

Barcelona

METROPOLIS

Revista d'informació
i pensament urbans
Núm. 73
Tardor 2008
Preu 3€

Quadern central

La Universitat, davant la seva crisi L'interrogant Bolonya

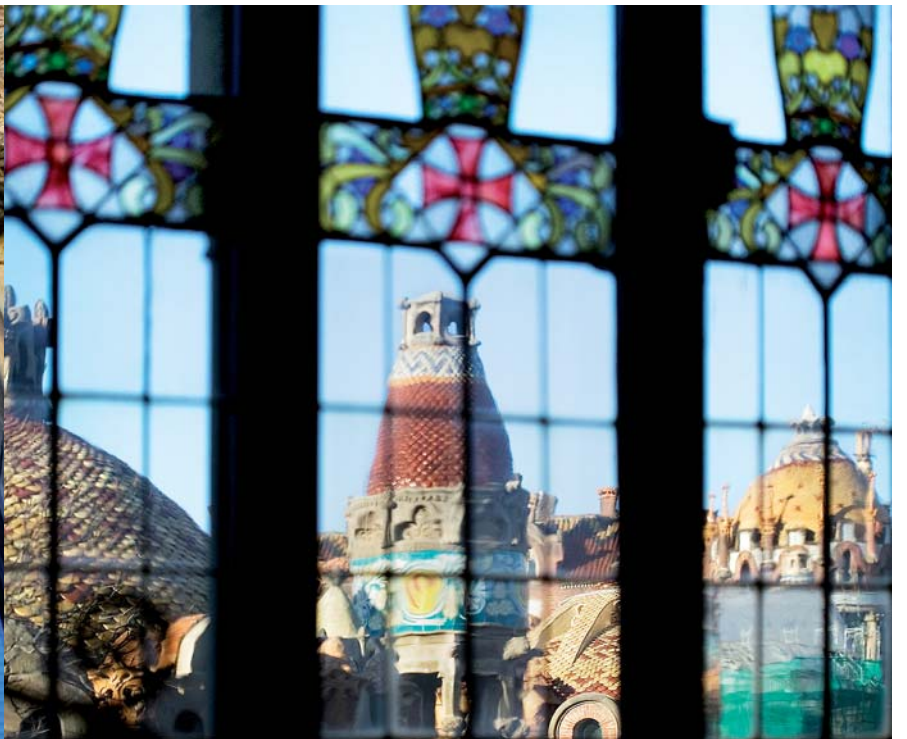
Entrevistes amb Remo Bodei i
George J. Borjas

Conflictes per extracció de
recursos i producció de residus

Sobre política. Una reflexió
filosòfica

Caminar productiu i
caminar ociós

Amb articles de Joan Barril,
Miquel Caminal, Franco la Cecla,
Mónica Degen, Alessandro
Ferrara, Jordi Llovet, Juan-José
López Burniol, Joan Martínez
Alier, Martí Peran, Manuel
Pimentel, César de Vicente
Hernando, Rosa Virós.

D'esquerra a dreta, la Casa de l'Ardiaca, l'Hospital de Sant Pau, el cub-llanterna de la plaça de Lesseps, vist des de la Biblioteca Jaume Fuster, i edificis d'habitatges de la Diagonal Mar, obra de Lluís Clotet i Ignasi Paricio.

Editorial

La ciutat és un gran invent (o no)

Manuel Cruz

Fotos **Enrique Marco**

Reconec la meua debilitat per un cert tipus de ciutats: per aquelles ciutats que ni són capitals ni aspiren a ser-ho. M'agraden les ciutats que *van a la seva*, que són independents en un sentit bastant propi, això és, no dependents, que no miren de reüll (ni com a competidora emergent ni com a enemiga a batre) a cap altra. M'agraden, i m'agrada pensar que algunes de ben properes, com Bilbao, Sevilla, Saragossa o València, són així, i que d'aquesta manera de percebre's i d'estar al món (o, si més no, a l'Estat) es desprèn una manera de viure, i d'això una manera de fer i de pensar. En realitat, deu ser que amb les ciutats passa igual que, en un extrem, succeix amb les persones i, en l'altre, amb els pobles, països o nacions: que cal desconfiar de l'autèntica entitat dels que es passen el dia reclamant la seva identitat. Millor pensar que, quan la identitat existeix, apareix al final, gairebé com un guarniment o redundància que acompanya allò que efectivament s'ha aconseguit dur a terme. Som allò que fem, no el que ens expliquem o com ens entestem a veure'ns.

Però m'adono que d'altres, en canvi, senten fascinació per les ciutats grans, àvides de protagonisme i de poder: probablement així s'entengui la conversió d'algunes de les més gegantines megalòpolis en destinacions turístiques. Aquestes ciutats encarnen, per dir-ho així, la intensitat més genuïna juntament amb la riquesa més desbordant. Tanta és la complexitat de les situacions i la proliferació dels punts d'intersecció, que es té la impressió que hi pot passar qualsevol cosa en qualsevol moment. Això explicaria també la fascinació pel carrer que senten molts artistes, especialment els fotògrafs. El carrer se'ls apareix com a fascinant pel que té d'instantani, d'efímer, d'incontrolable, i el seu mitjà és considerat com el més adequat per copsar aquesta fantasia.

Però, més enllà d'aquesta diferència en el gust, de la diversa atracció estètica que unes o altres ofereixin, hi hauria un denominador comú, relacionat no

tant amb l'aparença com amb el sentit. Hi sol haver un acord entre els defensors de la ciutat (que cada vegada n'hi ha més, per cert: els seus detractors semblen estar en franca retirada) sobre l'extraordinària funcionalitat d'aquest invent modern. Funcionalitat que no sembla necessitar d'elaborades argumentacions ni de complexes demostracions: és un lloc comú subratllar els avantatges d'ordre pràctic que ofereixen aquests conglomerats urbans. S'hi pot trobar de tot, i de manera gairebé immediata.

Però la funcionalitat –com l'ésser aristotèlic: disculpeu la deformació professional– es diu o es viu de moltes maneres, la qual cosa equival a afirmar que el *bon govern* d'una ciutat (o la *vida bona* en el seu si, com vulgueu anomenar-ho) seria aquell (o aquella) que aconseguís que els diferents sectors que comparteixen el mateix espai poguessin gaudir-ne de manera anàloga. Perquè per a uns funcionalitat significa disposar d'aparcament en un ràdio raonable, o la possibilitat de trobar a la vora del mateix habitatge establiments de tot tipus (farmàcies, fleques, supermercats...), mentre que, posem per cas, per a un ancià aquesta mateixa paraula té a veure amb la proximitat d'un ambulatori, o amb coses que la persona jove, per definició, acostuma a deixar de percebre, com la dificultat, amb el temps que li ofereix el semàfor en verd, per travessar una gran avinguda. Per a un nen, en canvi, la funcionalitat es tradueix en l'existència de parcs on jugar o de guarderies properes a casa seva a les quals poder assistir, i per a les persones amb mobilitat reduïda, en l'absència de barreres i obstacles de tot tipus... La idea és ben simple: la ciutat és un gran invent, per descomptat, sempre que sigui capaç de trobar aquest equilibri. Altrament segueix sent un invent, només que infernal.

Barcelona METRÒPOLIS
número 73, tardor 2008

Editor

Direcció de Comunicació Corporativa i
Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona.
Director: Enric Casas.

Edició i producció

Imatge i Producció Editorial.
Director: José Pérez Freijo.
Passeig de la Zona Franca, 60 · 08038 Barcelona.
Tel. redacció: 93 402 31 11 · 93 402 30 91

Adreces electròniques

bcnrevistes@bcn.cat
www.bcn.cat/publicacions
www.barcelonametropolis.cat

Direcció

Manuel Cruz.

Direcció editorial

Carme Anfosso.

Edició de textos

Jordi Casanovas.

Gestió editorial

Jeffrey Swartz.

Gestió de redacció

Jaume Novell. Tel. 93 402 30 91 · Fax 93 402 30 96

Coordinació Quadern central

Miquel Caminal.

Col·laboradors habituals

Martí Benach, Joaquim Elcacho, Josep M. Fort, Eduard
Molner, Jordi Picatoste Verdejo, Sergi Doria, Karles Torra,
Jaume Vidal.

Col·laboradors en aquest número

Olga Àbalos, Francesc Arroyo, Joan Barril, Elisabeth Bosch,
Miquel Caminal, Jordi Casassas Ymbert, Franco la Cecla,
Albert Corominas, Mónica Degen, Antoni Domènech, Núria
Escrú, Francisco Fernández Buey, Alessandro Ferrara, Josep
Ferrer, Daniel Gamper, Carles Guerra, Jordi Llovet, Juan-José
López Burniol, Gerard Maristany, Joan Martínez Alier, Martí
Peran, Manuel Pimentel, Xavier Pla, Pere Antoni Pons, Vera
Sacristán, Joan Tugores Ques, César de Vicente Hernando,
Rosa Virós.

Consell d'Edicions i Publicacions

Carles Martí, Enric Casas, Eduard Vicente, Jordi Martí, Jordi
Campillo, Glòria Figuerola, Víctor Gimeno, Màrius Rubert,
Joan A. Dalmau, Carme Gibert, José Pérez Freijo.

Disseny original

Enric Jardí, Mariona Maresma.

Maquetació

Santi Ferrando, Olga Toutain.

Fotografia

Albert Armengol, Laura Cuch, Enrique Marco, Antonio
Lajusticia, Christian Maury, Pere Virgili, Dani Codina.

Il·lustració

Sergio López Navarro · Bimbo.

Il·lustració Quadern central

Miguel Gallardo.

Fotografia Quadern central

Gianluca Battista.

Arxius

Age Fotostock, Corbis, Magnum Photos, Reuters.

Correcció i traducció

Tau Traductors, L'Apòstrof SCCL, Daniel Alcoba.

Edició de web

Miquel Navarro.

Administració

Ascensió García. Tel. 93 402 31 10

Distribució

M. Àngels Alonso.
Tel. 93 402 31 30 · Passeig de la Zona Franca, 60.

Comercialització

Agora Solucions Logístiques, SL. Tel. 902 109 431
info@agorallibres.cat

Dipòsit legal

B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223

Els articles de col·laboració que publica Barcelona.

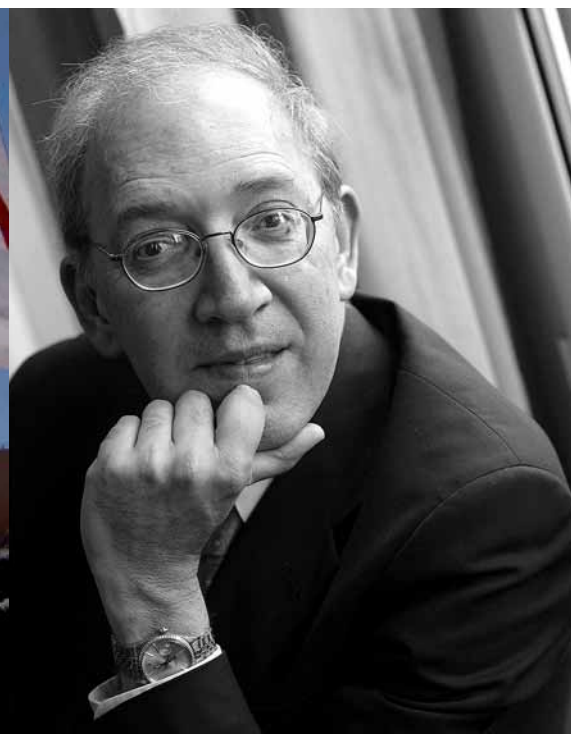
METRÒPOLIS expressen l'opinió dels seus autors, la qual no
ha de ser necessàriament compartida pels responsables de la
revista.

Consell de redacció

**Carme Anfosso, Jaume Badia, Mireia Belil, Fina Birulés, Judit
Carrera, Enric Casas, Carme Castells, Manuel Cruz, Daniel
Inglada, Jordi Martí, Francesc Muñoz, Ramon Prat, Héctor
Santcovsky, Jeffrey Swartz.**

Comitè assessor

**Marc Augé, Jordi Borja, Ulrich Beck, Seyla Benhabib,
Massimo Cacciari, Victòria Camps, Horacio Capel, Manuel
Castells, Paolo Flores d'Arcais, Nancy Fraser, Néstor García
Canclini, Salvador Giner, Ernesto Laclau, Carlos Monsiváis,
Sami Naïr, Josep Ramoneda, Beatriz Sarlo, Fernando
Vallespín.**

1 Editorial

Manuel Cruz

Plaça pública

4 Des de l'altra riba

Els ajuntaments i la crisi econòmica
Manuel Pimentel

6 El dit a l'ull

L'urbanisme paradoxal
César de Vicente Hernando

8 La mirada de l'altre

Vida urbana
Mónica Degen

10 Metropolítica

*Conflictes per extracció de recursos
i producció de residus*
Joan Martínez Alier

16 Massa crítica

*Remo Bodei: "Les passions polítiques són
com els somnis"*
Entrevista de Daniel Camper

24 D'on venim / A on anem

Caminant, hi ha camí i mapa
Franco la Cecla

Caminar productiu i caminar ociós
Martí Peran

31 Històries de vida

El mal temps és a casa
Núria Escur

36 Veu convidada

Sobre política. Una reflexió filosòfica
Alessandro Ferrara

Quadern central

La universitat, davant la seva crisi (L'interrogant Bolonya)

48 Una institució a debat

Miquel Caminal

50 Sobre la universitat i les seves funcions

Francisco Fernández Buey

56 Quin govern a la universitat pública?

Josep Ferrer

60 Què oculten l'excel·lència i la competitivitat

Joan Tugores Ques

64 El recurs a la tradició universitària, una excusa?

Jordi Casassas Ymbert

68 Recorregut per les opinions estudiantils

Francesc Arroyo

72 Cara a cara entre el sistema privat i el públic

Albert Corominas y Vera Sacristán

76 L'autonomia universitària, de tornada

als anys trenta
Antoni Domènech

80 Universitat docent / instituts d'investigació

Elisabeth Bosch

84 Propostes / respostes

L'absència de voluntat política
Juan-José López Burniol
Ciències i humanitats desmembrades
Jordi Llovet
Dels objectius de la universitat al segle XXI
Rosa Virós

Ciutat i poesia

90 Cançó del port

Tomàs Garcés

Observatori

92 Paraula prèvia

Sols a la clariana del bosc Joan Barril

95 Zona d'obres

Carrers de frontera, per Pere Antoni Pons.
La vocació de modernitat de Barcelona, per
Xavier Pla. *Antoni Rovira i Trias. Arquitecte
de Barcelona*, per Gerard Maristany. *La
fàbrica de porcelana*, per Carles Guerra

100 Teatre

El retorn del teatre polític Eduard Molner

101 Música

Pau Riba, rauxa d'alta precisió Karles Torra

102 Arts plàstiques

Investigacions de Laboratorium
Jaume Vidal

103 Disseny

*Seguint el sender: senyalística per
al cementiri de Montjuïc* Josep M. Fort

104 Cinema

*Miñarro, o l'aventura personal
d'un productor* Jordi Picatoste

105 Arts al carrer

Rogelio Rivel, deu anys d'escola de circ
Martí Benach

106 Racons vius

La nova música domèstica del col·lectiu IBA
Olga Àbalos

108 En trànsit

Entrevista con George J. Borjas
Sergi Dorja

112 Medi ambient

Atrapar la força del sol des del Fòrum
Joaquim Elcacho

Portada i contraportada

Fotos: Gianluca Battista

Crida l'atenció l'escàs pes polític dels municipis en el moment de negociar el repartiment de la despesa pública. El poder el detenen en exclusiva els partits, que estan massa ocupats a equilibrar regions i nacionalitats i a contentar aliats.

Els ajuntaments i la crisi econòmica

Text **Manuel Pimentel** Editor i escriptor

Estem sota els efectes d'una crisi d'una intensitat i una extensió desconegudes. Primer es va esdevenir la caiguda del sector de la construcció, iniciada el 2007 però accentuada al llarg de 2008. Tot i que no és la primera crisi immobiliària que patim –tampoc no serà la darrera–, cap de les anteriors no va anar acompanyada d'una dràstica restricció creditícia com l'actual. Es preveu que serà encara més profunda que la de 1993 i que la de 1977. La suspensió de pagaments de la major immobiliària espanyola, Martinsa-Fadesa, va ser tot un símbol d'un sector que pateix la caiguda de les vendes, l'increment dels tipus d'interès i la impossibilitat de refinançar els seus voluminosos actius. Moltes altres immobiliàries i promotores han tancat les portes des d'aleshores i hi han arrossegat proveïdors, empreses constructores i subcontractistes. Aquesta crisi immobiliària també arruïna els pressupostos d'ingressos previstos per la immensa majoria dels ajuntaments, que durant els anys de bonança van comptar amb els emoluments de llicències, taxes, requalificacions i convenis. Aquestes importants partides han caigut quasi un 70% el 2008, i s'espera que el nou any serà encara pitjor. El dèficit dels municipis s'agreuja i aquests s'hauran d'endeutar encara més si volen mantenir el seu nivell de despesa. I, com veurem a continuació, això no ho tenen pas fàcil.

La crisi actual va molt més enllà de la de l'habitatge. El mal que les tristament famoses *subprime* nord-americanes han fet al sistema financer ha posat contra les cordes bancs i caixes d'estalvi. Tot i que la crisi és internacional –i, de fet, ha copejat amb més cruesa entitats nord-americanes, angleses i suïsses–, a Espanya adquireix unes característiques especials. Els nostres bancs eren molt solvents i estaven fora del joc *subprime*, però a l'últim han esdevingut víctimes de l'ona expansiva del seu forat. Espanya era el segon país importador de capital del món i, de sobte, ens han tancat l'aixeta. Si abans finançàvem el nostre creixement amb aportació exterior, ara ho haurem de fer amb la nostra pròpia capacitat de generació de fons, als quals caldrà restar els venciments de les obligacions concretes per les nostres entitats financeres. Això vol dir que patim una brusca contracció dels diners que els bancs posen a dispo-

sició d'empreses i famílies, cosa que les ofega. Les unes no poden invertir o atendre les seves necessitats, i les altres no consumeixen. Aquesta espiral és la que agreuja la crisi a Espanya encara més que en altres països, on la restricció creditícia no ha tingut tanta intensitat. I els ajuntaments també patiran l'escassetat de fons en circulació. Els crèdits els seran més difícils i més cars. Si el Govern no arbitra mesures extraordinàries per al finançament municipal, serem testimonis de greus retards en els pagaments a personal i proveïdors per part dels municipis amb majors desequilibris pressupostaris.

Els costos financers es veuen agreujats per la pujada dels tipus d'interès. Sembla que no remetran fins a finals de 2008, encara que tenim l'esperança que el control de la inflació al llarg de 2009 permetrà una certa relaxació en els tipus que dictamina el Banc Central Europeu, que, fins ara, ha estat ben clar: no modificarà la seva postura tot i la situació d'Irlanda i Espanya, els països més afectats per la situació actual.

I per acabar de dibuixar l'escenari, sembla que el petroli es mantindrà car –encara que no tant com fa uns mesos –i el cost de l'alimentació anirà a l'alça, cosa que castigarà el poder adquisitiu de les famílies. El comerç urbà se'n ressentirà i es limitaran les noves obertures, fet que també significarà una disminució dels ingressos previstos per als municipis. En resum, ens collen pertot arreu. Què poden fer els ajuntaments per pal·liar la situació?

En aquests moments s'està negociant el nou finançament autonòmic, que condicionarà els pressupostos públics durant els pròxims exercicis. Tot i que estem habituats a sentir allò del "50-25-25" del repartiment de la despesa pública entre Estat, comunitats autònomes i ajuntaments, de fet ningú no s'ha recordat dels ajuntaments a l'hora de la negociació. Una vegada més, s'hauran de conformar amb el que els donin. Crida l'atenció l'escàs pes polític dels municipis. El poder l'ostenten en exclusiva els partits polítics, i aquests estan massa ocupats a equilibrar regions i nacionalitats i a contentar aliats nacionalistes i no nacionalistes per encabir la variable municipal en el sudoku pressupostari. És llàstima. Ara és l'ocasió d'ordenar el

© S. Bimbo

repartiment del pastís d'una manera més equànime. Hem vist quelcom similar en l'assignació dels pressupostos per al desenvolupament de la importantíssima i molt esperada Llei de la dependència, que pot ser un foc d'encenalls si no es dota adequadament. Comunitats autònomes i Govern es van barallar pels fons sense que ningú no es recordés que els ajuntaments són peces fonamentals per al desenvolupament de la llei.

La crisi serà prolongada i dura, però no eterna. Hem de començar a treballar per superar-la. L'antic president de la Fed, la Reserva Federal dels EUA, solia repetir que en economia l'estat d'ànim de les societats passa de l'eufòria al pànic i del pànic a l'eufòria sense solució de continuïtat. Estem immersos en pànic, i ens oblidem que el sol tornarà a brillar algun dia. Què s'hi pot fer des dels ajuntaments?

No hi ha solucions màgiques, sinó moltes millores parcials. Les fórmules clàssiques les coneixem prou bé. Contenció de la despesa municipal fins on ens sigui possible, refinançament del deute, millora en la gestió de cobraments de tributs i taxes, alienació de sòl residencial i patrimoni municipal ociosos són, entre d'altres, mesures sempre recomanables. I són necessàries, però aquesta vegada no n'hi haurà prou. Els ajuntaments són agents econòmics de

primera magnitud i s'hi han d'esforçar encara més. Com? Per exemple, arribant a un gran acord amb els serveis públics d'ocupació per col·laborar en la gestió de les polítiques actives d'ocupació, que serviran per recol·locar el nombre creixent d'aturats. Els municipis també poden col·laborar amb l'activitat econòmica facilitant tràmits, arbitrantsòls industrials i mantenint un diàleg permanent amb empresaris i sindicats. Han d'arbitrar propostes innovadores i imaginatives per ajudar els nous emprenedors. Alguns obriran el debat, sempre polèmic, de la privatització de certs serveis municipals per sanejar la seva malmesa tresoreria. Els més cobejats per les empreses són el proveïment d'aigua i la recollida d'escombraries. Ja veurem què passa.

Els ajuntaments són massa importants per no tenir-los en compte a l'hora de trobar solucions per a una crisi que ens copeja amb una força inusitada. Aquesta vegada no disposaran dels ingents fons comunitaris que ens van beneficiar en l'última crisi de 1993, però tenen més experiència i professionalitat. El repte és gran, però confiem que estaran a l'alçada de les circumstàncies. **M**

En el paroxisme de la seva il·lusió, la ciutat postmoderna ha assolit un resultat que la contradia com a ciutat. Els components que se'n mostren distorsionen la comprensió de l'objecte complet.

L'urbanisme paradoxal

Text **César de Vicente Hernando** Coordinador del Centro de Documentación Crítica

La ciutat postmoderna és una il·lusió ideològica. És el resultat d'un elevat nombre d'il·lusions cognitives. Es presenta com una ciutat geològica, resultat de la superposició de moltes altres organitzacions urbanes del passat que anomena "patrimoni cultural", però ho fa per convertir en mercaderia per al turista edificis, carrers i objectes acumulats en museus. El fet artístic ha ocultat la realitat. L'espectacle de les escenificacions en els "paisatges històrics" ha eliminat la història real per mitjà de la dramatització de novel·les de ficció i personatges populars. La història com a objecte de consum. Es presenta com una ciutat clàssica i moderna pel fet d'haver enderrocat aquells testimonis que assenyalaven la violència i la barbàrie en què es va fonamentar: va acabar amb els edificis obrers; va asfaltar de nou, segons que diuen per oferir un servei urbà millor, els carrers empedrats on van ser assassinades i colpejades centenars de persones, i va transformar l'horror de les presons i la tortura en les seues d'institucions públiques i privades. Els edificis, al contrari del que pensava Teresa Gracia, són obligats a callar. Es presenta com un gran aparador per triar i per oferir oportunitats en què l'elecció es manté entre una cosa i una altra de semblant. Si abans es feia desaparèixer el contingut en el continent (la realitat en el simulacre), ara es fa desaparèixer

© S. Bimbo

el continent en el contingut (el simulacre en la realitat). Presons falses per viure uns moments intensos; éssers humans que es guanyen unes monedes fingint ser estàtues. En el paroxisme de la seva il·lusió, la ciutat postmoderna ha assolit un resultat que la contradueix com a ciutat. Els components de la ciutat que es mostren distorsionen la comprensió de l'objecte complet. Si les ciutats antigues responien a una concepció simbòlica de l'espai, les ciutats postmodernes responen a les il·lusions lliberals que dominen el nostre dia a dia i que Jean-León Beauvois ens ha ensenyat a llegir en les nostres pròpies decisions, atès que les ideologies que habiten els sistemes de poder generen formes específiques de coneixement i acció.

En la ciutat postmoderna s'ofereix el 80% de les activitats culturals representatives del nostre temps. Totes aquestes activitats es duen a terme en un perímetre limitat que els ajuntaments de les grans ciutats anomenen "ametlla central". El 90% dels acords comercials rellevants de les ciutats es prenen en aquest perímetre. La ciutat postmoderna ho té tot del capitalisme: el que és imaginable i desitjable (el lleure), el que és necessari i bàsic (els serveis), les mercaderies i els productes (el consum), l'especulació i les inversions (el capital financer). Tot un univers immaterial que produeix un immens miratge cognitiu. L'única cosa que no es pot trobar en aquesta ametlla central està constituïda pels obrers, els treballadors, els empleats que la fan funcionar i que, tanmateix, cada dia travessen desenes de quilòmetres des de les perifèries per arribar-ne al cor.

Tampoc no s'hi poden veure la precarietat, ni la misèria o la destrucció. La ciutat es vigila amb càmeres. Tot això ho pots trobar fora de l'ametlla central, fora dels barris del primer anell. Fora dels barris del segon anell. Ho trobes en els pobles de l'extraradi, en els municipis que s'amunteguen en les rodalies de la ciutat de les quals només els separen les circumval·lacions (fluxos de capitals) i els parcs (espais paradoxals perquè la ciutat insostenible aparegui com a sostenible). En aquest mateix perímetre és on es concentra una major densitat de població flotant i diversa (de països, classes i interessos diferents).

El moviment de la ciutat postmoderna és continu. La força centrípeta (immaterial) que exerceix aquesta ametlla central està en proporció inversa a la força (material) que expulsa centenars de persones dels centres cap a la perifèria: la força dels diners de l'especulació sobre els solars d'aquest centre, la força de la rendibilització dels antics edificis anunciada i afavorida per bancs i empreses, la força de la capitalització dels metres quadrats. Aquestes forces expandeixen la ciutat postmoderna cap a fora, alhora que les artèries circulatòries i la remodelació dels barris han anat afegint anells a la cartografia urbana. Tanmateix, cap simulacre no es pot mantenir sense materialitats (sense obrers, sense vida) i sense contradiccions. L'antagònic és la realitat en la

ciutat postmoderna. El famós "cavall de Troia" no és una veritable imatge per definir els centres *okupats* o els espais alliberats. Des de fa molt de temps, en aquests indrets de la col·lectivització al mig del capitalisme més salvatge, en aquests espais en què se suspèn la relació capital i s'institueixen nous vincles socials, es van adonar que el cavall de Troia és el símbol del que el capitalisme ha fet amb nosaltres i que ja ens va ensenyar Foucault: introduir a través del plaer i de les il·lusions dels possibles el seu control sobre les nostres vides. D'aquesta manera, els centres *okupats* i els espais alliberats només poden ser forats negres: regions infinites de l'espai-temps provocades per una gran concentració de massa dintre seu, amb un augment enorme de la densitat, l'energia de la qual provoca un camp gravitatori, de manera que cap partícula material, ni tan sols la llum, pot escapar d'aquesta regió. Per això, l'única força que pot oposar-se a aquesta força centrípeta de la ciutat postmoderna és, precisament, un camp gravitatori com ara el dels centres *okupats* i els espais alliberats. La massa interior, al contrari del que pugui definir qualsevol materialisme aleatori, exerceix una interacció amb els elements del seu entorn, i aquesta és l'única manera de respirar i d'aconseguir que la ciutat deixi de ser una il·lusió ideològica.

Quan veiem el mapa de la ciutat postmoderna, es produeix una última il·lusió cognitiva, potser una al·lucinació: ens trobem amb una ciutat medieval que reserva les funcions administratives, comercials i culturals a un nucli central ampli, i les funcions defensives (límits i fronteres), als municipis propers. Les torres, els centres comercials, ja no són defensives, sinó dissuasives: prometen que s'hi pot trobar el que hi ha a la ciutat sense haver-hi d'anar. Els habitants de les perifèries només van a "l'ametlla central" a treballar. "Les geografies mentals traeixen prejudicis de classe", escriu Mike Davis. En efecte, la ciutat medieval va ser el compliment de les condicions vitals imposades pel feudalisme, la ciutat postmoderna ho és de les condicions vitals imposades pel capitalisme ara fa més de cinc segles.

Referències

- Jean-León Beauvois: *Tratado de la servidumbre liberal*, Madrid, La Oveja Roja, 2008.
 Mike Davis: *Ciudad de cuarzo*, Toledo, Lengua de Trapo, 2003.
 Teresa Gracia: *Casas Viejas y Una mañana, una tarde y una vida de la señorita Pura*, Madrid, Endymión, 1992.

Una diversitat de nous “públics” està accedint als espais de Barcelona, i condiona la política diària amb la seva presència i activitats. Però cal no idealitzar el procés. Les interaccions que construeixen les nostres identitats s'integren en un entramat de relacions de poder.

Vida urbana

Text **Mónica Degen** Departament de Sociologia urbana, Universitat de Brunel (Regne Unit)

Què recordeu quan penseu en una ciutat que heu visitat o en la qual heu viscut en el passat? Jo practico de tant en tant l'exercici del record urbà amb els taxistes que em porten a Heathrow. En un espai marcat per les expectatives i les destinacions desconegudes, la conversa acostuma a adoptar la fórmula següent: “On va?” Sovint, la meua resposta és Barcelona, la ciutat on em vaig fer gran. La reacció sol ser d'admiració, seguida d'una explicació detallada d'experiències personals: “Vam gaudir tant passejant per la Rambla... Quina animació en un únic carrer!”, o també: “Llavors vam seure a prendre alguna cosa prop de la plaça de Catalunya, la meua dona va deixar la bossa de mà al seu costat i en un tres i no res havia desaparegut”. Les impressions que la gent t'explica no solen versar sobre la cèlebre arquitectura de Barcelona, sinó més aviat sobre la seva gent, sobre l'ambient cívic i social de la ciutat. Així doncs, l'experiència urbana té tant a veure amb la interacció amb l'entorn físic com amb la sociabilitat del lloc. Per dir-ho d'una manera senzilla, les trobades que tenim amb multitud d'estranyos en visitar Barcelona, Nova York o Londres conformen la nostra percepció de la ciutat.

En els últims anys s'ha debatut entorn de les millors pràctiques de planificació i disseny urbà a l'hora de crear una imatge de marca per obtenir visibilitat a la passarel·la global. Encara que hi ha l'argument evident que les ciutats de tot el planeta s'assemblen cada vegada més pel fet que mostren pautes urbanístiques similars i carrers amb successions idèntiques d'establiments multinacionals, és la gent, l'arquitectura social de la ciutat, el que ofereix cada vegada més paràmetres de diferenciació. Tot i que es tracti d'una característica difícil d'aprehendre i que sovint brilla per la seva absència en l'anàlisi de casos de regeneració urbana, és possible entreveure aquesta efímera qualitat en articles periodístics sobre els barris de moda. Tant si es tracta del Born, de Gràcia o el Raval, és la riquesa i la diversitat de la vida pública el que es destaca més sovint.

Tot i que pot semblar obvi, és fonamental subratllar que aquesta vida pública s'experimenta, primer de tot, a través dels sentits. El cos és el mitjà i el context a través del qual ens relacionem amb el món, i els cossos creen la vida urbana. Si analitzem la recent regeneració urbana de Barcelona a través de les sensacions físiques que suscita el seu nou disseny,

identifiquem una tendència creixent cap a l'homogeneïtzació –potser fins i tot l'esterilització– sensorial. Tant les transformacions al voltant del Fòrum com el projecte de la plaça de les Glòries, els entorns nous es caracteritzen per l'ús de textures suaus, per àmplies esplanades i per una coherència visual que fa la impressió d'ordre i modernitat. No obstant això, aquests espais es veuen sotmesos a un ràpid procés d'apropiació i la seva homogeneïtat sensorial és pertorbada per les diverses pràctiques dels seus usuaris. L'exemple més eloqüent és la plaça enfront del Macba, de la qual d'ençà de la seva construcció el 1995 s'han anat apoderant els veïns del Raval, els *skateboarders* i els turistes. L'hegemonia visual del monument de Meier es veu pertorbada ràpidament per la vida del carrer, amb el soroll de les rodes que grinyolen barrejant-se amb música *hip-hop* i les onades dels *doner kebabs*.

En psicologia és un fet ben conegut que construïm la nostra identitat en relació amb el nostre entorn. La interacció amb els altres conforma i depura constantment qui som i qui desitgem ser. A *Uses of Disorder*, Sennett argumenta que els sentiments de desubicació i desordre són centrals a l'hora de desenvolupar una vida social civilitzada. No obstant això, una gran part de la cultura urbana contemporània tendeix a voler eradicar les situacions de confrontació i exploració. I, com a individus, tendim a construir una identitat que sigui coherent i filtri les pertorbacions, deixant-les fora. Tanmateix, Sennett proposa una cultura urbana que promogui la trobada amb la diferència i amb l'altre a fi de qüestionar els nostres propis límits. Tot i que la Barcelona en la qual vaig créixer, en les dècades vuitanta, ja era prou cosmopolita, en els últims anys s'ha produït una transformació social espectacular que pot palpar-se instantàniament als carrers i a les places. Des de 1996, el nombre de residents estrangers ha augmentat de l'1,8% al 15,6% el 2007. El turisme s'ha incrementat de 3,8 milions de visitants el 1990 a 11,7 milions el 2007. D'una manera simultània, molts joves van abandonar la ciutat a causa de l'augment del preu de l'habitatge. A Ciutat Vella, aquest factor es veu encara més agreujat per la conversió de nombrosos pisos en residències il·legals destinades a estades curtes i turisme de baix cost.

Així doncs, quin tipus de ciutat està emergint? D'una banda, podríem afirmar que Barcelona s'ha convertit, segons Sennett, en una ciutat més complexa des d'una perspectiva

© S. Bimbo

social, amb moltes coses a oferir per promoure el creixement cívic en l'àmbit individual. Tota una diversitat de "públics" està accedint als espais de Barcelona, condicionant la política diària de la ciutat a través de la seva presència i activitats. Però és important no idealitzar aquest procés. Les interaccions que construeixen tant les nostres pròpies identitats com les dels llocs s'integren en un entramat de relacions de poder. Hem de preguntar-nos si el que succeeix als carrers es veu reflectit en una representació més formal en la política urbana.

Una de les conseqüències de l'expansió urbana de Barcelona és el descens de l'afiliació a associacions polítiques i cíviques, sobretot entre els joves. Encara que els líders locals no han trigat a emetre una "ordenança de civisme" per regular el comportament incívic, percebut com un subproducte del turisme de masses, continuen mostrant-se poc inclinats a imaginar un model diferent de govern urbà. Un nou model que podria incloure interpretacions més fluides de la participació política i la ciutadania, definides entorn del concepte de mobilitat en comptes de sobre nocions espacials fixes. Tot i que s'incentiva els immigrants perquè s'empadronin al municipi i, en fer-ho, aquests adquireixen drets bàsics als serveis socials, l'escolarització i el sistema de salut català, se'ls continua negant la ciutadania política, és a dir, el dret de vot.

Pel que fa a un altre grup social molt més mòbil, Marisol García planteja a *La metaciudad Barcelona* la necessitat d'un debat obert per avaluar si és possible delimitar els drets i les obligacions de turistes i visitants com a part d'una nova carta de ciutadania urbana. En aquest cas, pot apreciar-se com les tensions existents entre ciutadans locals i globals, mòbils i residents susciten preguntes fonamentals pel que fa a com promoure una democràcia més inclusiva no sols a peu de carrer, sinó també en el marc de la política urbana. Així mateix, hi ha una necessitat clara d'adoptar mesures que garanteixin que aquells que desitgen quedar-se al centre no es vegin obligats a traslladar-se, i per tant gaudeixin d'un "dret a la ciutat"; és a dir, que hi hagi una oferta d'habitatge assequible. En última instància, això implica que la ciutat controlï i gestioni les forces del mercat privat i el sector immobiliari. Crec que els últims anys les consideracions mercantils s'han imposat sobre les cíviques i han determinat l'aspecte i les impressions associades a la vida urbana de Barcelona, excloent-ne d'aquesta manera determinades pràctiques, grups socials i significats que no s'ajusten als objectius de desenvolupament econòmic. El repte de Barcelona consisteix a reflectir en la seva planificació i govern futurs la permeabilitat i diversitat de la seva vida del carrer.

En els conflictes per l'extracció de primeres matèries, per la contaminació local o regional, comprovem l'ús de diversos llenguatges. Els poders públics i les empreses solen imposar el llenguatge econòmic, però els afectats tal vegada acudeixin a altres llenguatges disponibles en les seves cultures.

Conflictes per extracció de recursos i producció de residus

Text **Joan Martínez Alió** ICTA, Universitat Autònoma de Barcelona

L'economia és un subsistema d'un sistema físic més ampli. No hi ha una economia circular tancada. Entren recursos i surten residus. De vegades, els afectats pels residus i per l'extracció de recursos naturals seran generacions futures que no poden protestar perquè encara no han nascut, o unes balenes que tampoc no protestaran. Però de vegades els perjudicats són persones pobres, que protesten ja ara en les seves lluites de l'ecologisme dels pobres per la justícia ambiental.

El sistema de mercat no garanteix que l'economia encaixi en els ecosistemes, ja que els mercats no valoren les necessitats futures ni els perjudicis externs a les transaccions mercantils, com ja va assenyalar Otto Neurath contra Von Mises i Hayek en el famós debat sobre el càlcul econòmic en una economia socialista en la Viena de 1920. Ara bé, si el mercat fa malbé la natura, què va passar en les economies planificades? No solament han suposat una explotació dels treballadors en benefici d'una capa burocràtica, sinó que van preconitzar el creixement econòmic costés el que costés i, a més, els va faltar la possibilitat, per absència de llibertats, de tenir grups ecologistes que protestessin.

L'ecologisme popular

L'extracció de primeres matèries arriba als últims confins ensopegant amb la resistència popular i indígena. Moltes vegades les dones són líders en aquestes lluites. Així, arreu del món hi ha defensors dels manglars contra la indústria de gambetes d'exportació. Els consumidors d'aquests llagostins tropicals no saben d'on procedeix el que mengen.

Sembla que a Tambogrande, a Piura (Perú), el 2000-2002 va néixer una nova institució, el referèndum ambiental local, encara que potser n'hi ha precedents. Va ser immediatament adoptat a Esquel (Argentina), també en un cas de mineria d'or. I el setembre del 2007, a Carmen de la Frontera, Ayabaca i Pacaipampa, al nord del Perú, el projecte de mineria de coure Río Blanco de la minera Majaz va ser derrotat en un referèndum local. No tothom entén el caràcter estructu-

ral d'aquestes protestes; hi ha qui creu que són NIMBY ("not in my backyard", o "no en el meu pati del darrere"), quan són manifestacions locals del moviment global per la justícia ambiental. Hi ha xarxes nacionals (la Conacami al Perú, per exemple) o xarxes internacionals que sorgeixen d'aquestes protestes, com ara Oilwatch, que va néixer el 1995 d'experiències a Nigèria i l'Equador. L'ecologisme popular de vegades és protagonitzat per grups indígenes, com els *emberá katio* a la presa d'Urrá, a Colòmbia, o com els maputxes contra la Repsol a l'Argentina.

Va haver-hi casos històrics de resistència abans que s'usés la paraula "ecologisme": per exemple, contra la contaminació de diòxid de sofre causada per l'empresa Río Tinto, que va culminar en la matança a càrrec de l'Exèrcit el 4 de febrer del 1888. La memòria d'aquests successos no es va perdre mai. Va haver-hi els "fums" de Río Tinto a Andalusia, així com, uns anys més tard, els "fums" de La Oroya al Perú. No obstant això, l'influent polític Ronald Inglehart sosté que l'ecologisme és un moviment nou propi de societats pròsperes que desenvolupen valors socials postmaterialistes. Ara bé, les societats pròsperes no són "postmaterialistes"; al contrari, consumeixen molts materials i energia i, per tant, produeixen un munt de residus. Així doncs, la tesi que l'ecologisme té arrels en la prosperitat es pot plantejar precisament per la relació entre riquesa i producció de residus. El moviment per la recollida selectiva d'escombraries urbanes va néixer allà on són plenes de plàstics i hi ha qui s'inquieta per la producció de dioxines en incinerar-los. Existeix aquest ecologisme de l'abundància, però hi ha també un ecologisme dels pobres, que va passar inadvertit fins al moviment Chipko a l'Himàlaia el 1973 i la mort de Chico Mendes al Brasil el desembre del 1988. També hi ha un ecologisme popular en els moviments de justícia ambiental als EUA contra la ubicació d'abocadors de residus en zones on viu gent pobre i "de color".

El que entra en l'economia com a *input* surt transformat com a residu. Una part s'acumula com un estoc, però a la

“Europa importa grans quantitats de petroli i gas, igual que els Estats Units: la contrapartida són emissions de diòxid de carboni. El metabolisme de les societats riques no se sosté sense aconseguir a preus barats les primeres matèries”.

llarga també és residu. Això es mesura amb la comptabilitat de fluxos materials (*material flow accounting*, MFA), que ja forma part de les estadístiques de la Unió Europea (Eurostat 2001). El MFA mesura en tones els materials extrets del territori nacional agrupats en biomassa, minerals i combustibles fòssils, així com també els productes importats i exportats. Posteriorment, a partir d'aquesta informació quantitativa, es calculen indicadors de fluxos materials. En el cas d'Espanya, almenys fins a l'any 2008, es veu que l'economia no es desmaterialitza ni en termes absoluts ni tan sols en relació amb el PIB. La tendència és similar a països llatinoamericans i a l'Índia i la Xina, on creix la intensitat material, és a dir, es necessiten més quilograms per produir un euro, una tendència totalment oposada a la desmaterialització.

Comerç ecològicament desigual

Les economies riques no han depès mai tant com avui de les importacions. Històricament distingim dos tipus de mercaderies: les “preciositats”, d'alt preu per unitat de pes (or, argent, vori, pebre, diamants), i les primeres matèries o mercaderies a granel (*bulk commodities*). Inicialment, els mitjans de transport no permetien exportar cap a les metròpolis volums de poc valor unitari, a menys que el vaixell mateix (de tec, per exemple) fos el bé exportat. A poc a poc, això va anar canviant. Europa s'abastia de carbó fins a la Segona Guerra Mundial; avui importa grans quantitats de petroli i gas, igual que els Estats Units: la contrapartida són emissions de diòxid de carboni. El metabolisme de les societats riques no se sosté sense aconseguir a preus barats les primeres matèries.

Cristina Vallejo (seguint els passos de Fander Falconí) ha calculat els fluxos de materials de l'Equador, un país que no solament exporta emigrants, sinó que, com l'Amèrica Llatina en general, també exporta petroli, bananes, farina de peix i productes forestals. Per persona i any, cada equatorià disposa de quatre tones de materials, de les quals exporta 1,6 tones; només 0,3 tones són importades. En canvi, a la UE disposem per persona i any de setze tones, de les quals 3,8 són importades i exportem 1,1 tones per persona i any. Veiem que la UE importa (en tones) gairebé quatre vegades més que exporta. Importem barat i exportem car, mentre que molts països del Sud compren car i venen barat. En països grans, el comerç ecològicament desigual s'estableix també entre regions. Així doncs, a l'Índia hi ha zones sacrificades a l'explotació minera als estats d'Orissa i Jarkhand i en zones tribals. Els països del Sud haurien d'aplicar impostos ecològics a les seves exportacions. Després de la reunió de Nacions Unides a Johannesburg el 2002, vaig escriure

sobre l'estrany “eix del diòxid de carboni” compost pels Estats Units, Aràbia Saudita i Veneçuela, als governs dels quals no importa la seva producció. L'OPEP no vol ni sentir a parlar del canvi climàtic, però el 2007 el president Rafael Correa de l'Equador va proposar a l'OPEP un impost a les exportacions de petroli, una interessant iniciativa per finançar energies alternatives (eòlica, fotovoltaica).

Els passius ambientals de les empreses

En molts llocs sorgeixen reclams contra empreses sota l'ATCA (Alien Tort Claims Act) dels EUA. Un procés judicial enfronta indígenes i colons de l'Amazònia de l'Equador amb la companyia Chevron-Texaco des de 1993 i un altre enfronta indígenes *achuar* peruans contra l'Occidental Petroleum. Els balanços de les companyies petrolieres, fusteres, mineres, no inclouen aquests deutes ecològics. Els intents d'iniciar judicis als EUA ensopen amb negatives en la forma de *forum non conveniens*. Hi ha protestes a la literatura jurídica dels Estats Units contra aquesta negació de justícia.

Per capturar diòxid de carboni europeu (el nostre principal residu, en volum) es fan plantacions d'arbres, com ara les del projecte FACE en els *páramos* de l'Equador: algunes comunitats protesten perquè no es poden menjar els pins, no poden sembrar-hi ni tenir-hi ramat, els pins exhaureixen l'aigua que hi ha als *páramos* i, a més, si hi ha un incendi, el contracte els obliga a replantar.

El juliol del 2007 la pàgina d'Ecoportal es feia ressò d'una informació de la BBC sobre el judici iniciat a Los Angeles contra Dow Chemical i Amvac Chemical, fabricants del Nemaqón, i l'empresa bananera Dole. Sembla que Amvac va pagar 300.000 dòlars a tretze pagesos nicaragüencs per evitar-se el judici. El Nemaqón o Fumazone, noms comercials del pesticida DBCP, va causar esterilitat i altres danys de salut als demandants després d'haver-lo usat durant els anys seixanta i setanta del segle passat per combatre uns cucs que afectaven les plantacions del bananer. Segons la demanda, Dow i Amvac sabien que el Nemaqón era una substància tòxica des de començaments dels anys cinquanta. Mentrestant, es va acusar la Dole de negligència i d'encobrir de forma fraudulenta la informació sobre la toxicitat del pesticida. Una altra nota de la BBC va informar que només a Costa Rica s'estima que hi ha uns 30.000 treballadors perjudicats pel pesticida, amb problemes estomacals, hemorràgies, mals de cap i esterilitat. "Hi ha qui diu que és una de les pitjors tragèdies laborals del món", resumia la BBC. No es tracta de reparar els danys en un sentit físic, és a dir, eliminar retrospectivament l'esterilitat patida per desenes de milers de treballadors. Com es podria fer, això? Cal rescabalar del dany causat incloent-

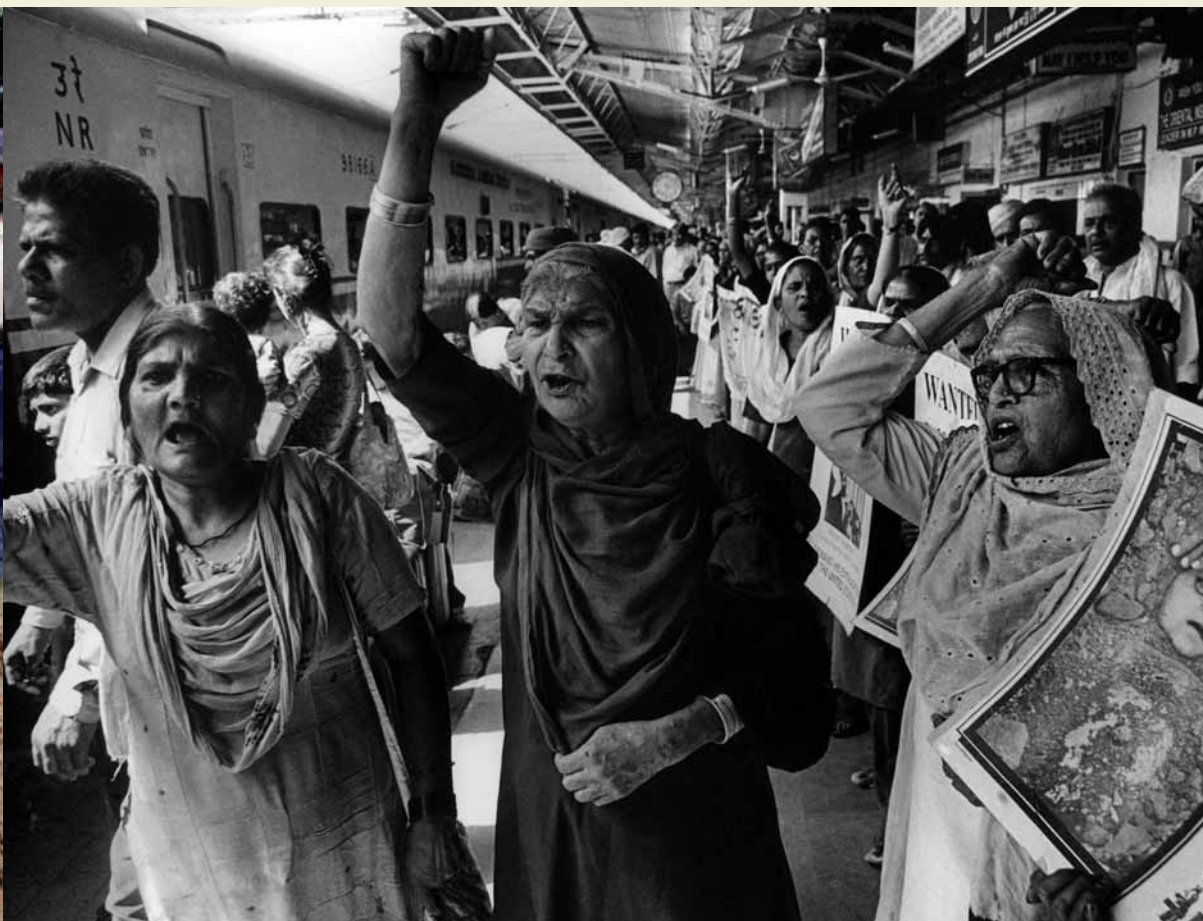
hi els aspectes emocionals. Sembla que per a Nicaragua una indemnització d'uns 25.000 dòlars per persona es considera adequada –l'esterilitat dels pobres és, sens dubte, més barata que la dels rics–, però si totes les demandes (fins ara frenades als tribunals dels EUA) es resolguessin, això representaria milers de milions de dòlars per a l'Equador, Hondures, Costa Rica, Nicaragua, Filipines. És difícil que Dow Chemical, Shell o Dole facin front als seus passius ambientals. Quan es menja un plàtan, el consumidor poques vegades hi pensa.

L'exportació de residus tòxics

A més de l'ús gratuït dels oceans i l'atmosfera com a clavegueró o dipòsit temporal de diòxid de carboni, els països rics exporten residus tòxics quan poden.

Segueixen la "regla de Lawrence Summers". El 1992 l'aleshores economista principal del Banc Mundial va escriure un memoràndum intern en què argumentava que la contaminació s'havia de col·locar on no hi havia gent o on la gent era més pobre perquè "la mesura dels costos d'una contaminació que afecti la salut depèn dels ingressos perduts per la major morbiditat i mortalitat. Des d'aquest punt de vista, una quantitat donada de contaminació nociuava per a la salut s'hauria de posar en el país amb el cost més baix, és a dir, el que tingui els salaris més baixos. Penso que la lògica econòmica que hi ha darrere de portar una càrrega donada de residus tòxics al país amb menors salaris és impecable i hauríem de reconèixer-la". Tenia raó des d'un punt de vista estrictament econòmic. La qüestió és: hem de decidir sobre assumptes de vida o mort amb

A la primera pàgina, estació de bombeig de l'oleoducte Crudo Pesado, a l'Equador, que va aixecar l'oposició dels ambientalistes pels danys causats als ecosistemes. A sota a l'esquerra, camperols nicaragüencs afectats per l'insecticida Nemaqón es manifesten davant del Parlament, a Managua. A la dreta, protestes a Bhopal, Índia, vint anys després de la tràgica fuga tòxica de la química Union Carbide, ocorreguda el 1984.

“Quin valor té un paisatge, no en diners, sinó en si mateix? Quant val la vida humana? Veiem que en la pràctica hi ha valors incommensurables, i que el reduccionisme econòmic és merament una forma d'exercici del poder”.

critèris econòmics? Són moltes les protestes dels qui pateixen injustícies ambientals, encara que de vegades es compleix la regla de Lawrence Summers.

Així doncs, tot i el Conveni de Basilea, hi ha exportació de residus tòxics cap al Sud (o zones pobres en el Nord), així com exportació de residus electrònics. Hi ha una indústria de desballestament de navilis vells a Alang, Gujarat, on una legió famèlica treballa sense cap mena de precaució. El 2006 el cas del portaavions *Clemenceau* va cridar l'atenció sobre aquest assumpte. Com que contenia amiant, a la UE els treballadors haurien d'haver estat protegits, però no pas a l'Índia, el Tribunal Suprem de la qual dirimia l'afer quan al febrer de 2006 el president Jacques Chirac, apressat per les pressions de Greenpeace, va ordenar la tornada del vaixell a Brest.

Vegem un cas espanyol recent. El ferri *Beni Ansar* va ser retingut el 12 de juliol del 2007 al port d'Almeria per ordre del Ministeri de Medi Ambient per impedir que fos desballestat a Alang, exigint que es complís el conveni internacional de Basilea sobre residus perillosos. Com aquest, entre set i vuit vaixells espanyols arriben a l'Àsia per ser desballestats cada any, i més de 250 de la resta del món. El Ministeri va rebre un avís del Conveni de Basilea que alertava sobre la venda del vaixell per a desballestament: “Si l'han de desballestar, el vaixell és considerat un residu encara que navegui. Vam ordenar una inspecció juntament amb Foment i la Junta d'Andalusia i vam demanar a la Comissió Europea que ens digués què fer en aquests casos”. Brussel·les va replicar que el vaixell no podia sortir del port. El representant de les navilieres va afirmar que les coses no són tan senzilles: “No està clar jurídicament que el Conveni de Basilea es pugui aplicar als vaixells. Les ONG han fet bé denunciant la situació a l'Índia i l'Organització Marítima Internacional ho canviarà perquè els desballestaments reuneixin les condicions adequades. Però, mentrestant, no hi ha manera de desballestar un vaixell a la UE i més de 20.000 persones a l'Àsia viuen d'aquesta feina”.

Riscos i incerteses: la ciència postnormal

La percepció ecològica s'expressa de vegades en el llenguatge científic de fluxos d'energia i materials, de contaminació i toxicitat, però les qüestions ecològiques presenten trets que no sempre permeten tractar-les amb mètodes científicocotecnològics reduccionistes. Per això, la desconfiança ecològica envers els científics està justificada sense necessitat d'apel·lar a filosofies irracionalistes de la ciència. En efecte, els problemes són complexos, interdisciplinaris, de vegades són nous en haver estat creats per noves indústries, hi ha incerteses, ignorància inevitable. Observem que en aquestes

discussions, com assenyalen Funtowicz i Ravetz amb la seva noció de la “ciència postnormal” o Víctor Toledo amb el seu “diàleg de sabers”, participen d'igual a igual els ecologistes amb els experts de l'Administració pública, universitats o empreses. A això s'anomena *activist knowledge*. El moviment de justícia ambiental als Estats Units va recórrer a la popular epidemiologia en casos d'incidència de malalties per contaminació en barris pobres.

El debat s'obre quan les qüestions ecològiques són incertes, complexes, de conseqüències a llarg termini però necessitades de decisions urgents. Això dóna oportunitat, no per a un enfrontament entre ecologistes i científics, sinó, al contrari, per a un treball en comú entre ecologistes que respectin els èxits de les ciències en terrenys ben delimitats i científics que, més que “ciència per al poble”, facin “ciència amb el poble”, disposats a reconèixer els límits del seu saber sobre els problemes futurs que l'ecologisme planteja.

El deute ecològic

Tornem a l'inici. No ens estem desmaterialitzant. En l'economia humana augmenta el consum de biomassa, de combustibles fòssils, de minerals. Produïm residus com el diòxid de carboni o residus nuclears. També ocupem més espai, de manera que destruïm ecosistemes i arraconem altres espècies. Per tant, els conflictes ecològicodistributius augmenten. No sols perjudiquem generacions futures d'humans i eliminem espècies que moltes vegades ni tan sols coneixem, sinó que hi ha també creixents conflictes ambientals ja ara mateix.

Comprovem que hi ha un desplaçament dels costos ambientals del Nord al Sud. Els Estats Units importen més de la meitat del petroli que gasten. El Japó i Europa depenen físicament fins i tot més de les importacions. Això porta a la idea que hi ha un comerç ecològicament desigual. Observem la mateixa desigualtat en les emissions de diòxid de carboni, causa principal del canvi climàtic. Un ciutadà dels Estats Units n'emet quinze vegades més com a mitjana que un de l'Índia. Ens preguntem: qui té títols sobre els clauverons de carboni, que són els oceans, la nova vegetació i els sòls? Qui és amo de l'atmosfera per dipositar-hi el diòxid de carboni que sobra? Això explica els reclams del deute ecològic que el Nord té amb el Sud, pel comerç ecològicament desigual, pel canvi climàtic, també per la *biopirateria* i per l'exportació de residus tòxics. El deute ecològic es pot expressar en diners, però té també aspectes morals no recollits en una valoració monetària.

Valors incommensurables

En els conflictes per extracció de primeres matèries, per contaminació local o regional, comprovem l'ús de diversos

Desballestament de navilis vells a Chittagong, Bangla Desh. Indústries com aquesta, on les condicions de treball són molt precàries i perilloses, donen feina a més de 20.000 persones en diferents indrets de l'Àsia.

© Ian Berry / Magnum Photos

llenguatges. Els poders públics i les empreses solen imposar el llenguatge econòmic, però els afectats, encara que l'entenguin i pensin que és millor rebre alguna compensació econòmica que cap, tanmateix tal vegada acudeixin a altres llenguatges disponibles en les seves cultures. Poden declarar, com van fer els u'wa a Colòmbia enfront d'Occidental Petroleum, que la terra i el subsòl eren sagrats, que "la cultura pròpia no té preu". En un conflicte ambiental es despleguen valors ecològics, culturals, de subsistència de les poblacions i també valors econòmics. Són valors que s'expressen en distintes escales, no són commensurables. És propi de necis confondre valor i preu. Qui té el poder d'imposar el mètode de resolució dels conflictes ambientals? Són vàlides les consultes populars que apel·len a la democràcia local? És vàlid el llenguatge de la sacralitat? Són vàlids els valors ecològics només si es tradueixen a diners o ho són per si mateixos, en les seves unitats de biomassa i biodiversitat? Val argumentar en termes de la salut, subsistència i benestar humans directament, o cal traduir-los a diners? Quin valor té un paisatge, no en diners sinó en si mateix? Quant val la vida humana, no en diners sinó en si mateixa? Són preguntes nascudes

de l'observació participant en conflictes ambientals en diversos llocs del món. D'aquí la pregunta: qui té el poder social i polític de simplificar la complexitat imposant un llenguatge de valoració determinat?

El conflicte entre economia i medi ambient no es pot solucionar amb jaculatòries tals com "desenvolupament sostenible", "eficiència" o "modernització ecològica". L'ecologia política estudia els conflictes ambientals i mostra que en aquests conflictes distints actors que tenen distints interessos, valors, cultures, sabers, i també distints graus de poder, usen o poden usar distints llenguatges de valoració. Veiem que hi ha valors incommensurables en la pràctica, i que el reduccionisme econòmic és merament una forma d'exercici del poder.

Massa crítica

Remo Bodei

“Les passions politiques són com els somnis”

Entrevista **Daniel Gamper**

Remo Bodei és professor a la Universitat de Califòrnia, a Los Angeles (UCLA), i a l'Escola Normal Superior a Pisa, i alterna les estades en totes dues ciutats. A les seves nombroses obres, posa en pràctica una manera de filosofar clàssica que anteposa la lectura detallada dels grans autors a les peremptòries penes del present. Amb aquesta finalitat, analitza les obres de Spinoza, Kant, Burke, Tocqueville o De Maistre, amb el mateix èmfasi que posa en l'estudi de la història política o en els textos psicoanalítics. Així doncs, el seu pensament resulta un exemple d'independència i rigor creatius.

El monumental llibre *Una geometría de las pasiones* (Muchnik, Barcelona, 1995, i Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1995) tracta del lloc que ocupen les passions en els moviments revolucionaris, en la pràctica i el pensament reaccionari i conservador, així com les passions democràtiques. La diagnosi del present que constata la desaparició de les ideologies és interpretat per Bodei com l'alliberació progressiva de les consciències individuals producte de la renúncia dels poders polítics a estendre els seus tentacles totalitàriament. D'aquesta manera, les democràcies liberals de començament del segle XXI es revelen com a nous àmbits d'acció per a unes masses que, tanmateix, no han renunciat a les seves aspiracions individualistes.

Aprofitant que era convidat a impartir una conferència en el cicle "La condició humana", organitzat pel Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), el vam entrevistar sobre la raó i el deliri, així com sobre el present i el futur del projecte il·lustrat i de la democràcia a les societats d'Occident.

Algunes obres de Bodei traduïdes al castellà són: *Hölderlin: la filosofía y lo trágico*, Visor, Madrid, 1990; *Ordo amoris. Conflictos terrenos y felicidad celeste*, Cuatro, Valladolid, 1998; *Una geometría de las pasiones*, Muchnik, Barcelona, 1995 i *Geometría de las pasiones*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1995, *La forma de lo bello*, Visor, Madrid, 1998; *La filosofía del siglo XX*, Alianza, Madrid, 2001; *Las lógicas del delirio: razón, afectos, locura*, Tecnos, Madrid, 2001; *El doctor Freud y los nervios del alma. Filosofía y sociedad a un siglo del nacimiento del psicoanálisis. Conversaciones con Cecilia Albarella*, Pre-Textos, València, 2004.

Un dels llocs comuns de la filosofia considera que la raó, el logos, és el fil conductor de la història de la filosofia.

Aquesta idea troba la contrapartida en l'afirmació de Heidegger que només començarem a pensar quan abandonem la raó. On es col·loca vostè en relació amb aquestes dues concepcions de la raó? Què és la raó?

Sóc partidari d'una filosofia de la raó impura. Sempre m'han interessat fenòmens com les passions, el deliri o la ideologia política, que sembla que funcionen sense recórrer a raons precises. Durant un llarg període la filosofia moderna des de Descartes ha privilegiat un pensament en el qual la raó és molt rigorosa, matemàtica, i ha deixat de banda fenòmens quotidians que no són tan perfectes, com la política, la vida quotidiana, l'estètica o la història. Són fenòmens l'aparent manca de sentit dels quals va provocar que fossin abandonats a la discrecionalitat i a la superstició. Sempre he volgut trobar un sentit a l'interior d'aquesta mena de fenòmens. No busco un sentit, per dir-ho d'alguna manera, exclusivament geomètric. Crec que obeeixen a una lògica, i he intentat desentranyar-la en les formes en què es concreta: per exemple, en les passions o en el deliri. El que he intentat fer es pot comparar amb la teoria heliocèntrica: tot i que sé que el Sol està quiet i que la Terra gira al seu voltant, des de la meua perspectiva em sembla el contrari. És d'aquesta disparitat entre la teoria i la percepció habitual en relació amb els fenòmens descrits de la que vull retre comptes. Això no s'ha d'entendre com si estigués en contra d'una teoria de la raó pura, sinó que el que vull destacar és que hi ha múltiples formes de raó i que aquesta ha de ser matisada. Pensi, per exemple, que en grec logos té la mateixa arrel que "llegum" i que, per tant, ens remet a l'acte de collir alguna cosa, d'organitzar un discurs.

Com aplica la seva teoria al cas de deliri?

En principi, sembla que el deliri sigui el contrari de la raó. La raó és ordre i rigor, mentre que el deliri és desordre i excés. Deliri i raó es contraposen, com esterilitat i fertilitat. He intentat veure en el deliri formes de temporalització, de memòria, de conceptualització i de discursivitat que tenen un sentit en l'interior del deliri. Això permet que es pugui entendre el que és el deliri en termes racionals, però a partir d'una racionalitat oberta i tolerant, no passiva i intolerant de lògiques diferents. La temporalitat del deliri és diferent.

En quin sentit?

N'hi posaré un exemple. Hi ha èpoques de la vida que es diferencien pels distints criteris d'organització de l'experiència. Observem discontinuïtats en el cos, com la primera i la segona dentició, la pubertat o la vellesa. De la matei-

© Enrique Marco

xa manera, crec que hi ha diferents estructures o estrats que reflecteixen de quina manera cada època codifica d'una forma diferent les experiències: el bebè no codifica de manera lingüística, l'adolescència suposa una nova codificació dels continguts vitals de l'estrat previ de la vida, i així en cada època de maduració. Tant en termes sintàctics com mnemotècnics, el que compta és que hi ha una memòria diferent per a cada època. Cada època successiva ha de traduir el que passa als termes que són accessibles per a l'època en què es troba el subjecte. Per referir-se a això, Freud va esmentar una vegada els furs espanyols. Els furs eren els privilegis feudals que tenien les ciutats de l'edat mitjana i que van ser derogats per Isabel i Ferran quan van unificar Espanya i van crear la nova constitució. Però, d'alguna manera, hi van quedar integrats. Igualment, en la nostra estructura psicològica hi ha furs-fòssils que no estan traduïts. La meua hipòtesi és que aquests residus arcaics són els que ens integren en la temporalitat que es desenvolupa. Hi ha un passat que -si em permet la redundància- passa, que és el passat normal, i n'hi ha un altre que roman, que queda cobert d'una pell, per dir-ho així, i que explota en moments determinats de trauma barrejant-se amb el present i produint formes una mica anòmales de temporalització. N'he trobat exemples en la psicoanàlisi i en la psiquiatria del segle XX. He parat una atenció especial a aquestes disciplines, perquè són un intent de conceptualitzar i, així, entendre fenòmens en principi

Remo Bodei (Càller, 1938), professor d'història de la filosofia a Los Angeles i a Pisa, practica un mode de filosofar clàssic basat en l'estudi dels grans autors. Ha escrit nombrosos llibres, com ara *Una geometría de las pasiones* (1996), *Las lógicas del delirio* (2002) o *El doctor Freud y los nervios del alma* (2004).

aliens a la raó. Aquí es fa palès un dels avantatges de la raó: mentre que la raó pot comprendre el deliri, el deliri no pot comprendre la raó.

En què consisteix el deliri?

Hi ha teories que afirmen que durant el deliri baixa el nivell de la vida psíquica. Jo crec que, al contrari, el deliri és la incapacitat de filtrar una quantitat enorme de dades. Això demostra que el deliri no suposa una disminució del nivell d'atenció, sinó que la selecció del que és important i el que no és important és diferent en el deliri en comparació amb altres estats psíquics. Per exemple, un boig pot trobar un significat en el fet que en un grup hi hagi tres persones amb corbata vermella i pot creure que això implica alguna forma de persecució. Per a la teoria clàssica, la de Jung, per exemple, es tracta d'una disminució de la tensió. D'altres teories

“La voluntat de tots és quantitativa i comporta la demagògia i la manipulació. Una democràcia madura és la que intenta transformar la quantitat en qualitat, i escolta les qüestions de fons i no els humors superficials”.

sostenien que allò delirant era una forma de pensament que incloïa la incapacitat de generalitzar. Jo crec, en canvi, que el deliri generalitza massa, de manera que tècnicament es dona el que se'n diu una hiperinclusió. Per exemple, per al delirant pot ser que en el mateix concepte de sant Josep hi estigui inclòs no solament l'individu, sinó també una taula, ja que sant Josep era fuster. Hi ha formes de sil·logisme diferents. La del deliri es pot anomenar una lògica dels predicats. En psiquiatria, per exemple, es parla de sil·logismes com ara aquests: “Tots els indis són veloços / Tots els corbs són veloços / Tots els indis són corbs”, o “La mare de Déu és verge / Jo sóc verge / Jo sóc la mare de Déu”.

Si el deliri i la raó estan tan a prop i alhora tan lluny, com pot la raó comprendre el deliri?

M'he concentrat a descobrir formes de la raó en les quals sembla que la raó no hi és present. El deliri no depèn d'una manca de veritat, sinó, paradoxalment, d'un excés de veritat. Sempre hi ha un esdeveniment històric en la vida del delirant. Aquest esdeveniment no és acceptat i, per ocultarlo, l'envolta d'una sèrie de fets delirants, en el sentit que semblen absurds. Però si nosaltres, que no som delirants, intentem veure com l'ha envoltat, podem arribar a comprendre per què ha aïllat un fet particular. Des del punt de vista filosòfic, per a Descartes o per a Kant, hi ha una coincidència entre certesa i veritat. Per al deliri això és diferent, ja que, com més gran és la incertesa, més petita és la veritat, ja que una major certesa compensa la manca de veritat i el nucli de veritat queda ocult per un excés de certesa. Estem enlluernats per un excés de llum. Passa el mateix amb les passions. És absurda la idea que raó i passió s'exclouen, que les passions són cegues i que són formes de perturbació de l'ànima, que és com Ciceró traduïa el grec *pathos*, de dolor, de patiment. No va ser fins a sant Agustí i sant Ambrosi que es va entendre la passió incloent-hi també el sentit de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist. Les passions també tenen una lògica i un sentit, però diferents del normal. Pensem en la còlera o la ira. Suposem que demano a un amic uns documents molt importants i que ell no es presenta a l'hora indicada en el lloc que hem acordat. M'hi puc enfadar molt: em sortirà foc pels queixals, se m'inflaran les venes del coll, la veu se m'enrogallarà. Actuaré d'una manera excessiva, desproporcionada. Es diu que les passions són irracionals perquè sembla que entre la causa i l'efecte no hi ha proporcionalitat, però si tenim en compte que el meu enuig no està relacionat amb el fet que el meu amic no m'ha portat els documents, sinó que aquí s'expressen totes les meves desil·lusions i ressentiments i que es precipiten

en aquest mateix moment, aleshores, per entendre el que ha passat, cal veure tot el conjunt que es condensa com una massa crítica. Als diaris llegim que algú “ha matat la seva dona per motius fútils”. Això no és mai així, ja que, si veiem els motius en el marc de tota una història vital, comprovarem que no són mai fútils.

Aleshores, la proporcionalitat és el que ens dona la clau per distingir entre la lògica de la raó i la de la passió?

M'atreveixo a dir que en la lògica normal hi ha proporcionalitat entre la causa i l'efecte. És una lògica que distingeix, és diabòlica, en el sentit original del terme, segons el qual el diable és el que separa. La lògica de les passions és una lògica simbòlica, en el sentit grec de *symbolos*, que designa el fet d'unificar els trossos d'un got. S'agafava un got de ceràmica com a mostra d'hospitalitat i es trencava, de manera que les generacions següents de dues famílies podien reconèixer-se unint aquests trossos de ceràmica trencats. La lògica de les passions és simbòlica, la de la raó normal és diabòlica. La lògica de la raó forma feixos de coses, i ho acaba confonent tot. Passa el mateix amb les passions polítiques o les ideologies, que són com els somnis. N'hi ha prou de pensar en Hitler o Stalin, o també en determinades ideologies democràtiques, quan hi ha un desig intens d'impressionar els altres. En aquests casos, el que es fa, igual que en el deliri, és agafar un nucli de veritat i cobrir-lo de vel·ls que resultin atractius. En relació amb això sempre recordo un fet esdevingut abans de l'arribada de Hitler al poder. Al Palau d'Esports de Berlín va tenir lloc un debat entre un diputat del partit comunista alemany i un nacionalsocialista. Les persones convocades eren totes socialistes i comunistes. El diputat comunista va començar a parlar de desocupació, de qüestions de teoria marxista, i va ser incapaç d'inflamar els que l'escoltaven. Deia la veritat, però polititzava un llenguatge massa tècnic, no aconseguia de convèncer. El nacionalsocialista va utilitzar un llenguatge mític, va parlar de les punyalades en l'esquena, dels jueus que robaven la feina i els diners dels proletaris i el debat va acabar amb el diputat nacionalsocialista sortint a collibè dels que havien entrat com a comunistes a escoltar el debat. El que dedueixo d'aquesta història és que una veritat que no té força de convicció emotiva o passional és el revés especular d'una falsedat que té força però no té veritat. Això recorda la música, que combina el màxim d'exactitud i rigor, té una estructura matemàtica molt precisa, d'una banda, i el màxim de *pathos*, de vaguetat, de l'altra. No es tracta d'una dialèctica entre ambdues. De fet, cal prendre seriosament la contradicció, però sense buscar solucions o síntesis barates. Cal tenir pre-

© Ferdinando Scianna / Magnum Photos

sent l'element fred i el calent de la racionalitat pura. No són incompatibles. A posteriori m'he adonat que tots els meus llibres contenen al títol un element fred i un altre de calent: *Geometria de las pasiones*, *Lógica del delirio*. No ho he fet intencionadament.

Potser l'inconscient hi estava treballant.

L'inconscient treballa, és veritat.

Al seu llibre *Geometria de las pasiones* hi ha una defensa de Burke com a crític de la Revolució Francesa.

Per a mi, Burke, més que un crític, és un contrapès a tota la història de la Revolució Francesa.

A les seves reflexions sobre la Revolució Francesa, en les quals manté que la raó va haver de carregar un pes que clarament no podia suportar, s'hi troba a faltar un judici normatiu sobre la Il·lustració. Què pensa del llegat de la Il·lustració? Cal recuperar-lo o revitalitzar-lo?

Sóc partidari de la Il·lustració, tot i que la del segle XVIII tenia límits, ja que partia d'una idea triomfalista de la raó. En èpoques posteriors se'n van manifestar els límits: la història es va mostrar com una realitat molt més complexa del que la raó podia comprendre. Per exemple, crec que la Revolució Francesa ha estat una gran conquesta per a tota la humanitat. No comparteixo la tesi de Hannah Arendt que l'única revolució bona va ser l'americana i que la francesa no ho va ser perquè s'hi van tallar molts caps. Evidentment, s'hi van tallar caps i això és tràgic, però s'oblida que uns quants anys abans el rei de França va llançar al Sena milers de persones. No crec que s'hagi de fer un càlcul dels caps dels morts; això és macabre. El problema de la Revolució Francesa jo el pensaria en relació amb Kant i el seu famós

assaig *Què és la Il·lustració?* Així doncs, diu que hem d'atrevir-nos a pensar, és a dir, hem de tenir el coratge de pensar per nosaltres mateixos i superar l'estat de minoria d'edat. Però el problema és que el coratge no és suficient. Això es veu molt bé en un relat de Kafka anomenat *El cau*. Tracta d'un animal indeterminat al qual li agradaria romandre en l'interior del cau perquè hi té seguretat, tot i que, d'altra banda, en vol sortir malgrat els perills que troba a l'exterior. De manera que el que fa és posar-se en el llindar i no es decideix mai a entrar ni a sortir. Si això ho traslладem a l'àmbit, veiem que no tot és una qüestió de coratge. Spinoza, un dels filòsofs que he estudiat amb més deteniment, diu, d'una manera molt ajustada, parlant de la relació entre superstició i raó, que perquè es desenvolupi la raó no és necessari predicar, no cal ser racional, sinó que és necessària més seguretat. Com més homes estiguin segurs, més es desenvoluparà la raó. Quan les persones no tenen seguretat ni menjar ni perspectives, hi ha una oscil·lació entre por i esperança que no es pot transformar en estabilitat mental. El límit de la Il·lustració és el seu excessiu voluntarisme i moralisme. Aquest límit es constata en la història recent, per exemple, en el fracàs dels Estats comunistes que va comportar l'oblit de la idea d'igualtat i l'imperi del mercat i la llibertat. Un dels problemes de l'herència de la Il·lustració és aquesta voluntat de programar sense conèixer bé els obstacles que hi ha a la història. El que caldria fer és disposar d'una espècie de mapa del tresor: veure quines són les solucions, els colls d'ampolla, els cul-de-sacs.

A falta d'una guia com aquesta, com et pots orientar?

Cal un programa que miri cap al futur amb coneixement de les contradiccions però també dels obstacles. Hi ha una idea molt bona de Maquiavel que ens pot servir per orientar-nos:

© Thomas Hoepker / Magnum Photos

Per a Bodei, un dels problemes de l'herència il·lustrada és la voluntat de programar ignorant els obstacles de la història, fet que és la raó de fons del fracàs dels estats comunistes. A la pàgina anterior, desmantellament d'una estàtua de Stalin a Budapest, 1990. Damunt d'aquestes línies, habitatges obrers a Lausitz, antiga Alemanya Oriental, amb un cartell de propaganda d'Erich Honecker, 1975.

el seu concepte de veritat efectiva de la cosa com a contrapunt a la imaginació. No hem d'imaginar el que desitgem, sinó que hem de conèixer la realitat que es desplega. La veritat efectiva és el que produeix resultats. No es tracta de la realitat immediata, sinó de la que es presenta amb tota la seva contundència. En substància, es pot dir que la Il·lustració modèlica durant els segles XIX i XX és estàtica, mentre que la idea d'una realitat efectiva conté en ella mateixa la superació de la pròpia idea d'utopia. Recentment he rellegit el *Quixot* i crec que s'hi manifesta clarament la qüestió que ens ocupa. Entre el *Quixot* i *Sancho Panza* hi ha un camí intermedi: *Sancho Panza* és el signe de l'acceptació del que passa, no té ideals, i el *Quixot* viu en els seus ideals. Amb això *Cervantes* mostra que hi ha una bogeria que consisteix a desitjar el que no és permès per la realitat, però que aquesta bogeria no és altra cosa que el revers de l'acceptació passiva del món. Entre l'acceptació passiva del món i la voluntat de canviar-lo sense conèixer-lo, de veure en els molins els gegants, hi ha una diferència que és important.

Això no implica una concepció competitiva de la democràcia, en la qual guanya el líder que més bé s'adapta als desitjos dels electors i/o consumidors?

En aquest cas, crec que, de nou, cal buscar un camí intermedi. *Rousseau* distingeix entre la voluntat de tots (el 51% dels votants) i la voluntat general. *Robespierre* diu que n'hi ha prou amb tres ciutadans per dirigir una república. Una democràcia madura és la que transforma els ciutadans. Com deia *Aristòtil*, els pobres escullen el vot perquè són la majoria. Escullen la quantitat, no la qualitat. La voluntat de tots és quantitativa i comporta la demagògia i la manipulació. Una democràcia madura és la que intenta transformar la quantitat en qualitat. Això es pot explicar

“Quan les persones no tenen seguretat, ni menjar, ni perspectives, hi ha una oscil·lació entre por i esperança que no es pot transformar en estabilitat mental. Com més homes estiguin segurs, més es desenvoluparà la raó”.

en termes de drets. Hi ha un aclariment exemplar de *Bobbio* que ho descriu a partir de les generacions de drets i la manera en què aquests són respectats pels règims. Primer hi va haver els drets polítics, seguits dels drets econòmics de l'Estat del benestar, i ara es parla de drets a l'educació, a la salut, etcètera. Es tracta d'un creixement que transforma el ciutadà, ja que se sent cada vegada més segur i cada vegada més racional. Per sortir del cau, no n'hi ha prou amb el coratge de què parla *Kant*: cal que el ciutadà tingui més seguretat i més drets socials, que sàpiga que tindrà una pensió i que ja no necessita ser mantingut pels fills durant la segona meitat de la vida. El contraexemple és als Estats Units, on no hi ha seguretat social, ni pensions suficients ni protecció sanitària universal. El problema de la democràcia és que no s'ha d'obligar els ciutadans a dirigir els principis dels líders polítics. Tanmateix, els que manen no han d'acceptar passivament els instints de les masses, que al seu torn poden estar manipulats per la televisió i pels aparells de poder. En definitiva, no es tracta ni d'imposar ni d'acceptar, sinó que el més il·lustrat és una educació política com l'entenien els grecs, que pagaven als pobres tres òbols perquè assistissin a les tragèdies, ja que s'hi ensenyava com comportar-se davant els dilemes morals. Així, es podien preguntar: qui té raó: *Antígona* o *Creont*? Fa uns anys vaig fer un estudi analític d'*Antígona* des del punt de vista polític i vaig constatar que en el text hi ha seixanta verbs, adverbis i substantius inclosos en el camp semàntic de la decisió. El problema actual de la democràcia, després de la caiguda de les *Torres Bessones*, del retorn de la guerra a Europa als Balcans i de les dues guerres del Golf, és el sacrifici de la llibertat a favor d'una presumpta seguretat. Hi ha una manipulació del consens polític.

Com entén aquesta manipulació?

No sóc enemic de la televisió, ja que, al cap i a la fi, no és més que un electrodomèstic. El problema és que ha transformat la política d'una manera que afecta en especial els ciutadans més passius. La televisió no permet el control ciutadà dels polítics, de manera que la veritable

© Paul Fusco / Magnum Photos

© Bettmann / Corbis

rendibilitat la dona l'oratoria, no pas la bondat de les seves accions d'Estat. Paga la pena recordar el que deia George Sorel a la tercera edició de 1919 del seu llibre sobre la violència. Hi escriu sobre la necessitat d'accelerar els temps, comparant la política de Lenin amb un hivernacle en el qual les hortalisses creixen acceleradament. Ara la política també creix a l'interior de la casa. Per a Hobbes, la casa dividia el regne de la política del de la intimitat. Ara, les parets de la casa han esdevingut poroses, la política ha entrat a les llars i les ha transformades. El consens que es forma als hivernacles, que són les llars a través dels mitjans de comunicació de masses, és potser més gran que el que es forma en l'espai públic, amb les manifestacions, per exemple. El consens que crea la televisió pot ampliar la consciència civil, però només de manera superficial. Com deia Maquiavel, els prínceps permeten que es vegi el que creuen que es pot veure, però no deixen que es toqui res, ja que la majestat de l'Estat no ho accepta. Nosaltres tampoc no toquem les coses de la política. La democràcia és més la voluntat de fer creure que la voluntat de creure. La democràcia només és madura quan no s'escolten els humors superficials, sinó les qüestions de fons. Abans es parlava molt de les necessitats bàsiques; la idea roman, però ara l'essencial són els desitjos de realització d'un mateix, d'èxit personal. Les promeses que fa la política consisteixen a dir que, si hi ha igualtat, els fills tindran èxit. La política esdevé d'aquesta manera una forma de gestió de les desil·lusions. En la política moderna en els països occidentals en els quals la riquesa social disminueix perquè hi ha una competència del treball asiàtic, una baixa capacitat d'innovació i una pràctica desaparició de les conquestes del moviment obrer, les promeses dels polítics no es poden realitzar. La classe política promet coses irrealitzables i, al capdavall, la democràcia està més feta de promeses que de realitat. Però això no és un motiu per rebutjar-la del tot.

Als seus textos subratlla més d'una vegada la diferència entre saviesa i raó, que també havia estat destacada per Giorgio Colli, un antic mestre seu. En què consisteix aquesta diferència?

És una diferència bàsica. La raó pertany al saber de les coses, a la ciència. La saviesa és més aviat una actitud moral, d'equilibri de l'ànima. És el que els grecs en deien *phronesis*, que es tradueix per "prudència", però que amb el temps s'ha convertit en una cosa semblant a la cautela. Tanmateix, una explicació cabal de la prudència l'entén com una forma de consciència del que canvia, mentre que la ciència, per la seva banda, té a veure amb allò immòbil. Ens podem fixar en *El oráculo manual y arte de prudencia*, de Baltasar Gracián, per al qual la prudència és en el dret: *iuris-prudència*. Això vol dir que hi ha un codi de lleis que no s'aplica mecànicament, que no es passa automàticament d'allò universal a allò particular, sinó que hi ha una interpretació basada, entre d'altres, en atenuants i agreujants, i la saviesa del jutge consisteix a saber quina és la situació precisa i com s'ha d'interpretar la llei en cada cas. Es tracta d'utilitzar el *regulo lesbico*, les regles que utilitzaven els paletes de l'illa de Lesbos per

© Bettmann / Corbis

Damunt d'aquestes línies, manifestació en defensa de les pensions públiques, Washington, juliol de 1981.

A la pàgina anterior, a dalt, reforçament de les mesures policials a Nova York, febrer de 2003.

A sota, el cardenal Gaspari i Mussolini moments abans de la signatura del tractat lateranense. Roma, febrer de 1929.

construir els angles, que eren de plom, i no la regla de Policleto, que era de ferro i no es doblegava. La raó té una regla de ferro, mentre que la saviesa és de plom; és a dir, s'adapta a les circumstàncies. Hi ha necessitat de ciència i de raó en els casos en els quals necessitem la precisió *a priori*; hi ha saviesa en tots els altres casos. Un exemple clar és en l'art de la guerra. El 1914 ningú no sospitava que els alemanys envairien Bèlgica, i ho van fer. A la Segona Guerra Mundial, els francesos no van fortificar la frontera amb Bèlgica perquè van creure que els alemanys no tornarien a atrevir-se a entrar per allí, però la saviesa alemanya va consistir a repetir el que ja havien fet per sorprendre, així, els francesos. En l'art de la guerra sempre hi ha un més i un menys que és el regne de la saviesa. És la virtú de Maquiavel o, més ben dit, la relació entre virtú i fortuna.

Parlant de Robespierre: vostè posa l'èmfasi en les il·lusions necessàries. Quin ha de ser el paper de les religions en les democràcies laiques actuals?

La religió catòlica ha estat important a l'Europa de l'Est per enderrocar el comunisme, però té més dificultats per enderrocar el capitalisme. Davant de tota mena d'atacs, el capitalisme s'ha mostrat com un mur de goma. Les democràcies occidentals no tenen valors forts i l'Església se n'aprofita per intentar transformar la religió en els crosses de la democràcia. D'aquesta manera es pretén socavar el que era un espai públic neutre i que ha de ser considerat com una fita

molt important de la democràcia, que neix afirmant que cadascú pot creure en el que vulgui però que la seva creença no ha de ser imposada als altres. La democràcia ha creat un espai laic, i és important conservar-lo. Davant d'això, l'Església vol imposar una visió religiosa en la societat aprofitant la suposada debilitat moral de les societats democràtiques. Quan Joan Pau II va escriure la seva encíclica, *Veritatis splendor*, parlava de la seva veritat. Si un no veu la seva veritat, se suposa que és cec, daltonià o de mala fe. Estic a favor d'una visió laica de la religió. La laïcitat es pot definir molt fàcilment en termes evangèlics, ja que consisteix a donar al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu. A Itàlia, quan Mussolini va signar els pactes lateranenses el 1929, l'Església va aconseguir molts privilegis i quan Craxi els va revisar en va mantenir molts, de manera que a Itàlia les empreses catòliques no paguen impostos i el Vaticà té molts privilegis. En línies generals, el problema és que l'Església s'aprofita de la debilitat de l'Estat. No n'hi ha prou de protestar contra l'Església; el que cal fer és enfortir l'Estat perquè tingui més present la justícia social. Com es deia en el món clàssic, la justícia actual és com una teranyina que els forts poden travessar mentre que els dèbils hi queden atrapats. Hauria de ser el contrari. **M**

D'on venim

**Espais per a conèixer
i conèixer-se**

A on anem

**Circuits on exercir
el consum**

Caminar entre els altres és una activitat cognitiva, que permet aprendre les àrees de referència existencial. Caminar en una ciutat significa aprendre a trobar el propi camí i el lloc propi en una selva de persones.

Caminant, hi ha camí i mapa

Text **Franco la Cecla**. Assagista
Fotos **Albert Armengol**

Caminar és activitat de doble naturalesa: es camina en el món i es camina entre els altres caminants del món. Ambdues naturaleses marquen amb l'acció, perquè caminar és deixar una marca, fer el mapa físic del món amb el propi cos i amb el propi cos entre els altres que caminen. Ambdues pràctiques són al mateix temps activitats d'exploració, coneixement del món i activitat de traçat sobre aquest d'un mapa en l'escala més pròxima al cos.

La primera activitat és caminar com a marxa, com a manera en què el cos adquireix un ritme d'avanç, un pas que li permet una constant mobilitat. Caminar és escandir el ritme de caminar, escandir-lo de manera propera als altres ritmes vitals, el pols, el batec fins a arribar a ser gairebé automàtic. El cos camina per si sol. Ho saben bé els maratonistes i corredors, caminar i córrer activen un mecanisme que torna els òrgans del moviment gairebé autònoms de la voluntat. Si s'observa els maratonistes, s'adverteix que, en cert punt, sobretot si es tracta de maratons de cinquanta o cent quilòmetres, succeeix com si el corredor,

absorbit com està pel moviment, estigués absent o, tal vegada, s'hagués tornat un amb el moviment.

En un nivell inferior, en què el pas és sostenir una cadència més que una persecució, caminar és catalitzador de pensament; el pensament té el seu propi pas, segueix la seva escansió. Pols, pas i pensament van junts. El pensament no s'accelera justament perquè és errant –i un moviment del pensar–. Ho va explicar Rousseau, però també Stevenson, Benjamin Constant, Rimbaud; i Bruce Chatwin ho va sintetitzar en el bellíssim *Los trazos de la canción*. I l'experiència que cadascun de nosaltres pot dur a terme: fer quatre passos per aclarir-se les idees.

Hi ha una important relació entre el pensament i caminar, que recorda Rebecca Solnit a *Història del caminar*, que té com a títol original *Wanderlust. La luxúria de vagarejar*. Perquè caminar és segur que ajuda el procés del pensament, simula el moviment cap a la veritat o cap a la claredat; però a més afegeix al pensament un element que aquest no conté: un cos sencer. Qui camina trasllada tot el seu cos, mou braços,

bust, cames, cap, i en primer lloc fa de tot això objecte d'un equilibri que ha de recompondre's a cada pas. A més, caminar significa poder-se aturar o poder vagarejar, poder vagarejar sense rumb, demostrant que no sempre el pensament ha d'arribar a alguna banda, que també pot voler prendre senders abruptes, dreceres, desviacions que no tenen més sentit que el fet de prendre'ls. Qui vagareja sense rumb ho fa perquè el fet de sorprendre's a cada pas pot interessar-lo més que la meta. Vagarejar sense rumb precedeix a *flâner* en alguns segles, abans que Baudelaire o Walzer descobrissin la naturalesa una miqueta buida d'aquesta vagabunderia, que dispersa el subjecte en el món que travessa, sigui aquest una jungla metropolitana o una autèntica selva.

Qui vagareja sense rumb nega l'afany de la meta, l'esperit de competència de la trajectòria i, en canvi, es concentra en la divagació, a perdre's en els meandres dels detalls, i sobretot en el fet de caminar sense rumb hi ha una alegria que, després, el *flâneur* perdrà. Rellegir *Tres homes en una barca* de Jérôme Kapla Jérôme ens dona la sensació de lleugeresa que la conquesta del món, mitjançant els passejos, hagué de tenir al principi del segle XX. Tota aquesta activitat de caminar pel món és cognitiva, sigui de vagarejar o encaminada a una fi; al mateix temps és cartogràfica, retallada, vinculada amb paradigmes de la incertesa, o bé és com una fila de formiguetes desplaçant-se d'un forat a un altre. Als urbanistes caminar els deu semblar això, seguir pistes de formiguetes sobre els signes segurs del plànol. Ombres que en fila índia recorren senders ja senyalitzats. Però els urbanistes en general són tristos i poques vegades s'han perdut pels carrers.

Caminar és una activitat epistèmica, de coneixement, no solament perquè ho és de fet, físicament, en el sentit d'exploració del món i d'"obertura", sinó també en el sentit que el mateix fet de caminar traça camins, marca el món amb les petjades que el fan més explorable encara. Stevenson era un gran mestre de l'art de caminar, un art que vivia com a cura antivictoriana, no només per al seu cos amenaçat contínuament per la tisi, sinó també contra els fantasmes de la clausura i de creure que se sap tot.

Qui camina a peu descobreix que el món és molt més complicat en els detalls del que sembla a la llunyania. No diré que caminar és pensar amb els peus, però sí més aviat que dona peu a pensar, que transforma el pensament en un pensament que toca terra, en un pensament que s'adhereix al paisatge que travessa, allò que jo anomeno "ment local", una activitat on subjecte i territori interactuen íntimament. Quan els espanyols canten "*caminante no hay camino, se hace camino al andar*", només volen expressar el concepte que en l'embull d'allò indiferenciat, els passos insegurs de qui camina ja constitueixen d'alguna manera una direcció. A *Stalker*, Tarkovski ens ha regalat una il·lustració magistral d'aquesta idea. Dos subjectes es mouen perduts en un territori desolat perquè ha estat abandonat i desertitzat en la ruïna industrial. L'única manera d'avançar consisteix a seguir el mocador que un dels dos llança lligat a un objecte pesant, que una vegada i una altra indica el camí. Això fa

pensar en el pal totèmic d'alguns grups aborígens australians, la inclinació dels quals als matins indicava la direcció del camí que havien d'emprendre.

Diguem que aquesta manera de caminar com caminar en solitari és topogràfica. El caminant traça caminant una direcció privilegiada, obre un carrer. La primera cartografia són els signes que els passos deixen damunt l'herba, el fet de passar i repassar del caminant. En la història de les exploracions, aquest caminar és justament descobrir pas a pas paisatges inèdits, obertures inesperades. Descobrir el món significa recórrer-lo. Els falsos pelegrins de Peter Hopkirk són espies al servei de sa majestat britànica en el gran joc diplomàtic entre Rússia i Anglaterra. Es mouen clandestinament dintre d'un Tibet desconegut, traçant un mapa dels seus passos acompanyats pels grans del rosari com a instrument de mesura. Seran les cartes que serviran després als anglesos per intentar la invasió del Tibet. Sigui com sigui, activitat epistèmica i activitat hermenèutica s'identifiquen. El cos caminant coneix i traça al mateix temps, a la manera d'un etern Polzet que deixa engrunes darrere seu perquè es pugui reconèixer el camí de retorn.

L'altra naturalesa de caminar és caminar "entre", caminar com traslladar-se entre altres persones i caminar democràtic de qui es desplaça a la ciutat i troba coneguts i desconeguts. Aquest caminar és font d'espais, crea llocs en el caminar, determina eixamples, places, noves entrades, pòrtics i passadissos. La ciutat no més que un entrecreuament dels itineraris quotidians dels habitants que l'ocupen. La naturalesa d'aquests senders que constitueixen l'espai ciutadà és com una ciutat invisible de Calvino. Ho recorda la ciutat plena de neu, on la física habitual resulta cancel·lada i redisenyada pels passos damunt la neu, passos que confirmen els itineraris preferits, les evitacions privilegiades. Aquest caminar traça mapes de diversa naturalesa. Caminar sembla menys rectilini, més incert; s'interromp, es juxtaposa i es bifurca, s'entrecreu amb el caminar dels altres.

Si es tracessin damunt el mapa d'una ciutat els recorreguts preferits pels habitants d'un barri sorgirien direccions constants, però també gargots, retorns a l'instant de partida després de vagarejar, juxtaposar-se i diferenciar-se els traços. Els urbanistes no comprenen –perquè són tristos– que els edificis, i sovint els carrers, són irrellevants, i que el determinant en els espais públics del caminar i de l'estar és una combinació de motivacions, capritxos, necessitat, atracció i evitació que produeix el caminar dels cossos entre els cossos. Els mercats a l'aire lliure de Palerm resisteixen entre les ensulsiades dels edificis caducs perquè constitueixen l'activitat repetida que manté vius aquests espais, encara que, no obstant això, aquests, per la seva decadència i abandonament, s'hagin de redefinir. Un mapa per fer és el del després, el que queda quan un mercat es desmunta, o una fira, o un concert de rock.

Les empremtes del que ha passat, les de la trobada, les llaunes, cartes, manifestos, fulls volants, objectes perduts, el llegat d'una presència que se sent en el soroll de l'absència.

Caminar entre els altres és una activitat cognitiva. En el fet de moure's entre els altres s'aprenen els àmbits de la presència de l'altre, s'aprenen els contextos de pertinença, les àrees de referència existencial. Caminar en una ciutat on tants caminen significa aprendre a trobar el propi camí i el propi lloc en una selva de persones.

En aquest sentit, l'afirmació de Rebecca Solnit és més veritable que mai. Democràcia és caminar entre desconeguts sentint-se segur. La ciutat és el resultat d'aquest projecte i deixa de ser-ho quan caminar ha caigut en desús o es troba obstruït per la molesta presència del trànsit automobilístic.

Hem d'aprendre a traçar mapes dels senders entrecruats, seria sobretot interessant traçar la ciutat a partir d'aquests senders, tornar la ciutat fidel a la cartografia que els passos democràtics li han marcat. Com es podria fer mantenint-se fidels a la magnífica incertesa del caminar humà? Es pot fer registrant dia a dia variacions i persistències, repeticions i desviacions. Es pot fer tenint l'ull de Perec, que distingeix els itineraris, comprèn les preferències femenines i les masculines, la imprevisibilitat dels nens que juguen i l'ocultació dels adolescents que busquen racons amagats a la mirades adultes.

La ciutat està quotidianament plena per l'activitat dels qui hi són i caminen. Els itineraris expliquen històries, trivials o dramàtiques, expliquen costums, pràctiques, de vegades opcions o el mer sentit normal del quotidià, que el ritme dels passos imita així de bé. Seguir una persona, activitat preferida sempre per artistes de renom, és també des de sempre activitat dels curiosos: on es dirigirà aquesta mirada tot just entrevista?, on baixarà de l'autobús tal home o tal dona, i cap on es dirigirà? En un relat de Cortázar, el narrador fa un joc amb ell mateix al metro de París. La dona que l'atreu i que ja ha fet els mateixos canvis de línia baixarà realment on baixarà també ell? Solament en aquest cas ell intentarà deturar-la, enraonar-li. Caminar darrere, o al costat d'algú, és el mitjà de cortejar i seduir en la ciutat democràtica, i també la font de temor, ansietat i sospita de la gent. Quants mapes del perill s'han fet sobre aquesta falsedat, com si la seguretat d'una ciutat no es basés justament en la proliferació dels camins i dels cossos! A més presència en el carrer a tota hora, menys perill hi haurà. Veritat trivial que els poderosos no comprenen mai amb els seus cascos de policies vigilants i el seu caminar de peus plans.

En canvi, la ciutat és el lloc per excel·lència on caminar és abans de res caminar per fer-se veure i per veure, on l'itinerari es torna passeig, una figura del cos que del passeig passarà al vals. Caminar significa moure els malucs, oscil·lar suauement sobre els talons, "bressolar-se", com diuen els sicilians, és a dir, moure els malucs com si fos un "bressol". El caminar humà, femení i masculí, és d'aquesta naturalesa, per fortuna; per fortuna, encara.

Nota

1 N.del T.: En francès, en l'original, *passejar-se sense rumb, vagar pels carrers d'una ciutat*. Del verb *flâner* deriva el substantiu *flâneur* (aquell que vaga), emprat en l'oració següent.

En els caminars d'avui en podem distingir un de productiu, comandat pel consum per segellar una subjectivitat fabricada, i un altre d'ociós com a mecanisme de resistència improductiva.

Caminar productiu i caminar ociós

Text **Martí Peran**. Teòric d'art
Fotos **Albert Armengol**

Sense aprofundir en rigors filològics, caminar, derivar, vagar o errar suggereixen de la mateixa manera un tipus de pràctica i, en conseqüència, hauríem d'acceptar que darrere de qualsevol *errància* s'hi amaga un *error*. El sentit fonamental d'aquesta equació sembla simple: errar és una mena de condemna que expulsa cap al desconegut per haver incomplert algun manament o condició. Així, erra l'exiliat per haver comès la lleugera relliscada de pertànyer a una classe desfavorida o per oposar-se a allò establert; però, salvant totes les distàncies, també deambulen pels parcs metropolitans els pecadors de sobrepès obligats a fer un fúting periòdic i disciplinat. Per comprendre l'abast d'aquesta línia de sortida,

només cal entendre que també hi ha errors i *erràncies* ancorats en el desig i, fins i tot, en la llibertat. L'ampli ventall de possibles errors que obliguen a vagar és infinit, com variables són, en conseqüència, les maneres de caminar. Al cap i a la fi, ja fa molt de temps que allò humà es va definir a partir del cos dret disposat a caminar sobre el guió d'una perpètua *road movie*, farcida d'episodis venturosos i errors greus; la vida com l'exercici mateix del dret d'errar en la seva doble i simultània accepció.

Per acotar el nostre àmbit de reflexió, ens centrarem exclusivament en el caminar d'avui dia, vinculat d'una forma més o menys explícita amb els mecanismes de pro-

ducció de subjectivitat. La sentència és menys opaca del que sembla. Ho resumirem d'una forma abrupta i directa: si per a la modernitat tardana, insuflada de l'esperit científic, el fet de caminar apareixia com una qüestió de la biomecànica, per a la contemporaneïtat global i lliberal, s'examina des de la biopolítica. Els diferents exercicis futuristes o els estudis de Muybridge sobre la locomoció humana podrien constituir-ne un exemple suficient per al primer capítol. En l'examen del caminar modern era fonamental comprovar l'eficàcia mecànica del cos i la seva elegància coreogràfica. Però aquesta tradició tan excitant i optimista, desenvolupada en espais oberts que emparentaven el fet de caminar amb el trot animal o amb la incipient motricitat tecnològica dels primers automòbils, aviat es veuria sacsejada per Molloy, el personatge beckettian obligat a desplaçar-se en espais molt reduïts que van traduir el caminar en un problema muscular en el marc d'unes possibilitats molt limitades.

El caminar es converteix aquí en una petita gesta amb un potencial metafòric enorme, on les pròtesis i els obstacles que s'han de salvar adquireixen tanta importància com el mateix fet de caminar. Bruce Nauman es va encarregar de constatar-ho de forma vehement –*Show Angle Work (Beckett Walk)*; *Beckett Walk Diagram*– fins a posar en evidència la nova dimensió biopolítica que havia d'afectar el caminar: cossos governats per mitjà de la conducció prèvia i la vigilada del seus periples.

Proposar aquesta breu reflexió sobre el caminar emmarcat en els mecanismes de producció de subjectivitat, ens remet obligatòriament a aquesta dimensió biopolítica. En efecte, en el caminar d'avui podem distingir amb molta claredat un **caminar productiu** i un **caminar ociós**. El primer comprèn totes aquelles modalitats del caminar vinculades a la producció massiva de subjectivitat en què hom aplica el tardocapitalisme, mentre que el segon, amb un caràcter antagònic, comprèn aquelles altres formes de vagar com a mecanisme de resistència improductiva davant aquesta mateixa lògica. Dit altrament: d'una banda, existeixen les maneres de caminar comandades pel consum per segellar amb eficàcia una **subjectivitat fabricada** i, d'una altra, unes maneres de vagar com a certificació d'una **subjectivitat radical**, desobedient i permanentment renovada. Sense cap dubte, aquest és el veïnatge essencial i la diferència absoluta que es produeix entre les deambulacions paradigmàtiques del turista i del vagabund.

És coneguda l'asseveració del magnat de l'automòbil Henry Ford segons la qual "caminar no remunera". No obstant això, el vell capitalisme *fordista* –recolzat sobre la producció derivada de la cadena de muntatge darrere de la qual apareix el producte amb valor de canvi–, en adaptar-se a les exigències contemporànies, va esdevenir *fondista*. Res de millor que la indústria del *fitness* per constatar aquest viratge cap a la producció massiva de subjectivitat identificada amb cossos esvelts i bronzejats. Naturalment, això és una

caricatura, però la indústria del podòmetre (l'aparell per controlar el nombre de passes, la distància recorreguda i la velocitat dels *fondistes* de Central Park) és una bona metàfora sobre la nova capacitat productiva del caminar; només calia desplaçar l'atenció cap al consumidor mateix, convèncer-lo que caminar és saludable i vestir-lo amb tots els complements necessaris per a una feliç exhibició de les seves passejades.

L'indret on s'escenifica de forma rotunda la dimensió productiva del caminar està constituït pels centres comercials, llocs on masses ingents d'individus passegen entorn de la mercaderia gràcies a una estudiada circulació de vianants. En les últimes dècades, aquesta estreta vinculació de causa-efecte entre el caminar i la pràctica del *shopping* també s'ha apropiat de diferents àrees de la ciutat, desmentint la vella equació que exigia un accés en automòbil a les zones comercials per garantir un increment progressiu de vendes. Ara són moltes les ciutats que reurbanitzen els centres històrics i les rodalies com a zones de vianants per desenvolupar el petit comerç que es nodreix d'aquells consumidors la majoria dels quals hi van a peu, amb bicicleta o amb transport públic. En aquest escenari, la prioritat de l'Administració s'ha desplaçat lentament des de la tradicional obsessió per foradar tots els solars per multiplicar les places d'aparcament cap a aspectes més subtils com ara la correcció de possibles desnivells que puguin afectar la velocitat mitjana del vianant adequada per a la compra. Pel que

fa a això, sembla comprovat que el bon consumidor suporta sense problemes desnivells de fins a un 5%, però que l'esforç requerit per afrontar un desnivell més gran el distrauria en excés del festival d'aparadors que hi ha al seu abast.

Aquest caminant productiu del capitalisme *fondista*, gairebé com una nova figura en la lògica de l'especialització, i complint els requisits que organitzen l'economia de la subjectivitat fabricada, abans d'assaltar compulsivament zones de vianants/comercials amb l'objectiu d'adquirir tot allò que hauria de complaure'l en la suposada tasca de construir la seva identitat i exercir lliurement el seus gustos, en realitat ja s'ha sotmès prèviament a una preliminar operació de falsa singularització. En efecte, en el compliment obligat dels deures del seu nou paper com a passejant productiu, el consumidor ha personalitzat la seva aparició pública amb diferents abillaments i pròtesis tecnològiques per al caminar que, ara sí, remunera (des de les sabatilles de marca reconeguda fins als iPods i mòbils amb politons aparentment exclusius) amb l'objectiu de dotar-se d'un caràcter propi artificial entre el embull anònim d'altres caminants. Fabricar caminants per tal que, caminant, s'il·lusionin amb la fabricació de la seva pròpia subjectivitat; aquest podria ser el millor resum de l'equació.

Els centres comercials –tant si són tancats com si han estat concebuts com a zones específiques dins de la trama urbana de la ciutat– són el territori més acotat i reconeixible del caminar productiu; però l'hiperdesenvolupament

del turisme ha globalitzat l'espai d'aquest caminar equipat de plusvàlua. El caminant productiu no només s'autoconstrueix consumint els productes que l'emparen en aquesta tasca, sinó que també esdevé un agent actiu d'una suposada *vida pròpia* transitant i experimentant aquests indrets i espais que li ofereix el turisme per viure experiències aparentment intransferibles. L'errància turística, susceptible de concebre's com un enorme ventall de diverses *passejades guiades*, és, per aquesta mateixa simple fórmula, un altre model precís dels mecanismes (biopolítics) per garantir uns cossos governats; malgrat que en aquesta ocasió el comandament de la situació es pugui confondre amb qual-

“La dimensió productiva del caminar s'escenifica als centres comercials, on masses ingents d'individus passegen entorn de la mercaderia gràcies a una estudiada circulació de vianants”

sevol ridícul estendard acolorit per garantir que ningú no perdi el pas ni el rumb.

Tanmateix, enfront del caminar productiu, encara és possible rastrejar també les empremtes de les molt dispars maneres de caminar ocioses que, per sort, també travessen el territori. Si hem de ser francs, el caminar sempre ha tingut –fins i tot en els pasturatges a partir dels quals es van forjar les cultures nòmades– un caràcter despreocupat i una mica lax; però aquesta mateixa ociositat pot adquirir avui una dimensió fonamental com a gest explícitament antagònic enfront de la lògica de la producció. Caminar o vagar com a avantsala de la vagància.

La cèlebre premissa del caminant Henry D. Thoreau –el caminar concebut com “l'autèntica tasca del dia”– bé es podria entendre en aquesta precisa clau de lleure sense finalitat. Les passejades de Rousseau encara conservaven una funció metodològica de caràcter estratègic, garantint la soledat tranquil·la adequada per a l'especulació filosòfica (una tradició poblada d'exemples que avui, en certa manera, continua amb deler el caminant Hamish Fulton amb les seves hercúlies caminades); però Thoreau sembla més proper a les passejades que després caracteritzarien la **renúncia** a l'escriptura per part de Robert Walser, el caminant que substitueix totes les tasques per l'única ocupació de caminar. Enfront de la quietud gairebé pètria de *Bartleby*, Walser decideix posar-se a caminar, però ambdós encarnen la mateixa renúncia a la tasca productiva, a l'eficàcia de l'expressió i a la reducció del viure al compliment d'objectius. La primera conseqüència d'aquest caminar vague, en oposi-

ció a la tensió nerviosa que aclapara al caminant del *shopping* (la velocitat de la producció), és la lentitud. Podríem afegir fins i tot que, mentre que el caminar productiu s'organitzava dins una estructura temporal tancada, de manera que esdevenia una activitat concreta dins la jornada laboral i ubicada en un espai-temps molt estricte (zones de vianants en horari comercial), ara, el caminar ociós ja pot alliberar espais i temps diversos, fins i tot noctàmbuls, per explorar i desenvolupar, sense res més, noves relacions del cos i l'espacialitat.

La naturalesa desinteressada d'aquest caminar vague i ociós, com era el cas del *flâneur* baudelairià, el converteixen en un exercici exquisit d'observació. Cada vegada més allunyat del somieig il·lustrat, disposat a traduir després les meditacions de les seves passejades, el caminant ociós esdevé un *voyeur* silencios, capaç de parar atenció a la cosa més minúscula i fugaç. En aquesta proximitat al més petit i insignificant (de nou, sense remuneració) el passejant vagabund ingressa en una situació d'experiència pura, exclusivament acumulativa i alliberada de la lògica del progrés. Caminar sense rumb és també una forma d'oblit de les grans empreses. Això no obstant, la mateixa literalitat d'aquesta experiència del caminar indisciplinat i improductiu pot convertir-lo en una resposta tàctica (així es concep, per exemple, el “caminar de la ciutat” de Michel de Certeau) a la regulació urbana del territori i a la imposició de les formes de circular-hi o de ser-hi. És en aquesta perspectiva que el caminar ociós esdevé antagonista, rescatant la potencialitat laberíntica de la ciutat com a **espai disponible** per a la construcció d'experiència pròpia, ara sí, sense obediència a la previsió. Això explica, doncs, el nostre argument inicial segons el qual també la vagància pot ser examinada com una modalitat de la construcció de subjectivitat; però ara vehiculant una subjectivitat nova, aliena a la reproducció de rols establerts, i guiada tan sols per les petites decisions, en temps real, sobre si tombar o no a la següent cantonada. La “producció de desorientació” situacionista, els jocs del caminar col·lectiu promoguts per Fluxus o l'exploració de territoris suggerida per Stalker/Observatori Nomade, ja no reproduïen el mapa dissenyat per endavant, sinó que, al contrari, suggereixen la necessitat de recórrer lúdicament l'espai i de forma viscuda, garantint amb el seu caminar que, cada vegada, tot és realment diferent. ④

El mal temps és a casa

Text **Núria Escur**

Fotos **Laura Cuch**

Els anomenen els Paus. Són els pescadors més veterans de la Barceloneta. Cinc generacions de tradició els avalen. Vam quedar amb Antonio Huguet Llaser, el patriarca, al peu de la mítica Torre del Relotge del Moll de Pescadors, una de les torres més antigues de la ciutat a la qual només s'accedeix si t'hi porta algú del gremi. Construïda el 1772, va servir de far per als mariners durant dècades i, finalment, es va convertir en rellotge el 1904. Les seves agulles no han estat sempre en funcionament. Una metàfora del que succeeix aquí: un moll en què el temps s'atura i els records del barri queden ancorats.

Sota el monòlit que al seu dia va ser senyal de foc, un llençol fa de pancarta reivindicativa contra la crisi i la guerra del gasoil. La Barceloneta del passeig és ben plena de turistes, però aquí dins només hi ha els veïns, els de sempre, al costat de les barques.

–És amb mi amb qui vol parlar? Però si jo ja estic mort.

–Què diu ara, home!

–Bé, vull dir pel que fa a l'ofici.

–El pitjor?

–Hi ha massa gent pescant. Caldrà canviar de feina. Qui? Els que tinguin una altra sortida. No crec que el meus néts s'hi dediquin, a això.

L'avi de l'Antoni ja va néixer a la Barceloneta. I l'Ajuntament va concedir a la família de la seva àvia les primeres cases de pescadors construïdes al barri. "Així doncs, som els més antics d'aquí", diu orgullós. "Vaig néixer al carrer del Comte de Santa Clara número 25, l'any 1941, damunt la taula, com tothom. Llavors, allí no es paria al llit". Té tres germans –un d'ells també es dedica a la pesca–, cinc néts i un altre en camí. "La nostra pena –intervé el germà– és que emprem una maquinària de treball massa cara. Si no tens ningú que continuï amb el negoci, l'has de vendre. Jo continuo perquè també ho fa el meu fill, si no..."

Tot i els canvis –"el més important va ser quan van treure els *tinglados* i van construir el port olímpic"–, l'Antonio mai no s'ha plantejat anar-se'n de la Barceloneta. Té la pell eixuta i les empremtes del sol a la cara. Sent que el seu món agnitza per culpa de la crisi del petroli. "El més greu és que no hi ha un marge comercial per salvar-nos. Poden augmentar el preu del peix tant com vulguin."

La diferència bàsica entre la pesca que ell va aprendre dels seus avantpassats i la que practiquen avui el seus fills és la tecnologia. "Abans –explica– si en pescar t'enganxaves amb una roca, agafaves un paper, dibuixaves un mapa i ho apuntes. No tornaves a enganxar-t'hi mai més. Ara pesquen amb GPS, i això és impressionant. Aquest aparell només permet un error de divuit metres. I divuit metres al mar, ni es noten".

És un món d'homes. Ja no queda ni una dona, cap patrona, ni tan sols les que adobaven les xarxes. "Seria molt difícil que aconseguissin ser acceptades, es un ofici que discrimina", explica la Maria Isabel, la filla de l'Antonio, que s'ha dedicat a les arts gràfiques. No hi ha futur per a les dones al mar, explica, encara que a Galícia, per exemple, és diferent. "De totes maneres, tampoc no vull els seus horaris", reconeix. "Ara ens ajuda la tècnica –insisteix l'Antonio– perquè abans un sol home havia de carregar amb les xarxes a l'es-

patlla. Una embarcació de 25 cavalls podia ser controlada per un home; les d'avui, no".

Ens acostem a un dels vaixells de la família, el *Sant Pau*. En total n'han tingut sis. Un altre el van batejar la *Ferrosa*. Al costat, el *Fairell*. "Els poso noms de muntanya. Ja hi ha massa barques amb nom de dona, i no hi ha tantes verges, oi?".

–Quin futur espera al seu gremi?

–Depèn de qui li ho expliqui. Si no coneixes el mar, dius: "Això no es pot aguantar, tantes hores allà dins per a aquest resultat!" Però els qui treballem al mar ho veiem d'una altra manera. No és el que guanyes el que et mou, és la satisfacció d'agafar peix. Si hagués pensat en els diners, m'hauria fet banquer.

Si alguna cosa defineix el barri de la Barceloneta és que les famílies encara es coneixen: "Quedem pocs, però ens ajudem. Miri, aquell que va de moro, amb el mocador al cap, és fill meu". Allí hi ha en Pau, de 42 anys, ajupit arreglant xarxes sota un sol de justícia. Són les cinc de la tarda i acaben d'arribar a port.

–Com ha anat la feina?

–Bé, el meu pare i el meu avi passaven molt de fred i nosaltres estem ben tancadets dins una cabina.

Pau Huguet continua vivint a la Barceloneta. Però la vida de barri també ha canviat: "El barri ja no és per als d'aquí, és per als turistes i els emigrants. Això és així des que Barcelona mira al mar. No m'agrada gaire que paguin un lloguer per ficar-se en un pis vuit o deu subsaharians o perquè una parella de finlandesos tinguin el pis tancat tot l'any. En aquest sentit, el barri està perdent", es lamenta. Els seus fills tenen quatre i sis anys, i no vol que es dediquin a aquest ofici per obligació, "mentre es guanyin la vida, que facin el que vulguin". Costa molt de mantenir-se. Els sous de la tripulació, la hipoteca del vaixell, assegurances, impostos... Algú s'afegeix a la conversa, llança una demanda i suggereix que els polítics es dediquin a controlar la llei de costes a la Barceloneta, "perquè es van preocupar molt d'enderrocar els famosos *xiringuitos*, que era una cosa molt nostrada, molt genuïna, per fer que la Barcelona Olímpica lluis, però sembla que no s'adonen que aquí, ara, s'està construint il·legalment. El crític ciutadà assenyala amb el dit una grua gegant.

Els pescadors han sortit d'aquest mateix port a dos quarts de sis del matí, cosa que significa que fa dotze hores que són a la mar. A bon ritme, dos dels mariners baixen les caixes vermelles; avui han aconseguit quaranta quilos de gambes i quaranta d'escamarlans (a la llotja es vendran a un preu i al mercat a més del doble). Una vegada al mes, cadascun dels vaixells dóna la sortida oficial del moll, per rigorós torn, quan són les sis del matí en punt; a aquesta hora en què bona part de la ciutat encara dorm.

–Què és el més dur de la feina?

–Quan no pesques.

–Més que un temporal?

–El temporal més gran és a les cases quan no hi ha diners.

Calor asfixiant i tecnologia punta

Mai no han tingut por en el mar. Trobem en Toni, un altre fill de l'Antonio, "és un dels bessons –l'altre es diu Xavier–, que ara tenen 35 anys" i ens convida a ficar-nos en l'últim

“En la seva època, l’avi havia d’apuntar qualsevol incidència en llibretes antigues amb llapis de mina de carbó; unes llibretes que la família encara conserva com un tresor. Els quaderns de bitàcola han estat substituïts pels blocs d’internautes”.

vaixell. La *Ferrosa*, que té escassament un any, pot haver costat uns 250 milions de pessetes (aquí continuen calculant-ho tot en pessetes). Calor asfixiant i tecnologia punta, plànols, quadres, pantalles d’ordinador... En la seva època, l’avi havia d’apuntar qualsevol incidència en llibretes antigues amb llapis de mina de carbó; unes llibretes que la família encara conserva com un tresor. Els quaderns de bitàcola han estat substituïts pels blocs d’internautes. En Toni ens mostra el mapa de roques, pedres i àncores de la costa que cal vorejar (“això no ho fotografieu, que és secret de sumari i ens ho poden copiar”).

“Arriba molta pesca d’importació que en el mercat es barreja amb l’autòctona –comenta amb disgust– i, al final, el consumidor no sap què demana ni què s’emporta; no en té ni idea. No es fa cap seguiment, res que demostrï que aquest peix que vostè veu ara aquí és de la nostra costa. Probablement, vostè s’emportarà peix de Croàcia”.

L’itinerari diari, la ruta, depèn del patró i avui ha decidit pescar gamba a 750 metres de profunditat.

– Moltes males passades entre el gremi de pescadors?

– A terra tots som col·legues; al mar, competidors.

El que arriba primer, més s’emporta. Però en tornar a port, prenen unes cerveses plegats. En Toni ens explica que a la Barceloneta, avui, viure “és molt car”. Ell continua al barri perquè va comprar el pis quan costava vint milions de pessetes. Ara val quatre vegades més, però encara ha de pagar la hipoteca durant 22 anys més.

No aprova la nova tendència, “aquesta moda”, de viure dins un vaixell, “pura solució econòmica per a alguns ciutadans”. Al Club Nàutic es paguen 150 euros de lloguer d’amarratge i un veler val uns cinc o sis milions “de peles de les d’abans”, afegeix. Però en Toni no viuria en un vaixell per res del món (“Vostè viuria en un vaixell? Doncs jo, tampoc”), encara que aquí veiem un llit i serveis.

A sota, l’Antoni i l’Esperanza a taula amb els néts: els bessons Marc i Laia, de deu anys, i Carlos, de set. Els avis els ensenyaran els secrets de la mar, però probablement amb ells es tancarà el cicle de generacions d’aquesta saga dedicada a la pesca.

“En Toni no aprova ‘aquesta moda’ de viure dins d’un vaixell, que considera una pura solució econòmica per a alguns. Al Club Nàutic es paguen 150 euros de lloguer d’amarratge i un veler val uns cinc o sis milions de les antigues pessetes”.

A la filera de dalt, un dels fills d’Antoni Huguet, en Toni, al vaixell la Ferrosa; deixant-se retratar a la plaça de la Barceloneta, i l’Antoni de tertúlia amb el seu germà al Moll de Pescadors, amb la Torre del Relotge de fons. A sota, en Toni preparant el gel per al peix; el patriarca familiar amb un conegut del barri, i amb l’amo del restaurant El Lobito.

–Suposo que quan fa mal temps no sortiu.

–I què és mal temps? El mal temps és a casa.

No diuen mai quant cobren: “Si et dic poc, em diràs que treballo per al diable, si et dic molt, em diràs que per què continuo treballant”. Que en són de savis, els llops de mar!, pensem. En Toni és patró de cabotatge, de pesca, motorista, llicenciat en primers auxilis, en salvament, en informàtica, i ara estudia per obtenir el carnet per conduir camions. La seva profunda saviesa, però, es troba en aquestes sentències d’autèntic sentit comú que deixa anar de tant en tant. “Més llest és el meu germà, que, si li apaguen la llum i li treuen tots els aparells, és capaç de continuar pescant. Sap espavilar-se, jo ja no ho sé fer.”

Mentre ens recomana sopar a El Lobito, El Cheriff o El Hispano, que considera que són els restaurants amb el peix més fresc del barri, arriba l’Esperanza, la mare de la família. Va néixer a la Barceloneta, com els seus pares, com els seus avis, i allà continua. És trempada i sembla una dona decidida, amb les espatlles bronzejades per força i unes ulleres de sol amb muntura a l’estil Dior.

Diu que pateix molt més quan els seus fills surten a la carretera que no pas quan surten a la mar. Als quinze anys va començar a festejar amb l’Antonio, vivien a cinquanta metres i les seves famílies compartien veïnatge, rumors i berenar. Aquesta tardor faran 44 anys de casats. L’Antonio diu que les dones “de pagès” sovint es casaven amb pesca-

Les tres generacions actuals d'“els Paus”, la família de pescadors més veterana de la Barceloneta, són hereus d'una tradició que es remunta moltes dècades en el temps.

dors, “perquè volien allunyar-se de la feina del camp, que també era molt dura”.

La primera casa que van tenir l'Antonio i l'Esperanza era “un quart” d'habitatge: trenta metres quadrats en què vivien la tieta vídua, el matrimoni i els dos primers fills. El segon habitatge va arribar amb els bessons: 55 metres. El tercer, diuen, ha estat un caprici: “Finalment, ens hi cap una taula per poder reunir-nos quinze persones a l'hora de dinar”. El metre quadrat a la Barceloneta –segons la Cambra de la Propietat Urbana de Barcelona– ja es cotitza a preu d'or, per sobre d'altres zones de luxosa tradició com ara Pedralbes o Sarrià. Ara, en una nova casa, l'Esperanza cuina d'allò més bé la fideuà, l'arròs amb peix (el seu marit

la corregeix: “el que nosaltres mengem és peix amb arròs”), el rap amb patates, el suquet... Abans comprava més al barri, però ara es desplaça fins a la Boqueria o fins a Santa Caterina “perquè el nostre és el mercat més car de tot Barcelona, hi ha més oferta”.

En Marc i la Laia (bessons de deu anys), en Carlos (de set, avui corrent entre les xarxes del moll i unes gavines gegantines), en Mario (sis), la Nora (quatre) i el que ha d'arribar (“ja sabem que serà un noi”) són els seus néts. Quants continuaran vivint al barri? Quants seguiran l'ofici? Els avis els ensenyaran un dia els secrets de la mar; ja ho estan fent, però probablement amb ells es tancarà el cicle de generacions d'aquesta saga dedicada a la pesca. **M**

Veü convidada

Sobre política

Una reflexió filosòfica

Text **Alessandro Ferrara** Catedràtic de Filosofia Política.
Universitat de Roma "Tor Vergata"

Igual que l'obra d'art, l'obra política excel·lent fa l'efecte de produir una "expansió de vida", de dilatar la nostra vida comuna. Sense bones raons per compartir en el discurs, la capacitat de la política per posar en marxa la imaginació i tenir accés a la seva força només ha produït desastres enormes, com es veu en primer pla en els totalitarismes del segle passat. Però, sense la força de la imaginació alimentada per l'exemplaritat, les bones raons són solament comptabilitat de l'haver de ser. Per tant, política en la seva expressió més alta és promoure fins prioritaris, il·luminats per raons capaces de moure la nostra imaginació. I en aquesta posada en marxa de la nostra imaginació, la millor política ens expandeix, enriqueix, aprofundeix la gamma de possibilitats de la nostra vida en comú. En altres paraules: *desvetlla un món polític nou* en el qual reconeixem l'empremta de la nostra llibertat.

“S’hauria d’evitar considerar la política en clau funcionalista i, sobretot, evitar limitar-la a l’àmbit estatal, com en la definició del diccionari Zingarelli. En els seus moments d’apogeu, la política és una redefinició del mapa de valors i necessitats”.

El repte que intento aconseguir és la definició del concepte “política”, sense prendre cap posició sobre ella, ni de bon tros des d’ella. Triomfar-hi vol dir caracteritzar la política d’una manera que ningú no pugui rebutjar o qüestionar en bona lògica, sigui quina sigui la seva tendència teòrica. En principi, mogut pel sentit comú, vaig apel·lar al *fast food* del coneixement: el diccionari Zingarelli. En trobar-me amb aquesta definició: “ciència i art de governar l’estat”, em vaig desfer de la informació cultural ràpida; vaig optar per procedir personalment.

Començo per les tres premisses més ecumèniques que puc imaginar. Primer: no hi ha cap ésser humà que no actui i l’acció del qual no s’inclogui, almenys imaginàriament, en un grup més ampli. Segon: tota acció té un fi i una elecció de mitjans. Tercer: l’elecció dels fins difereix tant entre persones com entre nuclis socials. La política neix de la imprescindible necessitat de coordinar en el conjunt social els fins de l’acció individual amb els de l’acció dels altres. La política participa en dos mons, el dels mitjans i el dels fins, però també en el dels valors. La doble funció es reflecteix en el repartiment entre perspectives realistes i normatives, els dos vessants de la reflexió filosòfica entorn de la política.

Els éssers humans no viuen aïllats, sinó en societat. Hi coincideixen tant els partidaris de l’explicació segons la base de la naturalesa social o *zoon politikòn* de les persones (Aristòtil, Hegel, Marx) com els qui addueixen la conveniència de viure en societat per a unes persones en diversos aspectes febles, desitjoses i racionals (Hobbes, Locke, Rousseau). Independentment de la teoria de l’acció i l’antropologia de partida, és innegable que tota persona actua d’alguna manera. I els qui parlen d’acció com quelcom que difereix d’un reflex neurològic presumeixen l’eminència dels conceptes “mitjans” i “fins”. Cada persona viu dins un grup humà més gran, sigui quina sigui la seva dimensió, i actua emprant mitjans per aconseguir fins.

No importa saber si aquests mitjans, i sobretot aquests fins, són escollits pels individus amb independència o són llegats per les tradicions vigents del nucli social de pertinença. El que importa és la idea –aquesta, també incontrovertible– d’una certa seqüència entre tals mitjans i els seus fins. Els éssers humans no estan condemnats a perseguir una meta cada vegada amb un sol mitjà. Això és el que pretenem en atribuir a les persones un cert grau de racionalitat, entre altres coses, pel fet de poder voler una cosa per amor a una altra, per tant, usant fins com a mitjans per a altres fins. Si és així, també hem d’acceptar la idea que cada persona que forma part d’una societat posseeix un o més

fins que no es continuen en una altra baula de la cadena, autèntics “fins últims” individuals.

Talcott Parsons recorre a la lògica per argumentar que és *contradictori* pensar que uns individus sostenen el tipus de relació que anomenem *societat* en comptes de *l’estat de natura* i, al mateix temps, que els fins últims de cadascun d’ells estan en una relació purament casual (*random*)¹. Això no significa que la relació entre fins sigui harmònica –de fet, sol ser conflictiva–; indica que, si hi ha societat, la relació ha de seguir algun model (*pattern*). Les institucions o, més en general, *l’àmbit social*, tenen una funció d’enllaç entre la trama “no casual” de relacions entre els diferents fins últims mantinguts per tots els individus, i els fins individuals que persegueix cada persona en la seva vida. Aquest quadre de referència que Parsons utilitza per explicar la naturalesa de l’àmbit social permet comprendre la de la política.

No ens ha de costar imaginar que aquests fins últims perseguits per individus que viuen en un grup social, si bé en una relació no casual entre ells, són desiguals. Com que no són idèntics i, a més, els recursos disponibles del grup són limitats, no tots els fins es poden perseguir de la mateixa manera. Així es planteja el problema d’atribuir un ordre de prioritats a tals fins. En aquesta necessitat rau la manera de relacionar-se amb el món que anomenem política. Només una associació que gaudís de recursos il·limitats i pogués satisfer sempre tots els fins últims perseguits pels seus membres seria una societat sense política.

L’espai de la política és el de l’establiment d’un ordre de prioritats dels fins, per a la consecució del qual cal transferir els recursos (limitats) del grup. La pròpia creació del poder sobirà, segons Hobbes procedent d’una voluntat unànime de salvaguardar el bé de la vida davant les insídies de l’estat de naturalesa, no és *primum* o el *big bang* de la política, sinó el fruit d’una orientació formada en *primer terme* i que consisteix en la precedència unànime de la seguretat de la vida sobre qualsevol altre fi.

Associar la política amb la determinació ineludible del fi al qual s’han de transferir els recursos ens permet situar sobre un terreny incontrovertible les seves imatges més familiars: el tema dels autoritzats per governar, la manera en què hem de considerar el poder legítim, la impossibilitat de suprimir distincions entre amic i enemic, l’espai de la política com el d’allò raonable en qualitat de diferent d’allò racional.

Això ens permet situar la política en un àmbit anterior a la gran bifurcació entre els dos enfocaments alternatius, el “normatiu” i el “realista”, així com comprendre les tas-

© Jimmy Chang / Reuters / Corbis

ques d'una reflexió filosòfica sobre la política. Aquesta alternativa es pot comprendre com la de qui considera que atorgar prioritat a certs fins no pot prescindir d'una dimensió de força, i qui creu que això ha de ser conseqüència de raons que, si més no de forma ideal, neutralitzen les relacions de força entre els partidaris de les diverses opcions.

Però no sempre l'establiment de prioritats concerneix l'àmbit polític. Quan em pregunto quin dels meus fins –acceptar un càrrec acadèmic o acabar un nou llibre– ha de prevaler, no desenvolupo una activitat política. Tampoc si decideixo amb la meua família destinar una suma de diners a la compra d'un cotxe nou... No som davant una adjudicació política. Aquí trobem un altre aspecte constitutiu de la política: la distinció entre públic i privat.² L'adjudicació de prioritat només té qualitat política per la naturalesa de la controvèrsia, per l'amplitud del nombre dels que tenen autoritat per participar –sovint, tots els membres del grup–, o bé per la modalitat del procediment. La suma d'alguns o de tots aquests elements té resultats vinculants per al conjunt social.

Per definició, públic és allò que concerneix la intersecció dels fins individuals amb els de les subunitats socials. L'establiment dels fins últims compartits és una tasca política eminent. Però públic és també el que té validesa per a tots, encara que no sigui un fi últim. Política és lluita entre

interessos i valors, conflicte entre el que una part desitja i el que l'altra part rebutja. El caràcter polític de la controvèrsia entre interessos contraposats –els qui donen suport al finançament públic de l'escola privada i els seus adversaris, per exemple– rau en la incidència de la prioritat acordada a un fi que afecta l'ordre social en el seu conjunt. Si es discuteix en família sobre prioritats en les despeses, no es tracta de política, però quan els representants de l'empresa discuteixen amb els dels treballadors sobre l'acomiadament, la controvèrsia és política, encara que es realitzi en absència de les institucions de l'Estat.

Aquí avancem allò que filosofies polítiques específiques enunciaran en el lèxic que els és propi: així, per exemple, la idea que els esdeveniments externs a les institucions polítiques –en la societat civil (Hegel), en l'esfera productiva (Marx) o en l'esfera pública (Habermas)– poden tenir un gran valor polític, potser més important encara que el que s'esdevé en el lloc que el llenguatge periodístic anomena “el Palau”.

L'àmbit privat queda fora de la política perquè les normes jurídiques, la dimensió de l'haver de ser, només vinculen l'agent implicat en l'acció o interacció. La meua promesa de convidar-te a sopar el dissabte a la nit només em vincula a mi. Privat és el que està més enllà del llindar a partir del qual és just que deixi de tenir influència el poder polític, les institucions de l'Estat. Privat és el que està a dispo-

El discurs és la base mínima de la decència política. Sobre aquestes línies, baralla entre diputats al Parlament de Taiwan, gener del 2007. A la primera pàgina, incursió de soldats nord-americans en un domicili particular, Tikrit, agost de 2003. Els combatents iraquians són “insurgents” o “lluitadors per la llibertat” segons qui en parli.

© Thomas Dworzak / Magnum Photos

Reconèixer l'altre possibilita l'acció social i constitueix la condició de la política, mentre que l'opressió extrema nega a alguns el reconeixement d'humanitat completa, siguin esclaus, jueus o torturats d'Abu Ghraib. A la imatge, la presó iraquiana encara sota el règim de Saddam, després de la concessió d'una amnistia, octubre de 2002.

sició exclusiva de l'individu o dels grups. Però la frontera entre l'àmbit públic i el privat és variable i les seves fluctuacions solen ser objecte d'atenció política.

S'hauria d'evitar considerar la política en clau funcionalista, és a dir, com a enllaç entre les nostres necessitats, desitjos i preferències més o menys compartides i els valors més generals que guien la nostra acció. I, sobretot, no hem de limitar-la a l'àmbit estatal, com en la definició del diccionari Zingarelli. Polític és també l'espai on s'articulen nous valors i necessitats. En els seus moments d'apogeu, la política és una redefinició del mapa de valors i necessitats.

Aquesta és solament una primera aproximació a la caracterització de la política, només un *incipit*. M'agradaria enriquir-la i convertir-la en una definició "per a nosaltres", que adquireixi el seu sentit ple si s'engloba en el nostre horitzó filosòfic, com a resposta als nostres interrogants i programa filosòfic. Potser entrarem en un territori menys ecumènic, tot i que espero que sigui comú a moltes persones.

A principis del segle XXI el concepte de política comporta per a nosaltres molt més que l'establiment de prioritats entre fins que possibilitin l'acció "concertada". També implica explicar quina és la seva autonomia, quin és el seu horitzó i quins són els seus *moments constitutius*, cadascun dels

quals és il·luminat per un dels paradigmes filosòfics contemporanis. I també significa atrevir-se a parlar de les formes en política i a dir què és el millor pel que fa a política.

Autonomia de la política

Des dels temps de Maquiavel hem après a considerar la política com una activitat autònoma. L'autonomia va emergir d'una manera desequilibrada. Només una de les llavors que devem a Maquiavel va germinar de seguida, i va retardar que brotés l'altra. L'expressió "autonomia política" gairebé per antonomàsia significa "autònoma en relació amb la moral". La independència en relació amb la moral, la religió i l'*ethos* compartit no esgota el significat del concepte. En la segona meitat del segle XX, amb l'obra de Hannah Arendt i la de John Rawls sobre *Liberalisme polític*, va brollar per fi l'altra llavor implícita en l'obra de Maquiavel: l'autonomia de la política respecte de la teoria, o la metafísica. Per a Arendt i Rawls, la política no es pot considerar l'aplicació "pràctica" de principis que importa de l'exterior, de l'àmbit de la consciència religiosa, o de la reflexió filosòfica. Només la crítica del totalitarisme d'Arendt i el "liberalisme polític", en la segona fase del pensament de Rawls, l'extreuen de manera definitiva de l'espai conceptual del "mite de la caverna".

“Autonomia de la política significa que dins d’aquesta, i no pas a fora, hem de trobar els patrons del que cal buscar conjuntament, en un marc de llibertat on cadascú pugui indagar i expressar la seva veritat –existencial, filosòfica, religiosa– com creu que és millor”.

No és possible que la política moderna ni la democràtica consisteixin a traslladar a l’interior de la caverna una idea del bé que estigui a fora: la seva escena és la pròpia caverna. I encara menys el just títol per governar es podria derivar de la visió solitària d’un bé els destinataris del qual no acceptin. Concebuda així, la política seria una lluita entre grups que, armats els uns contra els altres, intenten “conquerir al món alguna veritat general”. Rawls, amb un tarannà radical, sosté, en canvi, que “la fervent aspiració de portar tota la veritat a la política és incompatible amb la idea de raó pública que acompanya la de ciutadania democràtica” (*The Idea of Public Reason Revisited*, 1999, p. 132). La raó pública és deliberativa i no es rendeix a les aparences, a la *doxa*, en lèxic platònic, ni suposa que la salvació pot venir de l’exterior. Al contrari, tracta de distingir el millor i el pitjor, el que és més o menys just, raonable, dins la caverna. Així mateix, per a Arendt la política és l’art de definir qui som, de tornar-nos el que volem sense respondre als preceptes de cap altre discurs.

Autonomia de la política significa que dins d’aquesta, i no pas a fora, hem de trobar els patrons del que cal buscar conjuntament, en un marc de llibertat on cadascú pugui indagar i expressar la seva veritat –existencial, filosòfica, religiosa– com creu que és millor, predicant tant com pugui amb la força dels seus arguments i del seu exemple, a condició que no pretengui afegir-hi el poder coercitiu de l’Estat. Aquest només s’utilitza amb legitimitat i sense abús quan està al servei d’una veritat que, tot i que estigui més restringida, és compartida per tots.

Moments constitutius de la política

La política, en suma, és l’acció de promoure, amb resultats vinculants, almenys d’intenció, la prioritat d’alguns fins de valor públic entre d’altres que no es poden buscar al mateix temps; o de proposar nous fins amb plena autonomia, tant de la moral com de la teoria, i en un horitzó que ja no pot coincidir amb l’Estat-nació.

Aquesta idea general de la política pot ser examinada des de perspectives diverses, fundades en tantes altres postures filosòfiques o paradigmes; aquestes, al seu torn, poden il·luminar altres aspectes constitutius de la política.

El primer interrogant que es planteja és de quina manera a la política, entre d’altres activitats, li toca promoure la prioritat de certs fins d’abast públic. Deixem de banda les teories realistes que subratllaven el paper de la força o la seva amenaça com a única variable que, en última instància, explica l’èxit de donar prioritat a certs fins. Restringeixo el camp a la política democràtica. Les concepcions competitives de la democràcia –Schumpeter, Dahl, Lipset, Downs i

altres– sostenen que la política promou alguns fins entre d’altres, pel fet que l’oferta política disponible –candidats i partits competint pel vot dels ciutadans– aconsegueix produir unes propostes *policy*³ que troben un nombre més gran de suports que les oponents. Actuar de bona manera política significa saber definir i exposar bé –evito el verb “confecionar”– una proposta que satisfaci una demanda més àmplia, que s’hi ajusti.

Discurs i judici

Les concepcions deliberatives de la democràcia –Habermas, Benhabib, Cohen, Rawls, Laden, etc.– sostenen, en canvi, que la prioritat de certs fins selectes es promou quan la política funciona d’una manera no artificiosa, a través de la força de les raons intercanviades en un espai públic amb diversos noms, que després seran acollides en l’àmbit institucional cridat a decidir: legislatiu i executiu. Una política sense aquest moment del discurs estarà basada en la força i l’arbitrarietat. Aquí es revela l’amplitud teòrica de la investigació de Habermas sobre els pressupòsits del discurs: aquesta investigació ens explica el que significa per a una praxi comunicativa apropiada a l’ideal d’un intercanvi de raons en absència de coerció.

El discurs no és solament la norma per mesurar el genuí caràcter deliberatiu de la política, sinó també la base mínima de la decència política. Per a Rawls, el que diferencia dels bandits els pobles decents, els sistemes polítics dels quals no són democràtics ni liberals –això no és motiu d’exclusió d’una pacífica “societat de pobles”–, és justament la presència d’alguna forma de consulta, que, tot i no ser igualitària, mitiga el caràcter autocràtic del poder. Donar al moment discursiu de la política el que li cal en la conceptualització d’aquesta comporta admetre que tota forma no degenerada de la política exigeix l’intercanvi de raons; que aquest tingui un espai dins l’esforç general de promoure la prioritat de fins públics determinats, que és l’essència de la política.

Però la tesi de la impossibilitat d’eliminar la deliberació en l’espai polític no s’ha de confondre amb la discutible hipòtesi de l’exclusivitat de les raons: política no és mai pur intercanvi d’arguments per trobar el millor, ni això no pot ser considerat com a ideal regulatiu –com suggereixen alguns enfocaments *postkantians*– sense que faltin altres elements constitutius de la mateixa política⁴.

No obstant això, una política on la prioritat de fins públics es decidís a través del discurs no arribaria mai a una decisió operativa si no hi hagués un moment de judici. No

“El contingut essencial del do polític per excel·lència és la donació de la confiança: en qui ens representa, en l’aliat, en la bona fe de l’interlocutor, en el fet que l’altre respectarà els acords. Sense confiança només hi ha conflicte”.

solament les diverses prioritats de fins es basen en el pes de les raons que militen a favor de l’una o de l’altra, sinó que també les mateixes raons poden tenir un pes divers i controvertit, segons que resultin més o menys representatives de concepcions més àmplies, no necessàriament compartides.

El malson de tota concepció discursiva de validesa és l’“empat”, és a dir, aquesta situació en què som nosaltres els que hem d’establir la diferència i desempatar. No cal recórrer al cas extrem de l’empat per comprendre el caràcter constituent del moment del judici. N’hi ha prou de recordar el fet que la raó, quan parlem de política, només pot ser deliberativa: una capacitat de discórrer que en el seu fi pràctic es queda ancorada en un context, que tracta de resoldre un problema amb recursos materials i simbòlics finits i ja en bona part donats. Una capacitat de discórrer que aspira a resoldre un problema en un horitzó temporal que no pot dilatar-se a l’infinít, com és el cas de la raó especulativa.

El moment del judici tanca la il·limitada obertura del discurs críticoespeculatiu. Les preguntes sobre la naturalesa de la llibertat, justícia, igualtat, laïcitat, etc., potser no rebran mai cap resposta taxativa, mentre el pensament es mantingui en un context finit en el qual se situa el problema polític que exigeix una solució en un temps que els deliberants no poden estendre a voluntat.

I el judici compleix aquest enllaç sense anul·lar la pluralitat de les posicions articulades en el discurs, i inserint l’operativitat de la política en allò raonable, és a dir, en la intersecció del que està compartit. L’art del judici és el d’estendre en la mesura que es pugui aquesta intersecció, vinculant-la amb la normativitat que reflecteix les identitats de les parts en conflicte. Heus aquí les bases en què tots poden reconèixer la legitimitat d’una decisió política vinculant encara que no unànime: l’exemplaritat, de la qual és plena la normativitat d’allò raonable⁵.

Reconeixement i do

Tanmateix, sense interlocutors no hi ha política. Ni discurs sense un “qui” del discurs, un company de diàleg. No hi ha judici sense destinatari del judici, algú *per qui* es jutgi sobre alguna cosa. I, com és obvi, la política pressuposa una societat, que actuem tenint en compte les representacions, les necessitats, la voluntat i les reaccions d’altres com nosaltres; no hi ha política sense *reconeixement*. També Napoleó, en declarar “França no necessita reconeixement. És allí, com el Sol”, parlava a algú. I el reconeixement és el moment constitutiu de la política, en els seus tres sentits.

En el seu primer sentit, el reconeixement té un valor gairebé transcendental, perquè reconèixer l’altre, com a subjecte dotat de voluntat com un mateix, possibilita l’acció

social, i de manera mediata, constitueix la condició política. Les meves accions socials no es dirigeixen cap a animals o coses. Si en realitzo, ho faig perquè a través dels animals i les coses em dirigeixo a altres subjectes humans que reconec com a semblants; així doncs, acaricio el gos d’un amic o canvio el pneumàtic del cotxe d’un conegut. En aquest primer sentit, el reconeixement té importància per a la política només quan l’opressió política extrema nega a alguns –esclaus, jueus o torturats d’Abu Ghraib– el reconeixement d’humanitat completa; és a dir, quan la política cau, per dir-ho com Margalit, per sota del nivell de decència.

En un segon sentit, el reconeixement és constitutiu per a la política com quelcom que no és del tot imprescindible, sinó que, al contrari, pot ser atribuït o negat a algú. Es tracta del reconeixement que concedim a nous estats, als nous partits, als vells que canvien de vestimenta i afronten “viratges”, als “estadistes”, als moviments d’alliberament com a “representants” de pobles, a les ONG com a representants de certs interessos col·lectius. En aquest segon sentit, podem parlar d’una veritable “política de reconeixement”, la qual passa a través de l’ús que nosaltres fem del llenguatge per designar els actors de la política. Quan els combatents islàmics iraquians esdevenen *freedom fighters*⁶, hi descobrim el poder del reconeixement en política, i fins a quin punt el sedàs de les raons i l’obrar del judici depenen de qui té autoritat per accedir a l’espai de les raons i el judici, i reconeix.

Hi ha, per últim, un tercer sentit en el qual el reconeixement té importància per a la política. En la mesura que aquesta és una cosa diferent d’una recerca de la veritat desinteressada, tant si aquesta és teòrica com pràctica –un segment de la raó deliberativa, aquella que discerneix eleccions des del punt de vista del bé temperat pel que és just–, llavors qui planteja una tesi és tan important com el contingut de la tesi. Des d’aquest tercer punt de vista, “reconeixement” es converteix en el terme amb què marquem la importància de qui diu alguna cosa, a més de la importància del que es diu. No som en l’àmbit de la política, sinó en el d’una altra pràctica, si partim de la tesi que el significat del que es diu no té relació amb la persona que ho diu. Una reflexió sobre el nexa entre política i reconeixement té com a tercer àmbit la investigació entorn del que en general es pot afirmar sobre la relació entre locució i locutor, acció i actor.

Finalment, el moment del do és intrínsec a la política. Pot semblar una afirmació paradoxal, sobretot en relació amb una pràctica que molt sovint ha estat definida com la persecució racional dels fins col·lectius. Però la política no

podria existir si no suposéssim la disponibilitat per anar més enllà del Sí de l'actor, tant si és individual com col·lectiu. Les presumpcions de l'acció abans conjunta que solitària imposen no solament que l'altre existeixi dins el meu horitzó cognitiu, sinó que jo estigui disposat a entrar en una relació donant, amb una altra persona, encara que sigui provisional. "Donant provisional" significa, en un altre lèxic, una relació que inclou un moment de reciprocitat. Trobem aquest pressupòsit en els mateixos orígens del diàleg sobre política, a la *República*, quan Sòcrates afirma, oposant-se a Trasímac, que fins i tot una banda de lladres, per poder actuar, ha d'estar disposada a la reciprocitat i disposada a retrocedir. Aquest element també apareix quan Montesquieu assenyalava el caràcter essencial del sentiment polític de la virtut perquè una república pugui durar en el

temps. Ho trobem en la mateixa idea de raonabilitat com a contraposada a racionalitat en Rawls. I també en la idea d'Arendt que la política neix "quan la preocupació per la vida individual és substituïda per l'amor al món comú". Ho trobem en les paraules d'un gran polític com JFK quan, en el seu famós discurs d'inauguració, va dir: "No us pregunteu què pot fer Amèrica per vosaltres, sinó què podeu fer vosaltres per Amèrica".

No s'ha de pensar que el moment de la reciprocitat és incompatible amb el desinterès modern pel do la gratuïtat del qual està garantida per la infraestructura de l'intercanvi. Al contrari, des dels alboros de la vida social, cada donació provoca la seva recíproca, i la cadena aviat és interrompuda per l'incompliment de la dita obligació no escrita. Igualment, la política és impossible si es redueix a la mera

© Tramonto / Age Fotostock

dimensió del discurs, del judici i del reconeixement dels altres. Haig d'entrar amb els altres en una dimensió que inclogui l'esperança de reciprocitat en el do clàssic. El contingut essencial del do polític per excel·lència és la donació de la confiança: la confiança en qui ens representa, la confiança en l'aliat, la confiança en la bona fe de l'interlocutor, la confiança en el fet que l'altre respectarà els acords. Sense confiança només hi ha conflicte, no és possible la pràctica de la política tal com l'hem caracteritzada fins aquí. Tampoc no hi pot haver política si no tenim confiança en la disponibilitat mútua per afavorir els altres en la prioritat dels fins. La donació suprema que sovint ha requerit la política és la de la pròpia vida.

Acabo aquesta reconstrucció dels moments constitutius de la política amb una referència al tema més visiblement absent: és possible que una concepció de la política no consideri el paper del poder en l'acció? El tema que aquí emergeix és el del poder polític. Amb aquesta expressió volem, des del punt de vista de Weber, significar la capacitat de fer que algú faci una cosa que no faria espontàniament, constrènyer-lo a l'acció en virtut d'una creença en la legitimitat de l'ordre del qual és destinatari. El poder intervé *després*, conceptualment després que el treball de la política, en el sentit que hem delineat aquí, s'hagi acomplert; és a dir, després que certa prioritat de fins compartits hagi estat establerta *pro tempore*. En un context de política democràtica, és a través del fet de compartir els fins, encara que només sigui indirectament, que sorgeix la legitimitat de l'obligació.

Tanmateix, d'altra banda, el poder com a influència, el poder com a *Macht*⁷, també és present i s'insereix com a variable que intervé en el procés de selecció dels fins. El poder com a *Macht* és un dels fets inexorables de la política, com ho és el crim en el pla de l'acció social. El delictes constitueix com a transgressió d'una norma, però el caràcter finit i imperfecte de les creacions humanes fa que no existeixi societat sense crim, ni tampoc procés polític sense l'ombra del poder com a força coactiva. No obstant això, el que importa és el paper que s'hi ha assignat en la construcció del concepte de política. I l'elecció aquí ha estat marginar aquest aspecte: un poder sense legitimitat, un poder que estableixi els fins més que emanar dels fins, és un soroll de fons que interfereix amb el veritable procés polític. Un poder sense legitimitat no pot reflectir la llibertat, sinó només l'arbitrarietat de la força.

Raons que mouen la imaginació

En les consideracions que he fet fins ara he intentat delinear l'estructura essencial de l'activitat que anomenem políti-

“Les grans concepcions transformadores són conjuncions en què la novetat s’imposa com una manera diferent de veure el món, compartida per molts, per donar llum a potencialitats fins ara a l’ombra”.

Un poder sense legitimitat no pot reflectir la llibertat, sinó únicament l’arbitrarietat de la força. A la pàgina anterior, el dictador xilè Augusto Pinochet. La disposició a la reciprocitat és un dels elements intrínsecs de la política, implícit, per exemple, a les paraules inaugurals de la presidència de Kennedy –pàgina 43–: “No us pregunteu què pot fer Amèrica per vosaltres, sinó què podeu fer vosaltres per Amèrica”.

ca, així com identificar alguns moments constitutius. Però política no és solament això. Vull acabar considerant el que la política pot ser en la seva millor accepció. Moltes vegades, en el transcurs de la seva història bimil·lenària, la reflexió sobre política s’ha enfocat en el seu enllaçament amb el mite i els símbols. Quan la política obra, potser no és solament raonament, bones raons i judici sensat sobre el possible. Ens ho recorda Plató, quan, en invitar-nos a resistir a les tres onades suscitades pel seu radicalisme igualitari, pensa la justícia segons les pautes de l’harmonia de l’ànima, i Aristòtil, quan veu en l’Estat una comunitat que tendeix a l’eudemonia⁸. També ho recorda Maquiavel en els *Discursos*, quan parla de l’ideal del “viure civil”; i Rousseau, quan veu en el legislador algú que pot indicar on és el bé comú, algú que pot convèncer apel·lant també a una autoritat divina. La política en apogeu és un savi implant de visió en el teixit del possible. No és casual que el terme “art” es combini sovint amb el terme “política”.

S’afirma que és típic de l’excel·lència artística alterar els esquemes que anomenem estils i fundar-ne de nous, moure la imaginació i les facultats de la ment en un joc lliure on les funcions es fecundin recíprocament; desenvolupar noves maneres de crear el món, de canviar el que existeix. Però en tot això, l’obra d’art extreu quelcom més general –l’exemplaritat i la seva força, centrada en la congruència radical d’una identitat com a reconciliació singular del fet de ser i haver de ser, fets i normes– de la font en la qual també s’alimenta la política.

Les grans concepcions de la política que transformen el món –el naixement dels drets naturals, la idea de legitimitat per consentiment dels governats, la terna *llibertat, igualtat i fraternitat*, l’abolició de l’esclavitud, el sufragi universal, el concepte *drets humans*, l’Estat del benestar, la igualtat de gènere, la idea de sostenibilitat, o la de *drets de les generacions futures*– són conjuncions en què la novetat no s’ha imposat mai com a conseqüència lògica del que ja existeix, sinó com una manera nova de veure el món, compartida per molts, per donar llum a potencialitats fins ara a l’ombra.

Igual que l’obra d’art, l’obra política excel·lent fa l’efecte de produir l’“expansió de vida”, de dilatar la nostra vida comuna. I s’imposa per la força de la seva exemplar reconciliació de valor, i pel fet de ser aquí i ara; també podem arribar-hi des d’un altre lloc, i en un temps successiu.

Sense bones raons per compartir en el discurs, la capacitat de la política per posar en marxa la imaginació i tenir accés a la seva força només ha produït desastres enormes, com es veu en primer pla en els totalitarismes del segle passat. Però, sense la força de la imaginació alimentada

per l’exemplaritat, les bones raons són solament comptabilitat de l’haver de ser. Per tant, política en la seva expressió més alta és promoure fins prioritaris, il·luminats per raons capaces de moure la nostra imaginació. I en aquesta posada en marxa de la nostra imaginació, la millor política ens expandeix, enriqueix, aprofundeix la gamma de possibilitats de la nostra vida en comú. En altres paraules: *desvetlla un món polític nou* en el qual reconeixem l’empremta de la nostra llibertat.

No és casual que antany, abans que les guerres religioses comportessin una separació radical entre religió i política, en els seus moments més elevats la política estigués sacralitzada. Arribava a les mateixes arrels de la sacralitat, és a dir, a l’experiència de veure la força del vincle que uneix reflectida en una forma. En l’horitzó en què avui vivim, la radical assumpció d’allò finit com a pressupòsit del pluralisme ha separat la política de les expressions sacres, però no de la força que les genera. Les raons convencen, però només les que mouen la imaginació mobilitzen, i en això la gran política manté alguna cosa del passat. La seva capacitat de mobilitzar està en la seva promesa d’inscriure l’exemplaritat de certes experiències morals en què realitat i valor es concilien –la primera entre totes és la de la dignitat igualtaria de tots els éssers humans, la redempció de tota humiliació, el rebuig de la injustícia– en les formes del fet de viure en comú.

Aquest és el meu concepte de la política, un altre *fast food* que es pot rebutjar.

Notes

- 1 Vegeu Parsons (1934, p. 45).
- 2 Sobre aquesta distinció vegeu Jeff Weintraub, *The Theory and Politics of the Public/Private Distinction*; Krishan Kumar i Jeff Weintraub, *Private and Public in Thought and Practice*, Chicago, University of Chicago Press, 1997, p. 1-42.
- 3 N. del T.: política de govern.
- 4 En *Faktizität und Geltung*, Habermas ha inclòs de manera explícita la impossibilitat d’eliminar el moment pragmàtic.
- 5 Cf. capítol 3 de Ferrara, A., *The Force of the Example. Explorations in the Paradigm of Judgment*, New York, Columbia University Press, 2007.
- 6 N. del T.: lluitadors per la llibertat.
- 7 N. del T.: en alemany a l’original, *força*.
- 8 N. del T.: felicitat, plaer.

La Universitat davant la seva crisi

L'interrogant Bolonya

Il·lustració Gallardo

Fotos Gianluca Battista

MASTERS

A S

R B

La universitat ha de servir la societat com a institució pública, no mediatitzada per interessos privats. L'autonomia universitària està en relació directa amb la capacitat de promoure el coneixement per damunt i al marge dels interessos particulars dominants.

Una institució a debat

Text **Miquel Caminal**

Catedràtic de Ciència Política i de l'Administració. Universitat de Barcelona

Tota institució dedicada a l'ensenyament ha de partir de l'amor al saber i saber-lo transmetre. Perquè l'aprenentatge neix de la curiositat, de la imaginació i de la motivació pel coneixement. Alhora, no hi ha coneixement sense llibertat. *Libertas perfundet omnia luce*, es diu a l'escut de la Universitat de Barcelona. Des de l'escola fins a la universitat, la llibertat i el saber van junts i ho omplen tot de llum.

Hi ha moltes maneres de malmetre l'amor al saber o bé de mutilar la llibertat intel·lectual. La més fàcilment identificable és la directa imposició d'uns dogmes, d'unes veritats intocables, prèvies a tota activitat intel·lectual o científica. Quan s'empresona la curiositat intel·lectual, la llibertat decau i l'ensenyament esdevé adoctrinament. Tanmateix, hi ha maneres més astutes i temptadores per minvar la llibertat intel·lectual. Per exemple, quan s'orienta l'ensenyament a allò que és més rendible en termes de mercat, més atractiu per al negoci, tant per a qui compra el coneixement com per a qui el ven. Quan el coneixement i la cultura tenen preu de mercat no necessàriament ven el millor, sinó el que s'adapta més bé a les regles del joc. La diada de Sant Jordi és un bon exemple d'aquesta circumstància: no venen més els millors escriptors, sinó l'autor de més audiència mediàtica (sigui o no sigui escriptor).

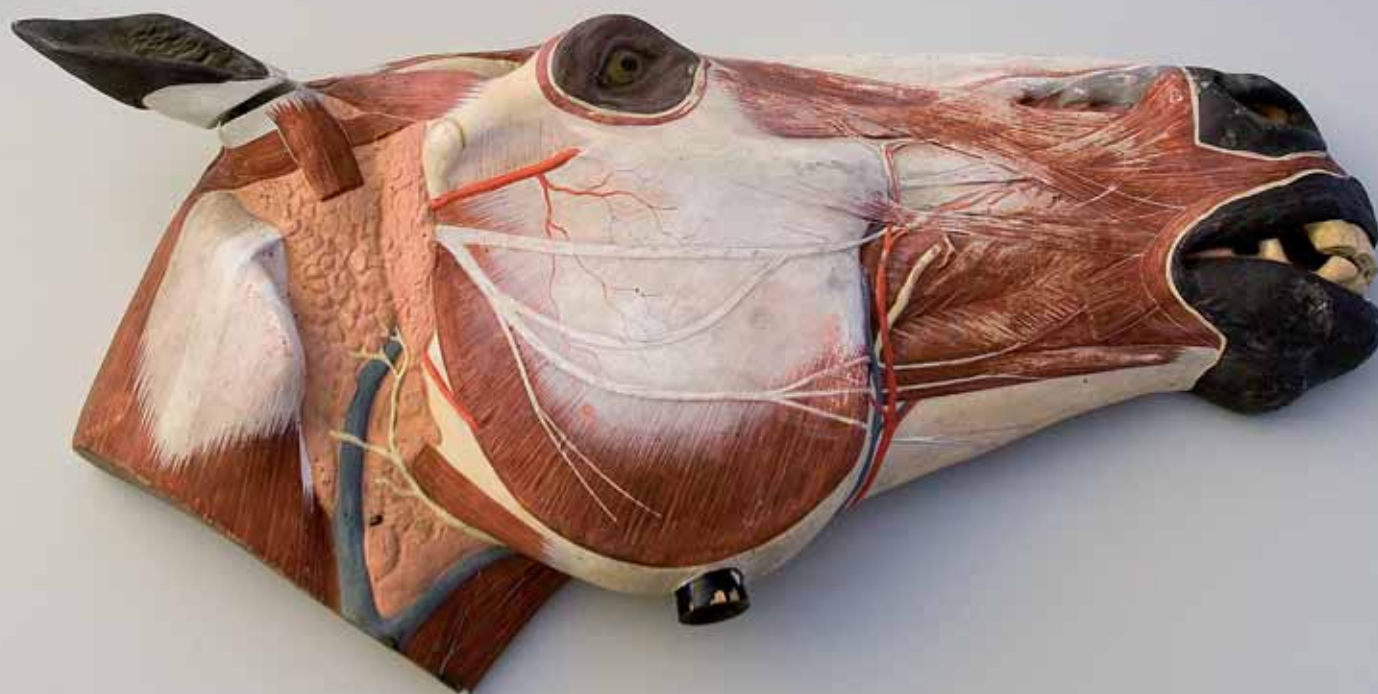
Una universitat lliure és una universitat autònoma de tota pressió religiosa, ideològica, mercantil o política. És clar que la universitat no viu en una torre d'ivori, allunyada de la societat. La universitat forma part de la societat, i l'ha de servir com a institució pública i no com a institució mediatitzada per interessos privats. Per això, és tan important l'autonomia universitària. Perquè està en relació directa amb la capacitat de promoure el coneixement per damunt i al marge dels interessos particulars dominants.

Les universitats acostumen a ser els llocs on sorgeixen amb més força els moviments per la llibertat sota les dictadures. També a les democràcies liberals són les universitats les institucions on normalment s'originen les respostes

més crítiques contra el *statu quo* dominant, encara que no es pot exagerar aquesta capacitat contestatària ja que el sistema econòmic i polític compta amb grans i poderosos mitjans per a domesticar i sotmetre la universitat. Així les universitats de les societats avançades van cap a una divisió *up and down*. Mentre les universitats *down* s'han de treure al menor cost possible titulats per a un mercat de treball a precari, les universitats *up* han de continuar assegurant la renovació (generacional) de les elits. Alguna cosa té a veure l'actual contrareforma de graus i màsters amb aquesta partició en dos de la institució universitària.

Igualment, l'empobriment de la docència universitària té a veure amb aquesta divisió discriminatòria de l'ensenyament superior. Cada cop s'incentiva més que bons professors abandonin els graus, fins i tot la docència, amb el pretext de fomentar la investigació d'excel·lència. Alhora s'oblida un principi fonamental que distingeix l'escola de la universitat: l'estudiant universitari és ja un adult amb dret a vot, a qui se suposa també iniciativa a l'hora d'aprendre. A l'escola el professor està més present, tant en la formació com en l'avaluació i control de l'aprenentatge. Però a la universitat els estudiants no haurien de ser tractats com si fossin adolescents, amb menús preparats per facilitar la digestió i amb avaluacions continuades, com un examen a petites i periòdiques dosis. Potser com a contrapunt, s'hauria de tenir més present el model germànic d'avaluació de només un o dos exàmens generals i interdisciplinaris, que Bosch i Gimpera i Manuel Sacristán defensaven, com a control global dels coneixements per atorgar una titulació determinada. En tot cas, entre el model germànic i el que s'està fent (i es proposa impulsar encara més), hi ha una distància sideral. La mateixa que hi ha entre una universitat exigent i una universitat devaluada, que es vol treure els estudiants de sobre, a bon ritme i al menor cost.

Tot plegat fa entre paradoxal i còmica la combinació entre la repetida excel·lència, que governants i rectors pro-

Laboratori de producció animal a l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona. Campus de Castelldefels de la Universitat Politècnica.

clamen als quatre vents, amb la no menys repetida exigència del *cost zero* per augmentar l'oferta universitària i la seva qualitat. Així, també s'està adoptant una política de segmentació del personal docent i investigador, de reducció de costos de la formació del professorat, de neuròtica competitivitat curricular, de controls més burocràtics que reals sobre la dedicació. El seu efecte és la desmotivació per la falta d'incentivació positiva i de reconeixement per la feina feta. El silenci del professorat universitari no és sinònim d'aprovació o d'identificació amb les polítiques universitàries, sinó de cansament, de desesperança, fins i tot de des preocupació pel futur de la universitat. Les universitats s'han fragmentat en mil trossos, cadascun competint per la seva supervivència, com si pogués haver-hi *universitat* sense agregació i interdependència de les parts, sense col·laboració interdisciplinària. Tots som universitat, uns amb els altres, no uns competint contra els altres.

Cal un debat en profunditat sobre on estem i què pensem de l'estat actual de la universitat en general, i de la universitat de Catalunya en particular. En aquest sentit, és positiva la iniciativa del *Llibre blanc* de les universitats públiques catalanes (juny de 2008), malgrat les seves insuficiències i, també, algunes contradiccions en la definició d'un nou model d'universitat catalana. Ara bé, no hi haurà un debat real i democràtic si aquest no compta amb la implicació de

la societat, especialment de tots els sectors de la comunitat universitària, no únicament dels qui la governen.

Per això, l'aportació d'aquest quadern, que no té altra pretensió que promoure el debat i l'interès per la universitat, així com la defensa de la seva qualitat com a institució pública al servei de tota la ciutadania. Com a coordinador del quadern, agraeixo les aportacions de les persones que hi han col·laborat. Totes elles tenen un coneixement d'anys de la institució universitària i gaudeixen d'*auctoritas* per donar la seva opinió crítica i, alhora, constructiva. La pluralitat d'anàlisis i la diversitat de qüestions tractades tenen un punt de confluència i de complicitat entre tots els col·laboradors, com és l'estimació per la universitat pública i autònoma, així com el compromís en defensa de la seva qualitat. Només em queda expressar un desig com a punt final d'aquesta introducció: la voluntat de no perdre la il·lusió per la universitat i de contagiar-la al lector. Mentre hi hagi universitaris hi haurà universitat.

La universitat, davant la seva crisi

El pretext Bolonya

Assistim a una campanya de desprestigi que, si es prolonga i fa efecte entre l'opinió pública, donarà un nou impuls al procés de mercantilització i privatització de les institucions universitàries. El pretext actual és l'adaptació del sistema al Pla Bolonya.

Sobre la universitat i les seves funcions

Text **Francisco Fernández Buey**

Catedràtic de Filosofia Moral i Política. Universitat Pompeu Fabra

El que últimament es llegeix en els mitjans de comunicació sobre la universitat pública és, en línies generals, això: 1) el que s'hi fa no es correspon amb el que avui demanen el mercat laboral i la competència empresarial; 2) falta professionalització i sobra teoria en l'articulació dels plans d'estudis en la majoria de les facultats i escoles; 3) la gestió actual de la universitat pública és inadequada, pel fet de ser assembleària, i hauria de canviar per assemblar-se tant com fos possible a la gestió empresarial; 4) hi ha molta endogàmia, i això deixa fora de la universitat pública moltes persones que serien o haurien pogut ser bons professors i investigadors; 5) hi ha un índex molt elevat, i a més creixent, de fracàs escolar entre els estudiants, cosa que provaria la inadequació de la universitat pública actual; 6) les matrícules que paguen els estudiants universitaris són molt baixes, cosa que, tenint en compte el finançament públic, crea injustícia social, i, per tant, les taxes haurien d'acostar-se al cost real de l'ensenyament universitari.

El que es desprèn de tot plegat és una visió unilateral de la universitat pública actual. Crec que els ciutadans haurien d'aspirar a una visió més equànime de la situació. Voldria avançar-hi el meu punt de vista, que resumiria així: estem assistint a una campanya de desprestigi de la universitat que, si es prolonga i fa efecte entre l'opinió pública, donarà un nou impuls al procés de mercantilització i privatització, directa i indirecta, de les institucions universitàries, com ja ha passat amb altres institucions públiques. Això no és pas nou, però s'ha renovat ara prenent com a pretext l'adaptació del sistema universitari espanyol al Pla Bolonya.

Comencem, doncs, per les llums cercant l'equanimitat.

No hi ha dubte que en les últimes dècades la universitat pública s'ha obert socialment, i d'aquesta manera s'han superat, si més no en part, les barreres classistes que hi havia en el passat. S'ha posat fi a algunes de les injustícies més flagrants que, derivades de les desigualtats socials, impedièien els fills dels treballadors d'arribar a la universitat. Així doncs, es podria dir que en gran manera s'ha anat

imposant la meritocràcia en l'accés, tot i que aquesta encara sigui imperfecta.

S'ha democratitzat parcialment la gestió dels òrgans de govern de la universitat. En aquest sentit, en diverses universitats públiques s'ha aconseguit que els estudiants estiguin representats en els principals òrgans de gestió de la institució, així com que se senti i es tingui en compte (almenys de tant en tant, s'ha de dir tot) la veu del personal d'administració i serveis.

S'ha aconseguit l'estabilitat laboral de bona part del professorat que estava en situació precària encara en la dècada dels anys vuitanta. S'ha dignificat la figura del professor en formació. S'ha millorat en general la situació dels becaris predoctorals. S'han dignificat la investigació i la docència en la majoria de les escoles i facultats. I s'han millorat sensiblement les instal·lacions universitàries.

Aquesta és la cara A del disc que es canta a la universitat abans del *Gaudeamus igitur*, que continua sent la peça principal d'aquesta cara. I en la mesura que tot això sigui un mèrit, cal atribuir-ho a la paciència i al sentit comú resultant de les actuacions de la comunitat universitària actual (estudiants, docents, investigadors i personal de l'administració i serveis).

Tot això ho dic per rebatre alguns discursos enyorosos que he sentit en els últims temps. Crec que no hi ha res important a enyorar del que va ser la universitat del passat. I crec que aquest és el parer més generalitzat entre les persones que ja fa molts anys que treballem a la universitat pública. Crec, també, que el que s'està fent aquí a les universitats i centres privats no és millor que el que es fa a les universitats públiques, ni des del punt de vista de la docència ni des del punt de vista de la investigació.

Però parlem de la cara B, o sigui, de les ombres.

S'ha de reconèixer que, encara que a la universitat actual no hi ha en general enyorança ni una particular atracció per la privatització, tampoc no hi ha ara com ara un entusiasme ni una satisfacció generalitzats. Els professors i el personal administratiu i de serveis de més edat estan convençuts que

aquesta universitat actual no és, per descomptat, la universitat *autònoma, autogestionada, democràtica, creativa, científica i participativa* per la qual es va lluitar sota el franquisme i durant la transició.

Molts estudiants d'avui tenen queixes contra aquesta universitat molt semblants a les que teníem els estudiants d'ahir, encara que ara no tant sobre els continguts de l'ensenyament com sobre la forma com s'imparteix. Molts ajudants, associats, contractats i becaris es veuen a si mateixos com ens vèiem ahir la majoria dels professors no numeraris de llavors: en una situació precària i obligats a fer altres feines fora de la universitat per subsistir. I he sentit queixes del personal administratiu i de serveis contra el nepotisme i la desídia que em recorden també les queixes que se sentien en la universitat d'ahir.

Algunes de les ombres (o dels problemes) de la universitat d'avui són herències d'aquell ahir, però d'altres són novetats degudes als canvis tecnocientífics, econòmics i culturals que s'han produït en els últims vint-i-cinc anys.

Encara persisteix de vegades el vell mandarinet en els departaments i a les oposicions. Encara continua havent-hi caciquisme i paternalisme en la relació entre professors, en la relació entre els professors i els alumnes i en la relació amb el personal administratiu i de serveis. Tot això limita la democratització de la universitat i la participació dels estudiants. Encara continua havent-hi endogàmies i corporativismes que obstaculitzen la meritocràcia.

Encara persisteix la situació de precarietat d'un nombre important de professors associats i contractats perquè, tot i que el legislador ha introduït correccions, aquestes figures de vegades s'usen amb una finalitat diferent de la que diu la llei. Encara continua dominant la classe magistral sobre el seminari i el curs participatiu. Encara continua faltant autonomia universitària, i pel que fa a això, en els últims anys s'empitjora. Encara continua havent-hi un problema molt seriós de recursos i finançament públic de la universitat.

Tot i que s'han millorat els criteris de valoració del treball d'investigació (agència estatal, agències de les comunitats autònomes), cada vegada es presta menys atenció als criteris de valoració de la docència. I, el fet més important: la inversió en l'ensenyament públic universitari en aquest país continua sent clamorosament insuficient, sobretot si es prenen en consideració dos factors comparatius: a) la generalització de l'accés i, per tant, el considerable augment del nombre d'estudiants universitaris; i b) el que s'ha fet, mentrestant, en països amb un desenvolupament econòmic similar.

En aquestes condicions, o sigui, tenint en compte les dues cares del disc, l'anomenat Pla Bolonya es podria veure com una oportunitat per corregir l'escassa consideració que tradicionalment es dedica als problemes de la didàctica en l'ensenyament superior, així com a les tècniques i els mètodes d'ensenyament alternatiu. I s'ha de reconèixer que alguna cosa ja s'ha començat a fer, positivament, en aquesta direcció.

A dalt, campus de Bellaterra de la UAB. A la pàgina anterior, classe de la llicenciatura d'Economia, Administració i Direcció d'Empresa, de la UPF, al Campus Ciutadella; manifestació contra el Pla Bolonya, el 6 de març passat, i màster de Recerca en Economia i Empresa de la mateixa UPF. A la darrera pàgina, el pati del Campus Ciutadella. A la primera pàgina, classe d'escultura a la Facultat de Belles Arts de la UB.

El problema aquí és que, com passa de vegades (per simplisme o per exaltació de les tècniques pedagògiques), s'està començant a girar el bastó en la direcció contrària a què es girava abans: ara es tendeix a menystenir l'experiència didàctica dels professors universitaris i a importar i divulgar, sense crítica, tècniques pedagògiques massa ingènues, fins i tot preuniversitàries.

L'anomenat Pla Bolonya podria ser una oportunitat per corregir la falta de discussió *desinteressada* (i subratllo la paraula) en la reforma dels plans d'estudis a fi d'adaptar-los a les noves necessitats de la societat. Ja s'ha produït alguna cosa en aquesta direcció durant els últims mesos.

La qüestió central en això és de criteri, perquè una cosa és adaptar els plans d'estudis a les previsible necessitats de la societat en el seu conjunt i una altra de molt diferent adaptar-los a les demandes de les empreses, que són només una part de la societat. Decidir sobre això és també decidir sobre preferències i valors en la institució universitària.

El Pla Bolonya podria constituir una oportunitat per pal·liar l'absència de discussió intrauniversitària sobre els motius que justifiquen les línies prioritàries de la investigació en funció de les necessitats socials a mitjà i llarg termini. Una oportunitat per millorar el control efectiu de la tasca docent i de recerca del conjunt del professorat. Una oportunitat per pal·liar la quasi inexistència en la pràctica de reflexió sobre el paper de les tutories personalitzades pensades per orientar el futur acadèmic i professional dels estudiants.

La qüestió que cal discutir és com trobar un equilibri convenient entre dues de les funcions clàssiques de la universitat: la transmissió de coneixements a través de la docència (cosa que implica, òbviament, una millor preparació pedagògica del professorat) i la creació científica a través de la

investigació. Això suposa començar reconeixent que no tot bon investigador ha de ser alhora bon docent i que no tot bon docent ha de ser alhora bon investigador.

El Pla Bolonya podria ser una oportunitat per pal·liar la falta de planificació a mitjà i llarg termini de les necessitats departamentals i del que convé per al professorat en formació. En això també hi ha idees noves i interessants, sobretot en relació amb el treball dels becaris.

La qüestió és evitar la sobreexplotació dels becaris i professors en formació per cobrir dèficits pressupostaris, ja que aquesta pràctica donaria lloc a una nova generació de professors no numeraris en precari.

El Pla Bolonya podria ser una oportunitat per pal·liar la falta de reflexió sobre els motius de fons de l'absentisme i de l'abstencionisme dels estudiants universitaris i per tenir en compte els seus motius, entre els quals hi ha, per descomptat, l'augment considerable del nombre d'estudiants universitaris que al mateix temps treballen (a temps parcial o a temps complet), però no solament això.

El risc actual en aquest punt és que tot passi com si a la universitat pública hi hagués dos discursos paral·lels que no arriben a trobar-se: l'un és el de les autoritats universitàries (bastant euforitzant sobre el que s'està fent) i l'altre el dels estudiants més actius (cada vegada més crític respecte de l'aplicació concreta dels acords de Bolonya).

Una de les coses que més criden l'atenció en els debats que està suscitant l'adaptació dels estudis universitaris als acords de Bolonya és el fet que es parla i s'escriu ben poc sobre les funcions de la universitat.

No fa tant de temps tota controvèrsia sobre la reforma dels estudis universitaris solia atendre les seves tres funcions clàssiques. Dues d'elles ja les he esmentades: trans-

“La veritable formació per al manar s’ha anat traslladant a màsters i postgraus, molts d’ells privats o concertats amb empreses i universitats privades estrangeres, on s’estan configurant les noves elits”.

metre coneixements per a la configuració de les professions i educar els futurs investigadors en els camps de la ciència i la tecnologia, i n’hi ha una altra, la tercera: crear i organitzar hegemonia, o sigui, assegurar aquest altre tipus de “professió”, com deia Ortega i Gasset, que és el fet de “manar”. Dic “manar” en el sentit ampli i menys groller de la paraula.

Aquesta funció social de la universitat, produir les elits la subcultura de les quals acabarà configurant el tipus d’hegemonia vigent en la societat, ha estat tradicionalment vinculada al privilegi. I ha estat vista així per liberals i socialistes en èpoques en què les barreres classistes per a l’accés a l’ensenyament superior eren molt patents. Però en l’època del pseudoliberalisme i del pseudosocialisme, que és la nostra, això se sol passar per alt. Aquesta qüestió només apareix tangencialment en aquells analistes que s’adonen que la creació d’hegemonia, la formació per “manar”, no és solament una qüestió ideològica o ideològico-política, sinó que, a mesura que s’han anat trencant les barreres classistes a l’accés a la universitat, cada vegada compta més la creació d’hegemonia *per via mediata o indirecta*, és a dir, que també es crea hegemonia en la formació de professionals i científics.

La qüestió de fons pel que fa a aquesta funció de la universitat és que la tendència a la universalització de l’accés als estudis superiors posa en dubte la forma de manteniment de l’hegemonia i de la divisió social del treball, és a dir, la reproducció dels vells privilegis. Això explica les resistències dels privilegiats a acceptar tal universalització.

Les maniobres per a la conservació del privilegi van començar aquí amb aquella coneguda frase: “S’haurà de posar a la universitat el cartell de *reservat el dret d’admissió*, com als bars”. No s’hi va poder posar perquè la pressió social en sentit contrari ja era gran. Després es va intentar frenar l’impuls social que sorgia des de baix imposant proves de selectivitat i adaptant-les a allò que els de dalt pensaven que havia de continuar sent la divisió social del treball. Això tampoc no va funcionar. I no solament per la protesta continuada dels estudiants més joves, sinó perquè la selectivitat mateixa es va degradar tant que ja no seleccionava res. La base del vell privilegi i de la formació per al manar trontollava, per tant. I d’aquesta manera es va anar arribant a una situació en què, com en altres àmbits de la vida pública, es va començar a pensar a privatitzar la seu de creació tradicional de l’hegemonia.

En arribar aquí, quan es va començar a parlar de privatitzar la universitat pública d’acord amb la ideologia mal dita neoliberal, els models semblaven clars. Només calia seguir l’exemple anglosaxó i la resta ens arribaria fàcilment. Però va passar que, d’una banda, la història, i d’una altra, la res-

trictiva forma d’entendre la lògica del benefici a curt termini precisament entre els empresaris que deien que hi estaven disposats, van actuar com a factors suficients perquè el model gairebé es tornés aiguapoll. Es va parlar molt de començar a competir seriosament amb els països d’inspiració, però, segons que sembla, resultava més rendible enriquir-se a curt termini.

De manera que, almenys aquí, es va preferir passar a la privatització indirecta de la universitat pública, la qual cosa en la pràctica vol dir colonització més o menys directa de tals departaments universitaris o de tals altres, convenientment seleccionats, que puguin produir beneficis en un termini tan ràpid, o gairebé tan ràpid, com els que es produeixen en operacions financeres més o menys especulatives. Passo per alt les excepcions, que n’hi ha, i algunes de respectables, perquè són això: excepcions. De fet, la universitat pública ha continuat sent *la universitat*, i encara que les universitats privades s’han multiplicat, ho han fet gairebé sempre vinculades a institucions religioses (també comercialitzades) ja establertes.

Paral·lelament, la pressió social perquè la universitat s’adaptés a les necessitats d’una societat que canviava acceleradament es va traduir per dalt a la idea que la universitat havia d’estar al servei de les necessitats del mercat laboral. Aquí va començar el que se’n diu mercantilització de la universitat, que no és pas una cosa que s’ha inventat a Bolonya, sinó que això ja hi era, negre sobre blanc, a mitjan anys vuitanta, en la llei que va fer el PSOE. La novetat és el pas del lema segons el qual calia adaptar la universitat pública al mercat laboral a un altre lema una mica més dràstic i que ha aparegut recurrentment en els últims temps prenent com a pretext els acords de Bolonya: adaptació de la universitat pública a les necessitats de l’empresa. Òbviament, per poder competir amb els altres que se suposa que faran el mateix a la Unió Europea.

Adaptació de la universitat a les necessitats de l’empresa vol dir diverses coses alhora: a) vincular encara més a les empreses els departaments universitaris que correspongui; b) formar mà d’obra flexible per a l’època de les deslocalitzacions, del treball precari i de les pràctiques barates; c) donar per fet que els consells socials de les universitats públiques han d’estar hegemonitzats per representants del món empresarial que, òbviament, són els qui saben com anirà a curt termini el mercat de treball; i d) fer que la gestió de la universitat pública s’aproximi tant com sigui possible a la gestió empresarial amb l’argument que els claustres universitaris són massa assemblearis i massa corporatius.

Com que sembla que gairebé ningú no es fixa en la paradoxa que suposa el fet que els representants de les grans

corporacions anomenin corporativistes els treballadors de l'ensenyament públic, la cosa, de moment, cola. De la mateixa manera que cola, gairebé sense protestes, el fet que els representants dels mitjans de comunicació més endogàmics que ha conegut la història d'Espanya repeteixin contínuament aquesta parauleta sense fer mai esment del que tenen a casa. Amb això no vull dir pas –lluny de la meua intenció– que a la universitat pública actual no hi ha corporativisme i endogàmia, ja que n'hi ha. Només vull dir que com a corporativisme de debò (i ignorat), el de les grans corporacions privades; i com a endogàmia de debò (i ignorada), la de la majoria dels mitjans de comunicació privats generalment vinculats a les grans corporacions.

Ara som aquí: en la segona collada en vint anys per assegurar des de dalt el procés de privatització indirecta i de mercantilització directa de la universitat pública que asseguri el manteniment del privilegi i la reproducció d'hegemonia. Agreuja aquesta situació el fet que, per fer front a la pressió social en favor de la universalització de l'ensenyament superior, la crítica al privilegi ha canviat de signe per convertir-se en pur cinisme: ara s'acusa els fills dels treballadors que han aconseguit tenir accés a la universitat perquè suposadament es beneficien de taxes baixes que no cobreixen el preu real de l'ensenyament. Això equival a dir (i aquí hi ha el cinisme demagògic) que els estudiants universitaris que treballen, i que cada vegada són més, haurien de quedar sotmesos, d'una banda, a contractes precaris que no poden discutir i, d'una altra, a pagar molt més pels seus estudis.

Mentrestant, fins a quin punt es pot dir que la universitat pública continua sent seu de la formació per al “manar” en les nostres societats? Per poc que ens fixem en els canvis que durant aquests anys s'han anat produint pel que fa a la

tercera funció tradicional de la universitat, la de la configuració de l'hegemonia, ens adonarem que el lloc per a la conformació del privilegi s'ha anat desplaçant.

A mesura que els fills dels treballadors trucaven a les portes de la universitat i aconseguien entrar-hi, els antics primers cicles de bona part de les carreres universitàries s'han anat convertint gairebé en una prolongació més del batxillerat. Per tant, la veritable formació per al manar s'ha anat traslladant a poc a poc a màsters i postgraus (molts d'ells, efectivament, privats o concertats amb empreses i universitats privades estrangeres) en els quals s'estan configurant les noves elits. N'hi ha prou de fer una ullada al que figura ara en els *curricula* de les elits i una altra al preu de la majoria d'aquests màsters, aquí o a l'estranger, i després comparar amb les sortides professionals que ofereixen graus i llicenciatures (reformats o no).

Ho deia Manuel Sacristán en un assaig ja clàssic sobre la universitat: de les seves tres funcions tradicionals, només aquesta, la de produir hegemonia, és realment incompatible amb un sistema socioeconòmic igualitari, que és el que apunta en la pressió social en favor de la universalització de l'ensenyament superior. L'arrel del conflicte, que es veu venir en la Unió Europea, està en la contraposició entre defensa de la justícia social en tots els nivells de l'ensenyament i deslocalització accelerada de les seues de producció d'hegemonia per a la conservació del privilegi. Crec que això és el que ja estan veient els estudiants crítics.

La universitat, davant la seva crisi

La cerca de l'eficiència

El govern de la universitat no ha de perseguir tant la competitivitat com l'eficiència, és a dir, la correcta utilització dels recursos disponibles. Poques universitats poden ser competitives, però totes poden ser eficients.

Quin govern a la universitat pública?

Text **Josep Ferrer** Catedràtic de Matemàtica Aplicada i exrector de la Universitat Politècnica de Catalunya

El debat sobre la forma més adient de governar la universitat pública torna a estar sobre la taula. Determinats sectors han proposat canvis radicals respecte a la legislació recentment renovada, com ara introduir mètodes jeràrquics i personalistes per a les decisions internes, designar en lloc d'elegir els càrrecs unipersonals o convertir els consells socials en consells d'administració.

Sembla natural prendre com a punt de partida per a aquest debat les funcions i objectius de la institució universitària, que podríem sintetitzar en la transmissió, creació i aplicació de coneixement, per tal de contribuir al desenvolupament de la societat en el seu conjunt. Observem que, d'una banda, l'equilibri entre docència, recerca i transferència i, de l'altra, la seva vocació de compromís social, la diferencien d'altres institucions acadèmiques o científiques (de formació superior, investigació, assessorament, corporatives...).

En particular, aquest caràcter global de servei públic fa que la universitat, a l'hora de determinar els seus objectius, ha de tenir ben presents els requeriments dels demandants particulars (mercat laboral, sector productiu, estudiantat...), però no pas com a criteris únics, ni tan sols prioritaris. De fet, són moltes les activitats universitàries que no són directament comercialitzables, com ara la formació en determinats àmbits humanístics, la recerca bàsica o la transferència a sectors socials de baix poder adquisitiu.

Més en general, les externalitats positives són tan àmplies que té poc sentit parlar de clients, beneficiaris o mercat. Potser podríem dir que el client/beneficiari és la societat mateixa.

En aquest sentit, doncs, la forma de govern no ha d'assimular-se per força a la de les entitats guiades primordialment per objectius de satisfacció de clients específics. Més encara, el govern de la universitat no ha de perseguir tant la competitivitat com l'eficiència, és a dir, la correcta utilització dels recursos disponibles. Poques universitats poden ser competitives, però totes poden ser eficients.

L'assumpció de les funcions de la universitat requereix llibertat de pensament, iniciativa creativa i capacitat crítica, per la qual cosa tampoc les administracions no poden arrojar-se la capacitat absoluta de la determinació dels seus objectius, malgrat que en les societats democràtiques constitueixen el màxim canal de representació social. De fet, la Constitució mateixa consagra el principi de l'autonomia universitària. Ens trobem, doncs, en l'aparent paradoxa que "no mana qui paga".

Tanmateix, si ni els demandants específics ni els governs poden erigir-se en detentors de la universitat, tampoc poden fer-ho els universitaris. L'autonomia universitària requereix, d'una banda, mecanismes de rendició de comptes i d'avaluació, tant individuals com col·lectius. De l'altra, processos de determinació dels objectius globals estratègics en els quals tinguin capacitat d'incidència les administracions, els demandants específics i altres agents socials.

Des del punt de vista de les relacions internes de govern, la universitat s'inscriu en el que Mintzberg cataloga com "organitzacions de professionals", aquelles que el seu rendiment depèn essencialment de les capacitats i actituds dels seus integrants. La seva característica principal és que el govern intern, tant si es tracta d'institucions públiques com privades, s'ha de basar en el convenciment, a l'extrem oposat del comandament jeràrquic. Aquesta és una raó addicional contra una ingerència externa excessiva, que s'afegeix a les ja exposades en favor de l'autonomia universitària.

Però el que importa remarcar ara és que els mecanismes interns de presa de decisions s'han de basar en la transparència i la participació, per tal que els integrants se'n sentin corresponsables. Els esforços esmerçats en aquesta direcció queden sobradament compensats per l'eficàcia en la posada en pràctica dels acords adoptats, que ben sovint requereix la col·laboració i fins i tot el voluntarisme dels aplicadors. Igualment, l'elecció dels càrrecs unipersonals s'ha de regir per mètodes democràtics. És així com a la potestat normativa afegiran l'autoritat moral necessària per exercir amb la

màxima eficàcia les seves funcions. Naturalment, aquesta corresponsabilització en la presa de decisions i en l'elecció de càrrecs funcionals no exclou mecanismes de control en el seguiment i compliment dels acords i directrius. Ben al contrari, en són la millor base.

Desfent mites

Uns mecanismes de govern participatius i democràtics no han d'adoptar per força formes assembleàries, com sovint es qualifica la situació actual, de manera falsa i probablement interessada. Ben entès que no es tracta aquí de defensar o criticar l'assemblearisme, ni d'analitzar en quines situacions pot ser adequat. Es tracta, simplement, de desmentir de manera rotunda que s'hi pugui assimilar la pràctica vigent a les nostres universitats. Ben al contrari, disposem d'una normativa (lleis estatals i autonòmiques, estatuts i reglaments de cada universitat...) que regula de forma precisa les configuracions, les competències i el funcionament dels diferents òrgans de govern, tant col·lectius com unipersonals, tant interns com interuniversitaris o de participació social.

És legítim discrepar d'aquesta normativa, i som els primers interessats a detectar els seus defectes i promoure

les modificacions oportunes. Però no ho és, en canvi, qualificar-la d'assembleària, amb una manifesta intenció de desprestigi.

Associat a aquest mite, s'acostuma a brandar també el de la falta d'agilitat en la presa de decisions per fer front a la rapidesa dels canvis en el nostre entorn. La poc dissimulada intenció és contraposar els mètodes col·legiats i democràtics als jeràrquics o personalistes, majoritàriament emprats en àmbits empresarials i entitats privades. De fet, la contraposició es basa en opinions o apreciacions poc contrastades, ja que la universitat ha demostrat en les últimes dècades una notable capacitat d'adaptació i d'iniciativa. D'altra banda, més enllà de la rapidesa en la presa de decisions, el que importa és que siguin encertades i que s'apliquin amb eficàcia.

Cal estar alerta per tal que les decisions col·legiades no degenerin en corporatives, obligats per la necessitat d'aplegar majories suficients. El fet que aquest sigui un perill inherent als processos de discussió i acords col·lectius no ens exigeix de combatre'l. I així s'ha aconseguit en bona part, per exemple, en establir canals específics de negociació sindical per abordar els aspectes laborals i de condicions de treball

Sota aquestes línies i a la primera pàgina, reunió de professors a la sala de graus de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials de la UB, al Campus Diagonal.

“Els possibles perills de lentitud, immobilisme o corporativisme no justifiquen renunciar als mètodes participatius i democràtics, igual que les insuficiències del parlamentarisme no s’han de resoldre retornant a les monarquies absolutes”.

fora dels òrgans institucionals o acadèmics. També en temes d’avaluació, planificació i altres.

En qualsevol cas, els possibles perills de lentitud, immobilisme o corporativisme no justifiquen renunciar als mètodes participatius i democràtics. D’una banda, perquè no és clar que les alternatives jeràrquiques o personalistes els evitin. De l’altra, perquè aquestes alternatives presenten desavantatges clars, com ja s’ha assenyalat. Algú va dir que els problemes que les fulles seques originen no ens han de fer pensar a tallar els arbres. Potser en aquest cas seria més apropiat dir que les insuficiències de les democràcies parlamentàries no s’han de resoldre retornant a les monarquies absolutes.

Una altra confusió freqüent (també probablement interessant) és assimilar govern i gestió. Hi ha un ampli consens en la conveniència de professionalitzar la gestió, que s’exemplifica cada vegada més per la complexitat creixent dels afers de caire administratiu, econòmic, normatiu, d’infraestructures, etc., de la universitat actual. És difícilment imaginable deixar aquestes responsabilitats en mans exclusivament de càrrecs electius, sense un suport a màxim nivell per part d’experts en el tema.

La fal·làcia rau a lliscar insensiblement cap a la professionalització del govern, per tal d’anar a parar, ara per una altra via, a la mateixa no-elegibilitat dels responsables institucionals abans criticada. Les responsabilitats polítiques de govern queden així en mans d’una tecnocràcia no sotmesa al control democràtic intern, mentre que la capacitat de decisió dels membres de la comunitat universitària es restringeix a l’àmbit estrictament acadèmic.

Una versió limitada del mateix procés és l’anomenada gerencialització, és a dir, la progressiva assumpció per part de la tecnoestructura gerencial de funcions i atribucions dels òrgans institucionals de govern. Paradoxalment, en circumstàncies de feblesa d’aquests òrgans, ells mateixos poden propiciar aquesta tendència per encobrir les seves mancances.

A tall de diagnòstic

De les consideracions anteriors es desprèn que són en general adequades les formes de govern que s’han anat implantant a la universitat després del franquisme: el principi d’autonomia universitària, concretat internament en mètodes de govern col·legiats i democràtics (per a la presa de decisions, l’elecció dels càrrecs unipersonals...) i en una gestió professionalitzada, i complementat amb mecanismes de planificació, control i avaluació per part de les administracions i dels diferents agents i institucions socials. Sense negar les seves

insuficiències, aquest esquema s’ha demostrat eficaç per transformar en pocs anys la universitat tancada i obsoleta heretada del franquisme en una universitat homologable al nostre entorn europeu i capaç de proveir les necessitats de la nostra societat.

Els canvis radicals esmentats al començament no semblen, doncs, tenir una base sòlida argumental o empírica. Més aviat es formulen a partir d’un prejudici genèric sobre la bondat dels esquemes de govern usuals a l’empresa privada: consell d’administració, executius designats, comandament jeràrquic, responsabilitats unipersonals... La presumpta eficàcia d’aquests mecanismes en certs àmbits no la garanteix per a la universitat pública, amb especificitats ben diferenciadores, tant en les funcions com en l’estructura, com hem analitzat.

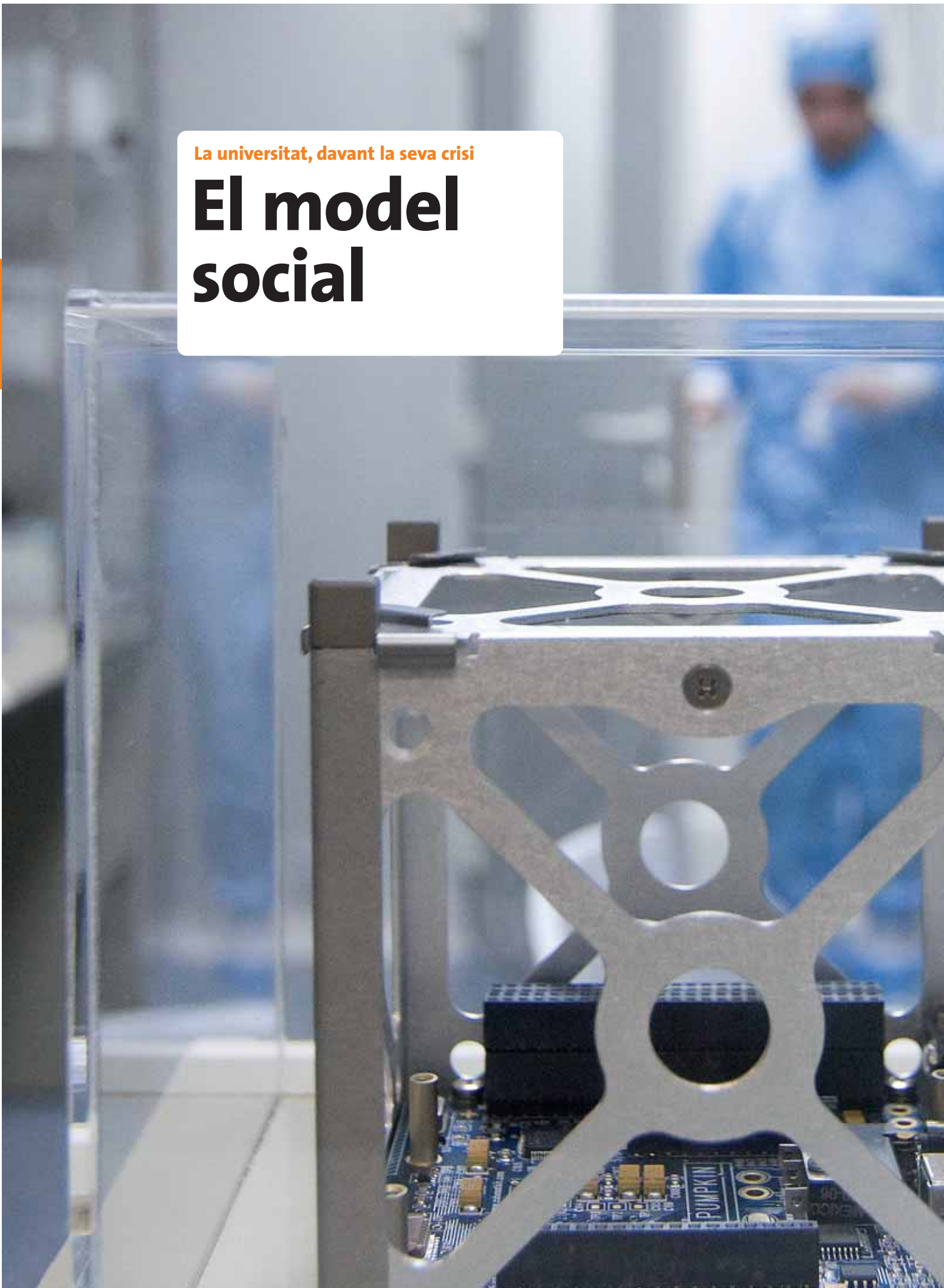
Podem admetre que a persones acostumades als esquemes privats els sobti i resulti difícilment comprensible la mecànica de corresponsabilització. Tanmateix, sospitem que alguns dels sectors proponents el que persegueixen és subvertir la governança de la universitat per tal de posar-la al servei de determinats interessos particulars, en lloc de posar-la al servei de tota la societat. Són clars, per exemple, els guanys que comportaria poder emprar la universitat pública com a subcontractadora, a baix cost, per a tasques d’assessoria, de R+D o de formació de dirigents, en lloc de fer-ho mitjançant departaments interns, consultories professionals o institucions privades. Pretensió que, malgrat ja real en part, ve fortament dificultada pels sistemes de govern actuals.

Tanmateix, la confirmació de l’esquema de govern vigent no significa complaença en el seu funcionament. És evident que cal continuar aprofundint en la transparència interna, la professionalització de la gestió, la rendició social de comptes, el paper del consell social, etc. Cal diferenciar millor els òrgans col·legiats de govern dels canals de negociació sindical o corporativa, i probablement estendre-ho al sector estudiantil. També cal estar atents a noves necessitats o iniciatives. Per exemple, instàncies de coordinació i planificació interuniversitàries o suprauniversitàries. O formes de control i govern de les “corones” de centres mixtos (amb administracions, empreses...) aparegudes en els darrers anys i probablement amb una gran potencialitat futura.

En definitiva, en lloc de qüestionar periòdicament l’esquema de govern bastit en les darreres dècades, cal esmerçar els esforços a aprofundir-lo, millorar-lo i expansionar-lo. **M**

La universitat, davant la seva crisi

El model social

Quan, com passa avui dia amb una freqüència excessiva, es deixa de parlar de qualitat per sacralitzar l'excel·lència, de fet s'està sacrificant el compromís d'una educació de qualitat per a amplis segments de la població a favor d'una concentració de recursos en unes minories.

Què oculten l'excel·lència i la competitivitat

Text **Joan Tugores Ques**

Catedràtic d'Economia i exrector de la Universitat de Barcelona

El 1994 Paul Krugman va publicar un article titulat *La competitivitat: una obsessió perillosa*, que es va fer merescudament famós. Hi explicava amb lucidesa com la preocupació raonable per satisfer de manera més eficient les necessitats dels éssers humans –elevant de manera sostenible el nivell de vida de les societats en un entorn d'incorporació creixent de països i persones als circuits econòmics– estava sent substituïda per una “retòrica de la competitivitat”, que en la pràctica implicava l'apropiació per part de determinats interessos poderosos de preocupacions i temors per acabar desviant a favor seu recursos (finançament, subsidis, suports polítics, etc.), fet que generava unes dinàmiques en què al final els interessos generals acabaven sent relegats. Avui s'accepta, en les anàlisis més serioses, que la competitivitat és un concepte multifacètic que no es limita a respondre a pressions a la baixa en costos i salaris, sinó que inclou aspectes que van des de la qualitat institucional fins a unes bases socioculturals que permeten a les societats assumir importants reptes col·lectius. Fins i tot el darrer rànquing del World Economic Forum de Davos ha de reconèixer que entre els deu primers països segons el seu indicador de competitivitat hi figuren set europeus, entre ells els nòrdics, caracteritzats per uns sistemes de benestar i cohesió social importants.

Avui dia, en diversos influents àmbits empresarials i acadèmics, és habitual utilitzar el binomi “competitivitat + excel·lència”. ¿Es tracta de presentar l'excel·lència com la recepta màgica que ha d'inspirar la reforma dels sistemes productius i educatius, en vista de les deficiències acumulades en les últimes dècades, o, per contra, estem de nou davant d'una innoble i interessada manipulació d'un altre noble concepte, i és, per tant, també plenament aplicable l'encertada crítica de Krugman? Dit d'una altra manera: ¿la insistència en la retòrica de l'excel·lència i la competitivitat en el món educatiu i especialment l'universitari constitueix una adequació important a noves exigències i realitats globals o, per contra, s'està utilitzant per tractar d'ocultar un

retrocés en tota regla respecte d'avenços considerables en la qualitat, abast i democratització de l'accés a nivells creixents de “capital humà” de sectors cada vegada més amplis de les societats?

Per contestar aquestes preguntes, és important constatar que el tipus d'universitat i en general el model de sistema d'educació i innovació que es considera desitjable no és una qüestió que es pugui respondre en abstracte, ni s'ha de fer pas. Per contra, precisament per la importància de l'educació en la societat del coneixement, és més crucial que mai a la història aclarir quin model de societat es vol potenciar. Cada opció socioeconòmica té el seu model de sistema educatiu. Plantegem, doncs, en primer lloc aquesta qüestió tan crucial.

Quina universitat per a quina societat?

Les concepcions de la universitat i l'educació no són neutrals. Pel que fa a això, és singularment interessant l'anàlisi de pes del premi Nobel d'Economia Douglass North i diversos col·laboradors com Wallis i Weingast. Aquests autors descriuen que la major part de la història de la humanitat ha estat el que anomenen un “ordre natural” –en el sentit estadístic del més freqüent al llarg dels temps– en què unes minories han tingut el control dels actius més essencials, des del poder polític fins a la propietat dels actius econòmics més rellevants, incloent-hi l'accés a l'educació de qualitat. S'han utilitzat diversos arguments per mantenir limitat a unes elits l'accés a aquests actius, des dels designis divins fins als necessaris privilegis dels “millors”, fonaments de les aristocràcies, i la impossibilitat que “n'hi hagués per a tothom”. Els autors esmentats i altres analistes descriuen la singularitat dels fets esdevinguts bàsicament des de finals del segle XIX i sobretot durant el segle XX, en termes del que Ortega va qualificar de *la rebel·lió de les masses*: es tractaria del pas d'aquests “ordres socials tancats” a un “ordre social obert” en què diverses circumstàncies van anar conduint a successives ampliacions dels drets polítics –cosa que donaria lloc al sufragi universal– i econòmics i socials, i

Servidor del Port d'Informació Científica, centre participat per la UAB on es troba el Centre de Referència en Emmagatzematge Massiu de Dades Científiques, que dona suport a comunitats internacionals d'investigació. A la primera pàgina, picosatèl·lit fabricat a la sala blanca de l'Escola Superior d'Enginyeria de Telecomunicació, de la UPC, al Campus Nord.

també a un accés de segments cada vegada més amplis de la societat a nivells creixents d'educació i formació, incloent-hi finalment l'educació universitària. Aquest procés hauria permès la mobilització del potencial més ampli de les societats, que va donar lloc a un període de prosperitat econòmica sense precedents històrics, alhora que la posada en marxa en les societats avançades de sistemes de “societat del benestar” evidenciava la complementarietat –i no la contraposició– entre eficiència econòmica i equitat o cohesió social.

Però sembla que la situació està canviant: la globalització estaria donant lloc a uns potencials guanys d'eficiència, però alhora a una distribució asimètrica d'aquests “dividends de la globalització” cada vegada més assumida fins i tot des de l'ortodòxia. Estudis recents del Fons Monetari Internacional i del Banc Mundial constaten aquest fet. Tot i les promeses que la globalització introduiria més competència en pràcticament tots els sectors, en molts d'ells observem processos de concentració ara a escala global, que donen lloc a unes noves organitzacions amb una capacitat de control més gran que mai i que internament, a més, tendeixen a concentrar d'una manera jeràrquica la capacitat de decisions estratègiques en unes cúpules reduïdes. Les noves tecnologies de la informació i la comunicació, que prometien una capacitat per “descentralitzar” la generació d'idees i riquesa, s'estarien convertint més aviat en formes d'articular organitzacions i institucions cada vegada més verticals. No sorprenen pas, des d'aquest punt de vista, fenòmens com el “mileurisme” o l'estancament, si no reducció, dels salaris reals en amplis segments de la societat, incloent-hi els titulats universitaris.

I precisament la resposta que alguns plantegen a aquests fenòmens –que s'atribuirien a la “sobrequalificació” de la

nostra joventut i a l'abundància de titulats procedents dels països emergents– és precisament redefinir les prioritats del sistema educatiu per centrar-les –tornant de nou al sistema anterior a la *rebel·lió de les masses*– en les minories “excel·lents”, amb maquillatges en els sistemes de titulacions per salvaguardar l'aparença que amplis sectors de la població continuen accedint a títols *universitaris*. D'aquesta manera, aquestes noves regles i enfocaments esdevenen el marc en què s'estaria produint una regressió des de l'ordre social obert, laboriosament i eficaçment aconseguit en el segle XX, cap a noves i sofisticades fórmules d'ordre social tancat en què l'“excel·lència” actuaria com un mecanisme de reversió de molts dels avenços en l'accés a l'educació de qualitat en tots els nivells.

Per tant, la qüestió crucial és quina mena de societat volem. Si s'accepta que cal tornar a un “ordre social tancat” perquè només unes minories –les reduïdes i seleccionades “classes creatives”, segons l'argot de Richard Florida– són capaces d'assumir els reptes tecnològics i organitzatius globals, aleshores la retòrica *excel·lentista* és el complement. Però si es considera que els avenços econòmics i socials assolits amb les “societats obertes” no tenen parangó històric i han de ser salvaguardats i, fins i tot, potenciats, la via que cal seguir és l'aposta per un sistema educatiu de qualitat, que incorpora l'imprescindible aclariment que un sistema només és de qualitat si arriba a una massa crítica important de la societat. No és solament una discussió “filosòfica”. Per aclarir-ho, ens podem preguntar: per al benestar i el progrés d'una societat, ¿què és més important: que cadascuna de les desenes de milers d'empreses –una majoria d'elles mitjanes i petites– disposin de bons enginyers, químics, informàtics,

“Hem de constatar la freqüent voluntat de ‘jugar en una lliga a part’ de les entitats i persones vinculades a l’enfocament excel·lentista, quelcom que reproduïx les dinàmiques dels precedents històrics dels ‘ordres socials tancats’”.

economistes, juristes, etc., o, per contra, que aquesta mateixa societat disposi d’uns quants “campions nacionals” i/o alguna entitat d’investigació amb algun potencial o real premi Nobel? No es tracta solament de preguntar en quina mena de societat es preferiria viure, sinó d’efectuar comparacions d’eficiència. Entre altres raons perquè cada vegada més estudis palesen que la major part de l’èxit internacionalitzador de molts països i territoris està més relacionat amb una inserció creixent d’una massa crítica d’empreses en els reptes globals, que amb una concentració de recursos en aquests “campions” en els quals es confia que tinguin una presència creixent però que sovint acaben dependent de les connexions amb els poders polítics. I abans que s’intenti replicar que la concentració de recursos en entitats d’elit a mitjà termini té uns efectes difusors beneficiosos per al “conjunt del sistema”, hem de constatar la freqüent voluntat de “jugar en una lliga a part” de les entitats i persones vinculades a l’enfocament *excel·lentista*, amb una voluntat limitada –i fins i tot negativa– d’interactuar amb la resta del sistema..., quelcom que també reproduïx les dinàmiques dels precedents històrics dels “ordres socials tancats”.

El futur de la nostra universitat

Els partidaris dels plantejaments *excel·lentistes*, com en el cas dels debats sobre la competitivitat, utilitzen un punt de partida parcialment cert –estructures productives obsoletes, deficiències acumulades en els sistemes educatius– per reclamar una revisió en profunditat, una “nova universitat”, en vista dels presumptes excessos a què ha portat la massificació o democratització de l’accés a l’educació superior. En aquesta part de l’anàlisi s’acostuma a obviar que en gran manera les criticades deficiències tenen l’origen en les notòries insuficiències de finançament –“tensions pressupostàries”, en diuen amb delit alguns– propiciades sovint pels mateixos col·lectius que avui les fustiguen. I, com en el cas de la competitivitat analitzat per Krugman, la conclusió pretén ser que cal concentrar els recursos i la valoració social en unes minories “excel·lents” que sí sàpiguen aprofitar-los. La sofisticació i el cost elevat dels equipaments científicotècnics estarien sent un dels instruments utilitzats per acorralar financerament les universitats, la qual cosa les indueix a passar per les forques caudines d’importants renúncies als seus autèntics compromisos.

Quan es tracta de replicar que aquesta concentració de recursos deixa amplis segments de la societat fora de l’accés a una educació de qualitat, els més sincers responen arron-

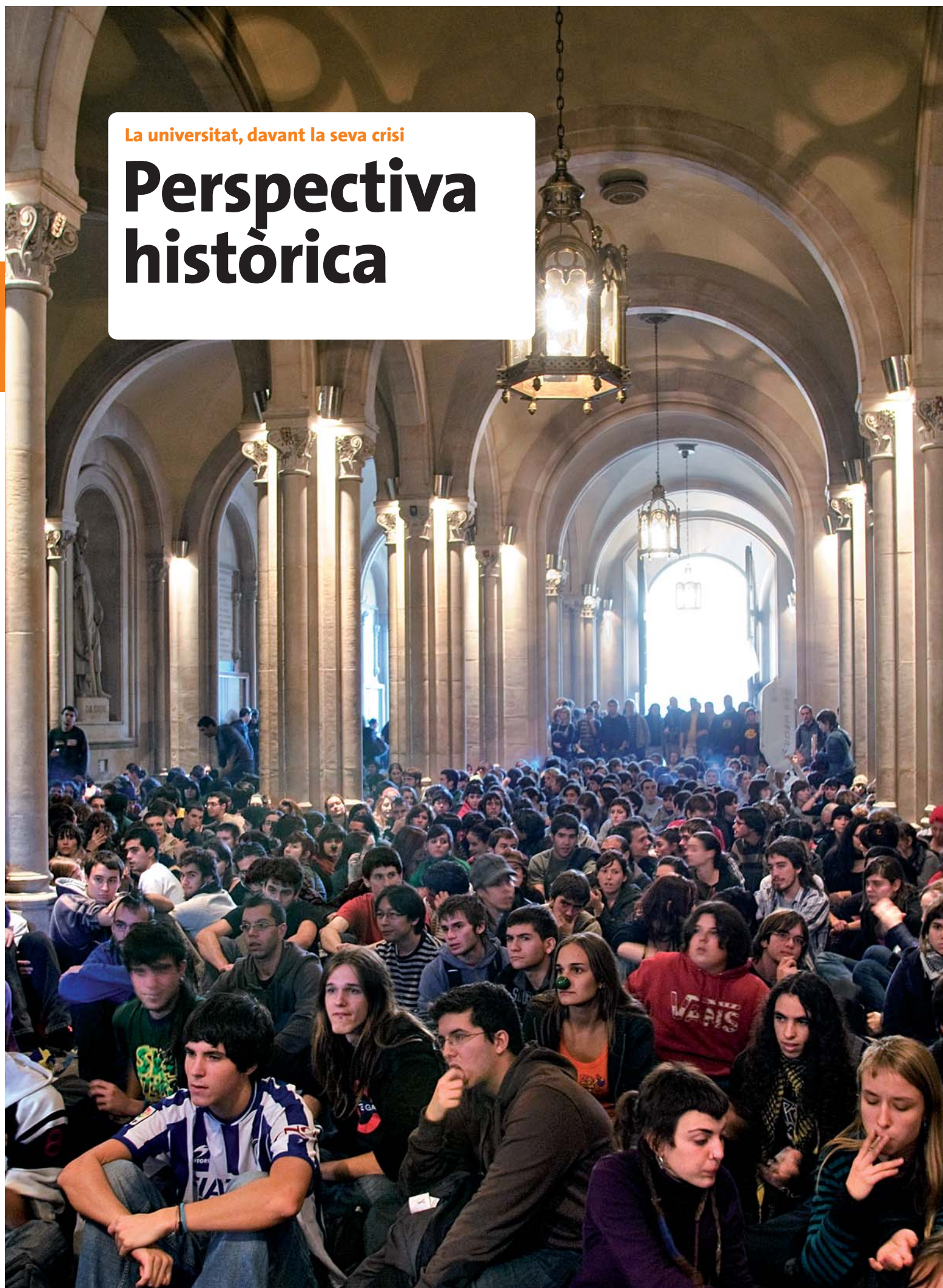
sant les espatlles, d’altres inclouen clàusules d’estil sobre *compromisos socials* en els plans estratègics, mentre que *de facto* es generen uns títols de *grau* degradats (sic)... que permetin alliberar recursos per reassignar-los a favor de les “minories excel·lents”. Es podria argumentar que l’accés als nivells i les noves institucions de docència i investigació està obert a tothom, sense discriminacions, però ja s’està encarregant l’aplicació d’aquests mateixos criteris al conjunt del sistema educatiu i social –amb les subsegüents ampliacions en les desigualtats que enregistren les nostres societats– de fer predictable el resultat final.

En aquest sentit, per a molts dels qui vam assumir compromisos amb el sistema educatiu entre altres raons per la percepció, al seu moment certa, que constituïa probablement l’eina més adequada per aconseguir millorar al mateix temps l’eficiència i l’equitat d’una societat, és especialment greu –i dolorós– constatar com s’estan produint canvis –que fins i tot de vegades tracten de presentar-se de manera punyent com a *progressistes*, com *de futur*– i que *de facto* signifiquen una pèrdua no solament d’equitat, sinó també a mitjà termini d’eficiència. El sistema educatiu amb el qual molts vam assumir compromisos vitals era una poderosa eina de mobilització de cada vegada més potencial d’idees, talent, il·lusió, de sectors amplis de la societat. Avui hem d’anar constatant, resignadament?, que el sistema educatiu torna a ser, com en un passat que semblava superat, un mecanisme de discriminació i amplificació de diferències, mancat tant d’equitat com, a mitjà termini, d’eficiència.

La gran paradoxa de la societat del coneixement és que quan aquest actiu essencial és potencialment més accessible a tothom es posen en marxa mecanismes com els descrits que el tornen a concentrar en unes elits, amb voluntat d’exclusivismes. Quan, com passa avui dia amb una freqüència excessiva, es deixa de parlar de qualitat per sacralitzar l’excel·lència, de fet s’està sacrificant el compromís d’una educació de qualitat per a amplis segments de la població a favor d’una concentració de recursos en unes minories. Aquest és un preu molt elevat que no s’acostuma a explicitar: més aviat se sol ignorar o negar. I cal reiterar que a l’hora de valorar aquest enorme preu no es tracta només, ni principalment, d’una qüestió d’equitat. És, sobretot, com mostra la història i com s’ha comentat en els paràgrafs anteriors, una qüestió de model de futur i progrés de les societats. **M**

La universitat, davant la seva crisi

Perspectiva històrica

Les anteriors iniciatives de reforma buscaven superar l'encarcament de la universitat oficial, assimilar-se als millors centres europeus i respondre a les exigències de la societat i la cultura catalanes. Però el procés actual té enfocaments nous.

El recurs a la tradició universitària, una excusa?

Text **Jordi Casassas Ymbert**

Catedràtic d'Història Contemporània. Universitat de Barcelona

En sessió solemne celebrada al paranimf de la Universitat de Barcelona el passat 12 de juny de 2008, es va presentar el *Llibre blanc de la Universitat de Catalunya* davant les autoritats polítiques, la societat civil i la comunitat universitària. Des del plantejament inicial es parteix de la constatació de la llarga tradició històrica de la institució universitària que ara es vol reformar i dels precedents més recents i propers que hauran de donar sentit a la reforma.

Així, es parla de la universitat europea hereva d'una tradició que ens remet a deu segles enrere, amb la qual cosa ens trobem "davant d'una de les institucions més antigues, amb més prestigi i amb més capacitat de renovació de la història de la Humanitat"; i s'hi precisa, concretant en la nostra universitat, que les reformes s'hauran de fer "en atenció a l'esforç de la Generalitat republicana per tal de construir una Universitat autònoma, innovadora i de qualitat" (fet pel qual anomenen el projecte de reforma "de la Universitat de Catalunya").

Sembla que qualsevol proposta de reforma hauria de partir del coneixement exacte de la realitat a reformar; paral·lelament, sembla també lògic pensar que el pes històric, l'arrelament social i cultural i la densitat, en el nostre cas concret el de la universitat de Barcelona, determinaran en bona mesura que la reforma sigui una reforma i no l'aplicació d'una forma d'idealisme que acabi despersionant encara més la institució.

És sabut que la tradició plurisecular de la universitat a Catalunya, tot i que no fos gaire brillant, durant més d'un segle es va veure interrompuda de manera violenta per la creació d'una única, descontextualitzada i anacrònica Universitat de Cervera. El que ja no és tan conegut són les circumstàncies del seu retorn a Barcelona i el procés de recomposició de la vida universitària en aquesta ciutat. Tot això es va fer seguint el ritme turmentós de la consolidació del liberalisme a Espanya, amb un complex procés encetat oficialment per la primera *oració inaugural* de curs pronunciada pel filòsof Ramon Martí d'Eixalà l'octubre de 1837.

L'ambient polític i social de la ciutat no van ajudar gens; els pressupostos no van ser traspassats fins al 1846, quan també es van començar a fixar les primeres plantilles de professors; es va haver de lluitar contra la intromissió enorme de l'Església (Concordat de 1851) o contra les dificultats de la primera ubicació, a l'exconvent del Carme, un casalot vell i gens funcional.

El problema de l'edifici va marcar aquesta primera fase fins que el 1853 es va acordar construir una seu moderna per a la universitat. Però la iniciativa, que s'eternitzava, es va reactivar en ocasió d'aprovar el Pla d'Eixample de Cerdà (1859) i, sobretot, amb l'elecció de l'arquitecte responsable, Elies Rogent (1860), que va enllestir els plànols el 1862. Tot amb tot, i encara no acabat, l'edifici de la Universitat de Barcelona va ser ocupat com a camp d'entrenament de l'artilleria (setembre de 1869), o d'aquarterament de la infanteria i la cavalleria (1870-1871). Encara el 1877, ja pràcticament enllestit l'edifici, va ser parcialment utilitzat com a seu d'una "Exposició de Artes Suntuarias Antiguas y Modernas".

Fet significatiu, davant aquest calvari que s'allarga entre 1862 i 1877 (l'adequació d'alguns laboratoris encara va ser posterior) no tenim constància de cap queixa ni de part de les autoritats municipals ni de la societat civil barcelonina. No sembla, per tant, que tinguessin una especial consideració envers la seva primera institució docent.

Tot i aquest cúmulo de dificultats que s'allarguen fins tan endavant del segle XIX, quan les universitats europees consolidaven la seva estructura moderna, la Universitat Literària de Barcelona va experimentar una certa consolidació. Aquí sobresurten els estudis de medicina, hereus de la rica tradició de les acadèmies que floreixen a la ciutat durant el segle XVIII, el procés que desembocarà en la creació de l'Escola Superior d'Arquitectura (1875) o la posada en marxa dels estudis d'enginyeria industrial. Per a la resta, amb la creació d'unes primeres escoles en els camps de la crítica literària, la filosofia, la filologia, el dret o l'economia política, hem de buscar l'esforç de gent molt dinàmica i

“El pes històric, l’arrelament social i cultural i la densitat de la universitat barcelonina determinaran que la reforma ho sigui de debò i no l’aplicació d’un idealisme que l’acabi despersonalitzant encara més”.

amb un compromís ple envers el procés heterogeni de la Renaixença catalana.

Excepcions a part, la universitat barcelonina del final del XIX era considerada obsoleta, provinciana i allunyada del món cultural i social circumdant. Entre els intents universitaris de reforma més rellevants cal mencionar el Segon Congrés Pedagògic (Barcelona, 1888) o la Segona Assemblea Universitària de 1905 (a la primera, a València el 1902, ja s’havia plantejat la reivindicació de l’autonomia universitària). En aquesta darrera assemblea barcelonina es va plantejar la necessitat que el professorat completés la docència amb la publicació de treballs científics, fet normal al model alemany de la Universitat Humboldt des de molt abans.

Tan o més importants que aquestes iniciatives van ser les provinents del món del naixent catalanisme polític, ja que bona part dels seus dirigents eren joves llicenciats que coneixien perfectament la institució i les seves carències. Des de 1900, i a través de la revista *Universitat Catalana*, s’havia anat escalfant l’ambient per a la celebració del que seria el Primer Congrés Universitari Català (1903); allí es va parlar de la llibertat de càtedra, del compromís universitari en la creació del servei d’extensió universitària (seguint el model francès de les universitats populars, introduït quatre anys abans) o de la necessitat de catalanitzar la universitat.

Tot amb tot, en veure la impossibilitat d’influir en la universitat oficial, aquests sectors catalanistes van optar per crear una universitat paral·lela, els Estudis Universitaris Catalans (1903) on els principals especialistes en la matèria ensenyaven Dret civil català, Llengua catalana, Economia social i política aranzelària, Art català, Literatura catalana, Història de Catalunya, Geologia o Pedagogia. El 1907, amb la creació de l’Institut d’Estudis Catalans, poc després amb la creació de la Biblioteca Nacional de Catalunya i amb la posada en marxa del Programa de Pensionats a l’Estranger (joves becats a les millors universitats del món per especialitzar-se), el catalanisme va acabar de posar les bases de la futura modernització del sistema universitari català, culminació del gran esforç fet des de l’Ajuntament de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya per modernitzar l’ensenyament primari i secundari (moviment que durant la Segona República tindria com a experiència pilot l’Institut Escola).

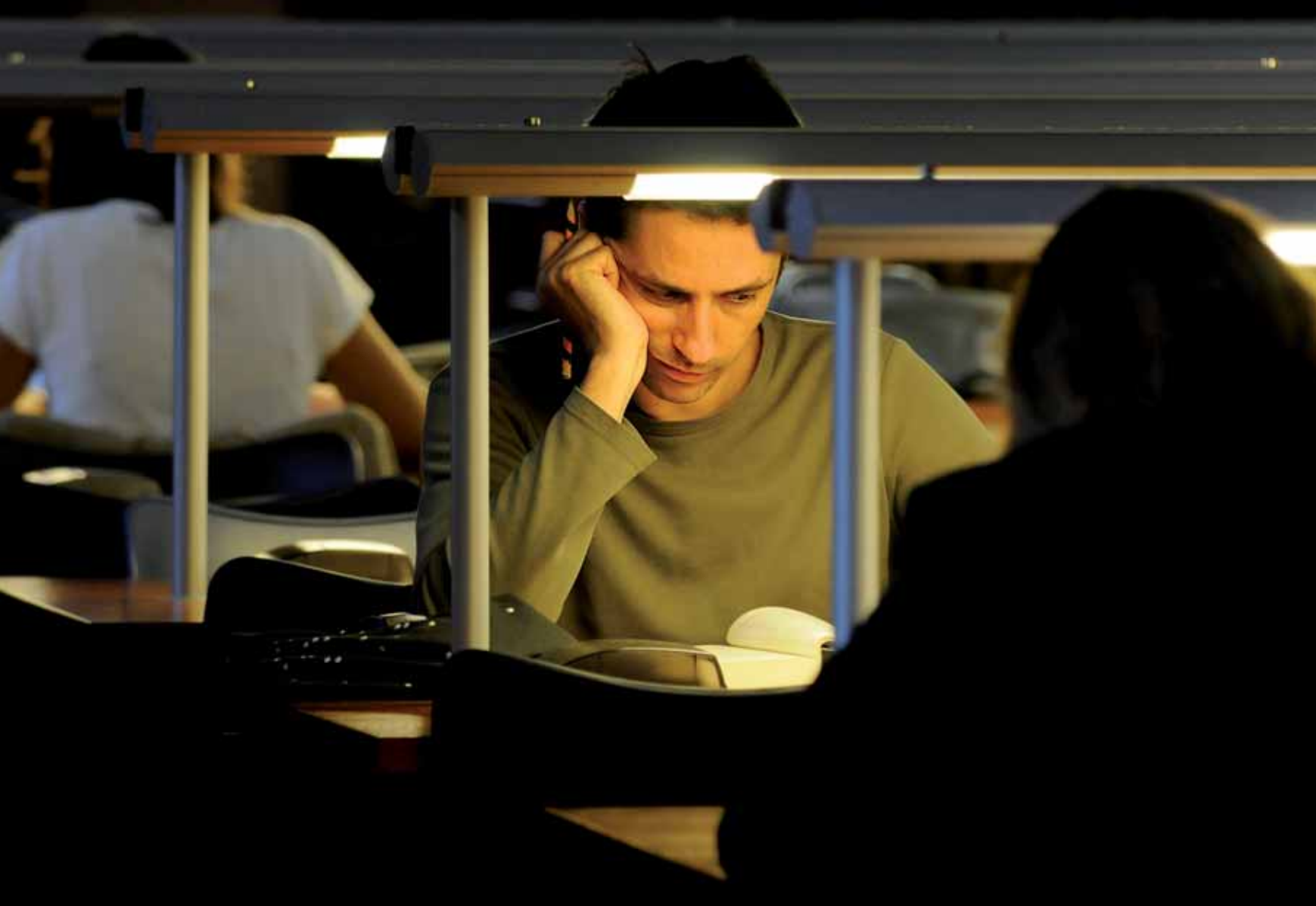
L’acceleració general que es va produir en els anys de la Gran Guerra va acabar donant forma i sentit a aquesta gran mobilització i va desembocar en la celebració del Segon Congrés Universitari Català (1918). En ell es va parlar de l’organització universitària, de la participació dels estudiants en la gestió, de l’establiment de diverses categories de professorat, de l’organització dels seminaris i l’adscripció en

aquests dels doctorands, d’un nou sistema d’avaluació per blocs d’assignatures, de la creació de la figura del lector doctor, de l’establiment dels plans docents, del reglament del professorat (s’hi contemplava la possibilitat de separació d’un catedràtic del servei per incapacitat “física o intel·lectual”), de l’autonomia docent i financera de la universitat, de la catalanització lingüística (sense limitació d’altres llengües per motiu de la naturalesa de la matèria o del professor); al final es va discutir la proposta de Francesc Layret on es feia referència que la universitat “ha de ser, abans de tot, l’òrgan propulsor de la cultura catalana” sense la més mínima lluita contra les altres cultures peninsulars. El 2 de desembre de 1918 es donarà a conèixer un document universitari on tot el que s’havia discutit en el Congrés es traduïa en un projecte articulat.

Convé recordar que aquesta iniciativa va comptar amb una frontal oposició de part d’un nombrosíssim contingent de professors de la mateixa Universitat de Barcelona, de l’intent governamental de neutralització (iniciativa del ministre César Silió, 1919) i de la posterior i sistemàtica repressió per la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Com sabem, no seria fins a l’establiment de la República i l’Autonomia de Catalunya que es podria reprendre la iniciativa, que culminaria en la posada en marxa de la Universitat Autònoma de Catalunya; tot i així, el canvi no va ser acceptat de forma unànime i les resistències seguien essent significatives.

Tot amb tot, aquesta universitat catalana i moderna va funcionar durant un temps: un període, però, curt i turmentós (1933-1939), que conté la retallada de l’autonomia després dels Fets d’Octubre de 1934 i les lògiques dificultats pròpies dels anys de la Guerra Civil. Es va tenir temps d’encetar l’experiència, però no es va poder gaudir de la mínima perspectiva temporal imprescindible per a consolidar un model universitari nou. Molt més terrible encara va resultar el final traumàtic d’aquesta experiència, el gener de 1939. L’exili dels capdavaners, l’apartament del servei de molts professors, l’empresonament d’altres i fins i tot alguna execució, l’anorreament de qualsevol petja d’autonomia, l’aparició de professors nous sense coneixement ni lligam amb la comunitat acadèmica ni la cultura del país, etc., constitueixen evidències del gran cop que va significar la victòria franquista per a la universitat de Catalunya.

A partir dels anys seixanta, un quart de segle més tard, la coincidència de diversos factors varen permetre l’inici d’un nou procés de recuperació de la universitat a Catalunya: un procés sovint més subterrani que obert, ja que es va anar concretant en vigència de la universitat centralitzada (al marge de l’aparició del fenomen aïllat de les universitats

autònomes) i de les estructures repressives de la dictadura. Però es va concretar un ambient renovador, un grup de professors inquietos i un moviment estudiantil esforçat i esperançat en què el recobriment de la democràcia permetria la recuperació d'un esperit i un model universitari basat en la catalanitat, l'autonomia, la qualitat i el lligam amb el món.

La perspectiva històrica ens imposa, però, una constatació d'una gran força relativitzadora, aspecte fonamental en tractar-se d'una institució com la universitària: després de més de cent anys d'absència, la Universitat de Barcelona va esmerçar uns 40 anys per consolidar-se i instal·lar-se el mínim imprescindible per funcionar amb normalitat; i això ens porta a una data històricament tan recent com el 1877! Quaranta anys més tard, un altre moviment renovador va tenir prou empenta per acabar consolidant un model (de vida històricament insignificant) normalitzat respecte a les principals universitats europees i profundament identificat amb la cultura del país. Quaranta anys més tard d'aquella experiència, en els anys setanta, es posarien els fonaments d'una recuperació universitària que ha permès una posada al dia prou espectacular, comptant amb la tradició pròpia i la voluntat d'assimilació al món proper.

Però que ningú no s'enganyi, la nostra història institucional i humana ha estat prou sincopada i sovint massa dramàtica per generar una universitat de la solidesa, capacitat de resistència i força d'adaptabilitat de les principals universitats europees en què ens volem emmirallar. Novament, al cap de quaranta anys, podem córrer el risc de provocar un nou recomençament que acabi per despersonalitzar un

model necessitat de temps universitari suficient per donar els seus millors fruits.

Com hem vist fins aquí, les anteriors iniciatives de reforma universitària partien de la voluntat de superar l'encarcament de la universitat oficial, de la necessitat d'assimilarse a les millors universitats europees, i de la voluntat de respondre, com el principal "temple del saber", a les exigències de la societat i cultura catalanes; fets, tots ells, que ajudaven a crear una gran confluència de voluntats.

El procés de reforma actual introdueix enfocaments nous: la supeditació dels estudis i la recerca a les necessitats i interessos del mercat (fet que s'identifica amb el lligam de la universitat amb la societat); la subordinació (i reglamentació extrema) del procés educatiu a un model concebut per uns pedagogs responsables en gran part de les disfuncions de l'ensenyament primari i secundari, i una nova forma de control ("polític") de la universitat a través d'uns consells socials altament professionalitzats que semblen respondre a un nou impuls de la tradicional reserva amb què el poder contempla les autonomies, especialment la universitària; fets, tots ells, que contribueixen a mantenir i a fer créixer la individualització de les voluntats.

Com hem vist, també, la vida atzarosa de la nostra universitat de Catalunya ha convertit aquesta institució en un cos molt més vulnerable que no pas es podria creure. Caldrà veure el resultat d'aquesta reforma en el transcurs dels propers quaranta anys que ara encetem, i resar perquè hi siguem a temps. **M**

Damunt d'aquestes línies, biblioteca de reserva a l'edifici històric de la Universitat de Barcelona. A la primera pàgina, tancada d'estudiants al mateix centre, el mes de novembre passat, com a protesta contra el Pla Bolonya.

A photograph of a university building with large black letters spelling 'UNIVERSITAT' on a grey wall. A woman in a green jacket sits on the base of the wall, looking thoughtful. A man in a dark jacket rides a bicycle in the foreground, slightly out of focus. An orange sticker with '€2.10' is on the wall. A white text box is overlaid on the right side.

La universitat, davant la seva crisi

El clima a les aules

Els estudiants es troben incòmodes a la universitat. No valoren la majoria dels professors, però aprecien el que aprenen. Defensen la universitat pública, no la consideren cara i accepten els programes Erasmus, però dubten de la seva utilitat per a l'aprenentatge.

Recorregut per les opinions estudiantils

Text **Francesc Arroyo** Periodista

Aquest és un recorregut per les opinions sobre la universitat actual d'un grup molt variat d'universitaris escollits a l'atzar. Potser les seves conclusions no són universalitzables, però sí que són reals i representatives del clima que es viu a les aules i, segons diuen, de la falta de clima fora d'elles.

En els anys seixanta, a Barcelona hi havia set instituts d'ensenyament mitjà, els alumnes dels quals tenien des de deu fins a disset anys, aproximadament, és a dir, des de l'ingrés de batxillerat fins al curs preuniversitari. I una única universitat. Avui a Barcelona hi ha una desena d'universitats, entre públiques i privades. Fins aquí una dada que mostra els canvis merament quantitius en el sistema d'ensenyament universitari. No cal ser partidari del materialisme dialèctic per assumir que aquesta transformació quantitativa deu haver tingut algun tipus de repercussió qualitativa. Potser qui millor reflecteix l'assumpte és Esther J. Té 27 anys i estudia Filosofia a la UB, després d'haver cursat Psicologia: "La universitat sembla avui la segona part d'un institut". La idea reapareix en diverses converses. Francesc Pascual i Joaquim Roglan, professors de Periodisme a la Universitat Ramon Llull, comenten que en els últims temps han apreciat una mena de prolongació de l'adolescència en els alumnes, que assisteixen a classe com per obligació. A les aules, de vegades, cal demanar silenci, cosa que abans només passava als centres de primària i secundària.

Helena A., professora d'anglès en un centre dependent d'una universitat privada, assenyala un dels possibles motius: "Fa uns anys, per a bona part de la població, arribar a la universitat era un acte de voluntat. Hi havia gent que naixia sense la universitat al seu horitzó i per entrar-hi havia de trencar amb el seu destí inicial. Avui, en molts casos, arribem a la universitat com abans anàvem a escola, sense haver-nos plantejat tan sols si era això el que desitjàvem". El resultat és la inèrcia. S'entra a la universitat com abans a l'institut, obligat i amb desgana. I el professorat no sempre ajuda a trencar el ritme.

Els alumnes arrossegueuen els professors o són aquests els que dirigeixen el carro cap a l'abúlia? Màrius G., de 23 anys, a quart de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona,

afirma amb rotunditat: "Només he tingut cinc professors bons en aquests anys". No és una xifra negligible: més d'un per curs, encara que caldria matisar, perquè ell mateix assenyala que la qualitat de la docència ha millorat a mesura que avançava en la carrera. Ariadna S., de 22 anys, a quart d'Humanitats de la Pompeu Fabra, té una opinió similar: "En els últims cursos l'ensenyament és millor que en els primers. Fins i tot el mateix professor s'esforça més i, sobretot, té amb els alumnes un tracte més personal, més d'igual a igual. Al primer curs, alguns docents et tracten a baqueta".

No és l'única persona que s'expressa així. Una doctoranda en Física de la UB recorda que quan era estudiant de segon un professor a qui va fer una consulta li va engegar: "Tu, en comptes de Física, hauries de dedicar-te al macramé". Un catedràtic d'Humanitats no s'absté d'assegurar a classe que no sap què hi fa, allí, on no hi ha ningú que pugui entendre'l. En cap moment no s'ha qüestionat si el problema és dels alumnes o més aviat es tracta de la pròpia incapacitat.

Esther J. assenyala: "En general, no es fomenta el pensament crític. Regeix el principi d'autoritat. No s'ensenya a llegir". No tots els estudiants consultats creuen el mateix: per exemple, Carmen C., l'opinió de la qual té un interès afegit. De 49 anys, va començar Filologia quan en tenia divuit. Va arribar fins a quart i va abandonar. Ara s'hi ha reenganxat i, a causa dels canvis en els plans d'estudis, ha hagut de cursar matèries dels primers cursos. "Quan jo vaig començar a estudiar, a finals dels setanta, la universitat era plena de professors il·lustres: José María Valverde, Sebastià Serrano, Jordi Llovet i molts d'altres. Estava bé, però a les classes érem dos-cents. I alguns dels professors passaven mitja vida en congressos. Ara, no hi ha tants professors famosos, però els que hi ha suen la samarreta i, en part, són més assequibles. Per als alumnes, això és molt millor. Abans, preguntar era una gosadia, ara la gent pregunta fins i tot ximpleries. Tant, que de vegades la universitat sembla una prolongació del batxillerat".

La major assistència dels professors a classe coincideix, en el mateix procés de secundarització de la universitat, amb més

campanes per part dels alumnes. “Els professors assisteixen. En general, pocs falten sense causa justificada”, assenyala Esther J., i en un sentit similar s’expressen Andrés C., de dinou anys, estudiant de primer de Farmàcia a la Universitat de Barcelona, i Berta T., de vint anys, que estudia segon de Medicina a la Universitat Autònoma.

Però els alumnes tenen altres preferències. Esther J. va a classe a la tarda i comença per destacar que “el perfil de l’alumnat és diferent”; als matins “la gent és més jove”. A les tardes, la mitjana d’edat ronda els trenta i, potser per això els estudiants falten menys. Andrés C. explica el que passa a Farmàcia: “Els professors assisteixen i no tinc queixes pel que fa a la seva qualitat; els alumnes, molt poc. Gairebé mai no hi ha més del 20%. És una carrera més de concepte, molt de pensar estudiant, i es pot fer amb apunts”. Això provoca que hi hagi poc intercanvi amb altres alumnes: “Vas a classe, t’expliquen el que sigui i te’n vas”. Hi ha excepcions. Berta T. apunta: “Els professors no falten habitualment; els alumnes, depèn de l’assignatura. N’hi ha algunes en què l’aula és gairebé buida i d’altres a les quals acudeix bastant gent”. I Queralt C., de 23 anys i estudiant de segon cicle de Periodisme a la UPF, lamenta que en aquesta facultat l’assistència sigui “obligatòria. Ens tracten com criatures. Si tens dues faltes, no et deixen examinar”. Segons la seva opinió, els professors haurien de guanyar-se el públic amb altres mètodes. Per exemple, interessant als alumnes. Màrius G. també va a classe a la tarda: “Hi ha, en general, menys alumnes, encara que al matí les classes tampoc no estan plenes de gom a gom. La gent va poc a classe”. I afegeix, en relació amb els futurs plans d’estudis: “En la mesura que Bolonya faci obligatòria l’assistència, es produirà una exclusió social: quedarà fora de la universitat tot aquell que no hi pugui assistir perquè ha de treballar”.

“A Filosofia”, explica Esther J., “la qualitat del professorat no és uniforme. Alguns són molt grans”, expressió que no significa precisament “bons”, sinó més aviat caducs. A més, “els plans de les matèries no estan unificats, la qual cosa dóna com a resultat una falta de continuïtat al llarg de la formació”. I continua explicant: “Hi ha autors que es veuen tots els anys repetidament, per exemple, Kant. D’altres, no els he vist en tota la carrera”. És el cas, assenyala, de Karl Marx. En general, creu que l’ensenyament és “molt conservador. La idea és que l’estudiant es configuri el currículum, però tot és tan dispar que acaba sent caòtic. Les matèries troncales no tenen coherència. De vegades hi ha inconsistències entre el primer i el segon semestre. Un exemple: hi ha Ètica 1 i Ètica 2; cadascuna la imparteix un docent diferent i entre ells no hi ha una línia unitària”.

I, malgrat tot, l’interès no decau. Hi ha gairebé unanimitat a afirmar que els estudis els valen la pena, encara que per motivacions diverses. Màrius G. assegura que el seu interès ha anat creixent amb el pas del temps i en aprofundir en l’aprenentatge. Andrés C. (Farmàcia) expressa el seu entusiasme sense embuts: “M’encanta. Estava entre Medicina i Farmàcia, i crec que vaig escollir bé. Aquí fas una mica de tot, química, anatomia, de tot”. La futura metgessa Berta T. s’expressa gairebé en el mateix to: “Estic més motivada que quan vaig començar. Encara no sé quina especialitat vull fer, però sé que m’interessa el que aprenc”. La Queralt, que es prepara per ser periodista, és la més relativista. El seu interès està directament rela-

cionat “amb l’assignatura i, de vegades, amb el professor”.

Esther J., probablement la veu més crítica, tampoc no es pene- deix d’anar a classe: “El meu interès és màxim”, potser perquè des del batxillerat “volia estudiar Filosofia”. No ho va fer perquè la família la va convèncer que això no serveix per guanyar-se la vida i se’n va anar a Psicologia. “Ara estic encantada d’estudiar Filosofia”, afirma, i afegeix que creu que és “recomanable per a tothom, i encara més si s’estudia de gran”.

Carmen C. també aprecia el que rep a les aules: “El que aprenc m’interessa molt. Més ara que fa 25 anys, quan vaig començar. A més, gaudeixo d’allò més. M’enriqueix molt més que la primera vegada, quan, tal com ho veig ara, tenia sobretot mentalitat d’examen. Ara, l’ensenyament m’obre portes a la vida”. Precisa que es refereix a la Literatura, però també a assignatures que abans no apreciava, com el Llatí.

L’ensenyament actual també obre portes a l’exterior amb els programes Erasmus. Tots els estudiants els coneixen bé, encara que no s’hi hagin apuntat. L’opinió, però, no és especialment favorable a aquest tipus d’experiència, almenys des de la perspectiva acadèmica. En Màrius no ha fet cap Erasmus, encara que no hi renuncia. L’Andrés, encara a primer, tampoc: “Sóc molt jove per a això i, per tant, no en tinc una opinió clara”. Tanmateix, té al seu horitzó anar-se’n als Estats Units una vegada hagi acabat la carrera. Per a ell, els Erasmus són poc interessants perquè en la seva especialitat “n’hi ha pocs en anglès”. Carmen C. no va fer cap Erasmus en la seva primera etapa i no creu que en faci cap ara. Però té amics els fills dels quals sí que han viatjat amb aquest programa a l’estranger. D’aquí n’ha tret l’opinió: “Paguen una misèria. El qui de debò concedeix la beca és el pare”. Esther J. tampoc no en té experiència directa. La primera carrera la va

fer a Tarragona “i allí no hi havia tanta tendència a l’Erasmus”. Ara, a la tarda, “la major part de la gent tampoc no en fa”. La Queralt sí que va fer un Erasmus. Ho resumeix així: “Good!, fantastic!”. I afegeix immediatament: “Però no s’hi fa res, no aprens gaire. Ara bé, és una gran festa”.

Gairebé de forma unànime, els estudiants consultats (tots ells matriculats a universitats públiques) són partidaris de l’ensenyament públic. Hi ha casos en què és una qüestió de principis: “Sóc partidària de la universitat pública per militància”, diu la Carmen, i raona: “Les inversions han d’anar exclusivament a serveis públics. És l’única manera de prosperar”. L’Esther també es manifesta partidària de la universitat pública, però afegeix la cautela que li desperta el procés d’unificació de plans de Bolonya. “No sé si quedarà clar el límit”, apunta. L’Andrés té menys dubtes, però per un altre motiu: “En la meua carrera, només tinc l’opció del sector públic i, a més, no conec les universitats privades”. La Berta també és militant: “Prefereixo l’ensenyament públic. Absolutament. No em sembla bé que hi hagi tantes universitats privades. És injust per a les persones que no es poden permetre aquesta despesa”. En Màrius defensa la universitat pública, però, matisa, “amb qualitat”. La Queralt sempre ha estudiat a la Universitat Pompeu Fabra, que, segons la seva opinió, “té funcionament de privada amb cost públic”.

La qüestió del cost desperta opinions coincidents: la universitat no és cara. Com a màxim, l’Esther, que cursa una segona carrera, reclama que no es penalitzi aquesta opció: “El recàrrec del 40% per segona carrera està fora de lloc. Es penalitza continuar estudiant”. L’Andrés fins i tot s’excusa per no opinar respecte d’això, però és fill de professors universitaris i el preu de la matrícula és gairebé simbòlic.

Cap dels consultats no creu que a les universitats hi hagi res que se’n pugui dir amb propietat “vida universitària”. Els moviments socials semblen expulsats de la universitat i les preocupacions a penes es refereixen a l’horitzó que dibuixa Bolonya. “Sóc molt crítica pel que fa a aquesta qüestió”, diu l’Esther. “Em fa l’efecte que consagrarà definitivament la universitat com a continuació de l’ensenyament primari i secundari, que es va convertir en un centre de producció de professionals amb criteris economicistes”. La Berta es considera “conillet d’Índies”. L’Andrés tampoc no vibra en parlar de la vida a les aules: “Sí que n’hi ha”, explica, “però no gaire. Se’n fa molt poca durant el curs, i quan arriben els exàmens, veus més gent”. L’opinió més contrastada, per haver viscut dues èpoques tan diferents com els últims anys setanta i ara, és la de la Carmen: “La universitat d’avui està molt menys polititzada. En l’últim any no he anat a cap assemblea. Quan vaig començar per primera vegada n’hi havia vint-i-cinc cada curs. I cartells. A principis dels anys vuitanta eren tots de reclamacions polítiques, ara són anuncis de pisos o habitacions o per compartir viatges. Abans hi havia un esperit més reivindicatiu. Potser hi ha moviment estudiantil, però no es nota”.

I això que la Carmen, que estudia a la UB, no ha llegit un cartell penjat a la secretaria d’una facultat de la Pompeu Fabra. Es dirigeix als alumnes, suposats clients, i fa així: “Tingueu la bondat de dirigir-vos a mi amb suavitat, sense alçar el to de veu i sense contrariar-me de cap manera. A les persones de la meua edat els crits i discussions els provoquen brusques pujades de tensió, hiperacidesa gàstrica, trastorns cardiovasculars... i llavors, arribo a posar-me molt desagradable”. Tota una declaració de voluntat de servei penjada en una universitat pública. I, segurament, hi ha qui ho considera una gràcia. 10

Damunt d’aquestes línies, estudiants al pati del Campus Ciutadella de la UPF. A l’esquerra i a la pàgina anterior, classe de segon curs de la llicenciatura d’Economia, Administració i Direcció d’Empresa al mateix centre. A la primera pàgina, estudiants al Campus Diagonal.

La universitat, davant la seva crisi

L'ofensiva neoliberal

A Espanya les possibilitats que la universitat privada desplaci la pública són migrades. Tampoc no és versemblant un procés de privatització, per falta de rendibilitat. El perill real per a la universitat pública és que sigui mercantilitzada i sotmesa a interessos privats.

Cara a cara entre el sistema privat i el públic

Text **Albert Corominas** Professor d'Organització Industrial, i **Vera Sacristán** Professora de Matemàtica Aplicada. Universitat Politècnica de Catalunya

El terme *universitat* designa, des de fa més de 900 anys, institucions molt diverses que varien segons els llocs i les èpoques. Cal evitar, per tant, caure en el parany de pretendre fer afirmacions vàlides universalment. En el cas que ens ocupa, el paper de la universitat pública no és el mateix en una dictadura totalitària que en una democràcia, i les universitats privades són molt diverses: cap de les espanyoles no és comparable, ni s'ho proposa, amb la Universitat de Harvard ni, per posar un altre exemple, amb la Universitat Centreamericana del Salvador, on treballava i va ser assassinat Ignacio Ellacuría.

En aquest article ens referim a les universitats públiques i privades del sistema universitari espanyol actual. Pel que fa a les privades, només a aquelles institucions, incloent-hi les de l'Església catòlica, reconegudes com a universitats d'acord amb el que estableixen les lleis i no a les denominades, contràriament al que preveuen aquestes mateixes lleis, universitats d'empresa o corporatives (es veu que la universitat gaudeix de prou prestigi perquè les empreses amb aquests departaments de formació que anomenen universitats usurpin el terme). No considerem, en l'anàlisi, els centres jurídicament privats adscrits a universitats públiques, que han perdut importància relativa en anar-se integrant a universitats públiques o privades.

Robert Hutchins' va dir que la universalitat del vot exigia la universalitat de l'educació. El final de la Segona Guerra Mundial, amb la derrota del nazifeixisme, marcà l'inici d'un període llarg d'expansió de l'ensenyament universitari, als Estats Units i a Europa, tant com a resposta a les aspiracions de sectors cada vegada més amplis de la ciutadania, com perquè l'evolució econòmica, social, científica i tècnica requeria nivells de qualificació creixents. A Europa, l'expansió del sistema universitari tingué lloc essencialment en el sector públic.

Espanya, després de la guerra civil, resta durant un cert període al marge d'aquest procés. D'una banda, per l'extrema prostració en què queda sumit el país per les conseqüències polítiques, econòmiques, demogràfiques i morals de la

guerra, entre les quals figura l'aïllament internacional, l'autarquia i la descapitalització intel·lectual de la universitat a causa de l'exili i de les depuracions. Fracassada l'autarquia, en la transició dels anys cinquanta als seixanta del segle passat s'inicia, primer tímidament, l'augment del nombre d'estudiants, que s'accelerará i es mantindrà fins al final de segle, acompanyat i afavorit, ja en els anys vuitanta i al principi dels noranta, per l'expansió territorial del sistema, que implica un gran augment en el nombre d'universitats².

Sota el franquisme, la universitat és predominantment i quasi exclusivament pública. Això correspon a una continuïtat, en aquest aspecte, de la tradició universitària espanyola i és coherent amb la voluntat totalitària del règim, plasma da en la llei "sobre ordenación de la Universidad española"³, que defineix la universitat com una corporació de mestres i escolars a la qual l'Estat encomana "la misión de dar la enseñanza en el grado superior y de educar y formar a la juventud para la vida humana, el cultivo de la ciencia y el ejercicio de la profesión al servicio de los fines espirituales y del engrandecimiento de España" que, "inspirándose en el sentido católico, consubstancial a la tradición universitaria española, acomodará sus enseñanzas a las del dogma y de la moral católica y a las normas del Derecho canónico vigente" i "en armonía con los ideales del Estado nacionalsindicalista, ajustará sus enseñanzas y sus tareas educativas a los puntos programáticos del Movimiento." Tot el que donava suport al règim, que era tot el que el règim tolerava, quedava dins de la universitat pública i fora no hi havia lloc per a gairebé res més. Sols l'Església catòlica, com a contrapartida del seu suport decisiu al franquisme, mantenia parcel·les autònomes, cosa que, en el cas de la universitat, va donar lloc a un petit sector privat format per universitats i centres de formació superior de l'Església.

La situació, pel que fa a la relació entre sistema públic i sistema privat, es manté essencialment fins a l'aprovació, el 1983, de la Llei de reforma universitària (LRU)⁴, que estableix el dret a la creació d'universitats privades. Així s'inicia un procés en què la privada, religiosa o no, intenta guanyar

“La pretensió d’identificar universitat lliure i universitat privada és insostenible i contradictòria. L’única universitat que pot ser lliure és la pública, a condició, és clar, que hi hagi democràcia política”.

terreny a la pública, bé sigui amb la creació de noves universitats o amb l’adscripció de centres privats a universitats públiques. Tanmateix, tot i que en anys d’excés de demanda actua com a sobreixidor, en general, no pot competir en qualitat ni en preu ni, a causa de la distribució territorial de la pública, en accessibilitat.

Actualment, les universitats privades estan presents en vuit de les disset comunitats autònomes i representen el 32,39% de les universitats presencials. Tanmateix, sols hi estudia el 9,99% de l’estudiantat de primer i segon cicle, i això dóna lloc a l’11,71% del total de persones titulades. Les dades del tercer cicle són, respectivament, el 4,89% i el 3,89%⁵.

Per posar-se a l’alçada de la universitat pública calen inversions molt fortes, que només es poden rendibilitzar amb preus molt alts, dissuasoris per a la gran majoria de la població. Les universitats privades espanyoles, que són molt diverses pel que fa a la dimensió i a la qualitat, intenten competir sobre una base diferent, que podríem anomenar diferenciació del producte. D’una banda, en alguns casos, mitjançant una oferta de formació basada en una ideologia i uns valors particulars⁶. D’una altra, amb una supervisió més directa de l’activitat de cada estudiant, amb una oferta de possibilitats de col·locació en empreses que donen suport a la universitat o que formen part del mateix entramat empresarial i amb la creació d’una xarxa de relacions de suport o fins i tot de poder. La recent reforma universitària (LOMLOU)⁷, pel fet de substituir el catàleg de títols oficials per un registre, ha obert la porta a una altra possibilitat diferenciadora: l’oferta de títols peculiars, com ara els graus en disseny d’interiors, en ciències de la dansa o en sistemes web, només per citar-ne alguns dels que han estat proposats com a títols oficials per algunes universitats privades, entre les quals, certament, no s’hi inclouen les de més qualitat.

Quant als costos, la mesura més fàcil per reduir-los és que el professorat faci un nombre elevat d’hores de classe, en detriment de la recerca. El professorat de les universitats privades representa un 8,73% del conjunt del professorat universitari. El 57% d’aquest personal treballa a la universitat a temps parcial, mentre que a la universitat pública el percentatge és del 28%. Descomptat el professorat amb dedicació parcial, el 33% de les places de professorat de la privada requereixen disposar del doctorat (68% a la pública). La universitat pública compta, a més, amb 4.908 persones que es dediquen exclusivament a fer recerca (el personal investigador és inexistent a les universitats privades)⁸.

Però sense una bona recerca una universitat no pot fer bona docència. De fet, amb la molt notable excepció de la

Universitat de Navarra, la producció científica de les universitats privades és molt escassa i, en alguns casos, imperceptible; la darrera anàlisi de les publicacions científiques de les universitats espanyoles, segons els documents citats a la base de dades ISI l’any 2005, indica que les privades aporten el 2,71% de la recerca universitària. Més de la meitat correspon a la Universitat de Navarra; la resta de privades, totes juntes, representen el 0,99% del total de la recerca universitària. De fet, 15 de les 23 universitats privades no arriben a acumular, en 10 anys, el nombre de publicacions científiques que la universitat pública més petita aporta en un sol any⁸.

Juntament amb els elements esmentats, algunes universitats privades, amb el suport de mitjans de comunicació, mantenen una campanya persistent de denigració de la pública, contraposant el burocratisme i la rigidesa que es prediquen d’aquesta amb la flexibilitat, la imaginació i la iniciativa que s’atribueixen. Altres, més segures d’elles mateixes, proclamen la irrellevància de la distinció pública/privada, per concloure que els fons públics haurien de finançar unes i altres. Aquesta aspiració d’obtenir fons públics és molt general entre les universitats privades, via xec escolar, beques o concert.

Per descomptat, la distinció pública/privada no és irrellevant, ben al contrari. Pública i privada, com succeeix en el cas de la sanitat, difereixen en el preu, en els procediments de selecció del personal, en els equipaments i, com s’ha vist, en el servei que ofereixen. I en qui hi mana que, finalment, amb un pes més o menys gran de la comunitat universitària, és la persona o entitat propietària: l’Administració, que en el cas de les universitats públiques n’ha de garantir la pluralitat, o els interessos privats que, lògicament, pretenen fer prevaler la seva ideologia particular.

Lluís Barbé⁹ recordava unes paraules de John Stuart Mill¹⁰ en què les esglésies a què es refereix poden ser substituïdes per qualsevol grup anàleg: “Les diverses esglésies, establertes i no establertes, són força competents en la tasca que els és peculiar –la d’ensenyar les pròpies doctrines, tant com poden, a la seva generació. L’ocupació adient d’una universitat és diferent; no es tracta d’explicar-nos des d’una posició d’autoritat que hem de creure, i fer-nos acceptar la fe com un deure, sinó de donar-nos informació i ensenyament, i ajudar-nos a conformar les nostres creences d’una manera digna dels éssers intel·ligents que cerquen la veritat en totes les eventualitats i demanen saber totes les dificultats, per tal d’estar més ben qualificats per trobar, o reconèixer, la manera més satisfactòria de resoldre-les”.

Per tant, la pretensió d’identificar universitat lliure i universitat privada no és merament insostenible, sinó contra-

dictòria. L'única universitat que pot ser lliure és la pública, a condició, és clar, que hi hagi democràcia política.

El fet és que la universitat pública segueix sent l'hegemònica en el sistema espanyol i tot indica que ho seguirà sent, llevat que ella mateixa resulti incapaç de corregir els seus defectes i seguir evolucionant. Per descomptat, hi haurà universitats privades, si més no per a estudiants amb uns requeriments determinats o per cobrir desajustaments entre demanda i capacitat de la pública. I també perquè en alguns centres privats es concentra una tasca que la pública no pot i no ha d'assumir, entre altres coses perquè no es tracta d'una funció pròpiament universitària, però sobre la qual hauria de reflexionar: la configuració i el reforçament de xarxes de relacions de poder.

Aleshores, és que la universitat queda al marge dels corrents neoliberals privatitzadors actuals? Ben al contrari. Des de fa temps, està en joc la disjuntiva de la universitat com a mercaderia o com a servei públic.

Ja hem vist que a Espanya les possibilitats que la universitat privada desplaça significativament la pública són molt migrades. Tampoc no és versemblant, per manca de rendibilitat, un procés de privatització de la universitat pública com el que varen sofrir, posem per cas, les companyies aèries o les de comunicacions. El perill per a la universitat pública no és que sigui privatitzada, sinó mercantilitzada i sotmesa a interessos privats.

L'article 11 de la LRU (substituint per l'article 83 de la LOU¹¹), que estableix la possibilitat legal que el professorat de la universitat pública signi convenis amb entitats públiques o privades per fer treballs científics, tècnics o artístics, ha tingut els efectes positius de facilitar el coneixement i el contacte de la universitat amb l'entorn i de permetre obtenir als grups de recerca finançament addicional, però aquesta activitat massa sovint no té característiques significativament diferents de la que porten a terme despatxos professionals o empreses com ara les enginyeries o les consultores, és a dir, no té res d'específicament universitari. Ara fa vint-i-cinc anys que va entrar en vigor l'article 11 i en el si de la universitat la gran majoria considera natural aquesta norma; però no ho és, com s'ha posat de manifest per les protestes que ha suscitat aquest curs, a França, la proposta d'implantar una regulació similar. El fet és que aquestes activitats tenen interès per a l'entitat que les paga, especialment si ho fa a un preu baix, però algunes en tenen poc per a la universitat, alhora que condicionen l'activitat de recerca d'una part del professorat. Una regulació més estricta podria evitar-ne els inconvenients, però les coses sembla que evolucionaran més aviat en sentit contrari.

Més recentment, des de persones i entitats molt diverses es difonen opinions i propostes que convergeixen en l'objectiu de mercantilitzar la universitat pública i reduir els fons públics per finançar-la¹². Es tracta de fer èmfasi en la transferència de coneixement i de tecnologia al teixit empresarial, i de fer passar a segon terme la recerca bàsica i la docència, tal com s'apunta amb l'atribució de les universitats al nou Ministeri de Ciència i Innovació i les característiques d'alguns nomenaments de la plana major d'aquest organisme¹³. Es tracta, així mateix, de reduir la dimensió del sistema universitari públic, per la via de propagar que hi sobra gent i per la de propugnar que els preus de matrícula es sextupliquin i s'im-

planti un sistema de crèdits (no de beques) perquè ningú que tingui talent no quedi sense l'oportunitat d'anar a la universitat; d'aquesta manera, entre la gent dissuadida pel convenciment que no li serà rendible estudiar a la universitat i la que renunciarà a anar-hi per raons econòmiques, s'aconseguiria encongir el sistema i, encara més, el seu finançament públic, ja que una part important dels fons l'aportaria l'estudiantat mitjançant les matrícules. Els títols, el contingut dels programes i els mètodes pedagògics s'han d'orientar a satisfer les necessitats immediates del mercat laboral. Finalment, tot es lliga amb una proposta de canvi del sistema de govern, que hauria de centrar-se en un òrgan executiu, amb hegemonia empresarial en la composició i en els mètodes.

Aquestes propostes han suscitat la resposta de personalitats i col·lectius de la universitat pública espanyola¹⁴. Quines orientacions prevaldran es dirimirà en un futur pròxim. La universitat pública és vulnerable perquè arrossega molts vicis i defectes d'un passat més o menys llunyà, però podrà mantenir el seu caràcter a condició que ella mateixa els analitzi i actuï per corregir-los i sigui conscient del que està en joc i del marc en què es situa: l'ofensiva neoliberal per la mercantilització i per la destrucció del conjunt de conquestes econòmiques i socials que sovint s'anomena estat del benestar. **M**

Notes

- Hutchins, Robert M. *The University of Utopia*. The University of Chicago Press, Chicago, 1953 (*La Universidad de utopia*, Eudeba, Buenos Aires, 1959).
- Sobre l'evolució de la universitat espanyola: Pérez-Díaz, Víctor; Rodríguez, Juan Carlos. *Educación superior y futuro de España*. Fundación Santillana, 2001. Pérez-Díaz, Víctor. "Carácter y evolución de la universidad española", dins de *Claves de razón práctica*, núm. 136, octubre de 2003, pàg. 22-29. Corominas, Albert; Ferrer, Josep; Lusa, Guillermo. "Acerca de la universidad española, ahora", dins de *Mientras tanto*, 68-69, 1997, pàg. 105-122.
- De 29/07/1943 (BOE. 31/07/1943).
- Llei Orgànica 11/1983, de 25 d'agost, de reforma universitària (BOE 01/09/1983).
- Les dades corresponen als cursos 2006-07 i 2005-06 i provenen dels darrers informes del Consejo de Coordinación Universitaria, accessibles a <http://www.micinn.es/univ/ccuniv/>.
- Per exemple, la Universitat Catòlica Santa Teresa de Jesús, d'Àvila, "goza de una identidad propia que inspira toda su actividad. Sus principales puntos son los siguientes: Esta Universidad nace con el propósito de secundar la misión de la Iglesia en la evangelización de la cultura y se identifica plenamente con los objetivos y medios señalados por la Constitución *Ex corde Ecclesiae* y por el Decreto general de la Conferencia Episcopal para su aplicación en España."
- Llei orgànica 4/2007, de 12 d'abril, per la qual es modifica la Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'Universitats (BOE 14/04/2007).
- Dades d'un estudi d'Universia, consultables a <http://investigacion.universia.es/isi/isi.html>.
- Barbé, Lluís. "Parlem de la universitat. Sobre el què, de què, en què i per què", dins *Revista de Catalunya*, 62, 1992, pàg. 23-38.
- Inaugural Address at St Andrews - Rectorial Inaugural Address at the University of St. Andrews, concerning the value of culture, 1867.
- Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'universitats (BOE 24/12/2001).
- Vegeu, respecte a això: Corominas, Albert; Sacristán, Vera. "¿Una campaña pro mercantilizació de la universidad pública?", dins *Sin Permiso*, 30/03/2008, <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=1763>; Corominas, Albert; Sacristán, Vera. "Una campaña pro mercantilizació de la universidad pública: ¿por qué y para qué?", dins *Sin Permiso*, 13/04/2008, <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=1788>.
- Corominas, Albert; Sacristán, Vera. "Zapatero encomienda la ciencia y las universidades a una representante de las privadas y de la patronal", dins *Sin Permiso*, 20/04/2008, <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=1804>.
- Vegeu, respecte a això, per exemple: Ruiz-Rivas, Carmen (exdirectora general de Universidades), "Lo multidisciplinar", dins *El País*, 07/04/2008; Berzosa, Carlos (rector de la Universidad Complutense de Madrid), "Sí a Bolonia, pero no así", dins *El País*, 09/06/2008; Barja, José Maria (rector de la Universidad de Corunya), "Sombras sobre Bolonia", dins *La Voz de Galicia*, 20/06/2008; i també el manifest promogut per professorat de totes les universitats públiques catalanes "Per una universitat pública al servei de tota la societat", <http://repositori.wordpress.com/>.

La universitat, davant la seva crisi

Ciència i mercat

L'actual mercantilització de la universitat pública europea significa la destrucció de la motivació “pura” de la investigació i de la recerca organitzada de coneixement. És l'atac a l'autonomia universitària més decidit i conseqüent des dels anys trenta.

L'autonomia universitària, de tornada als anys trenta

Text **Antoni Domènech**

Catedràtic de Filosofia del Dret, Moral i Política. Universitat de Barcelona

Com en tantes coses de la vida i de la discussió política actual, també en matèria de política universitària s'observa una tornada a posicions que, no fa tant de temps, es creia que s'havien superat per sempre després de la Segona Guerra Mundial i la victòria política i militar de les forces de la democràcia sobre la reacció, l'obscurantisme i el feixisme.

El 2 d'agost de 1932, en plena discussió parlamentària sobre la concessió d'autonomia a la Universitat de Barcelona, José María Gil Robles, el conspirador monàrquic i líder de l'extrema dreta catòlica a les Corts republicanes, s'expressava així sobre el seu ideal d'“autonomia universitària”:

“Demanaria l'autonomia no per a la Universitat de Barcelona, que em semblaria molt poc, sinó per a totes les universitats espanyoles; una llibertat de moviments, una autonomia docent, pedagògica, administrativa, que no solament servis perquè es despleguessin àmpliament les activitats universitàries, sinó perquè la societat –i això és, senyors, l'interessant– prestés a la universitat l'escalf, el suport i l'assistència que avui li nega, perquè no arriba a les entranyes ni al cor del poble. A això aspirem nosaltres per a la universitat: la creació d'universitats que puguin competir amb les de l'Estat; jo defenso aquest principi, tot i que sóc catedràtic universitari i pertanyo a un escalafó de l'Estat.”¹

Per a Gil Robles, doncs, una autonomia universitària genuïna implicava posar l'ensenyament superior al servei dels interessos –i els negocis– privats de la “societat” (l'absurda retòrica actual de la “societat civil” encara no estava en voga). “Autonomia” significava, doncs, per a Gil Robles, independència respecte de l'interès públic tutelat o organitzat per l'Estat republicà, i al revés, submissió de la vida universitària al joc d'interessos particulars, desigualment organitzats, de la “societat”. I també, és clar, recuperació per part de l'Església catòlica de les competències que li havien estat arrabassades per l'Estat republicà; un assalt en tota regla a la promesa de laïcitat universalista de la II República espanyola.

Uns mesos després del discurs parlamentari de Gil Robles, a l'Alemanya immediatament posterior a la investi-

dura de Hitler com a canceller, Martin Heidegger pronuncia-va un celebèrrim discurs, “L'autoafirmació de la Universitat alemanya” (27 de maig de 1933), en què animava els intel·lectuals a l'atac nacionalsocialista a l'autonomia de la universitat alemanya. En efecte, en la seva presa de possessió com a rector de la Universitat de Friburg, el filòsof Heidegger es va esmerçar a fons per desacreditar la vella i venerada idea de l'autonomia universitària.

El nucli pretesament filosòfic de l'atac a l'autonomia universitària era la crítica a la idea que la ciència, la investigació científica bàsica, té el fi en si mateixa. Això no era pas nou en ell: abans del seu pas al nazisme políticament actiu –i també després de la seva *desnazificació* pels tribunals militars aliats–, Heidegger ja havia deixat clar que no li agradava gens això que els científics moderns possessin el fi de la ciència en la ciència mateixa, col·locant la recerca de coneixement sota l'única i segons ell frívola tutela del caprici de satisfer la curiositat. En una cèlebre ocasió, el filòsof de la Selva Negra va presentar Galileu com el prototip d'aquest extraviament, com l'autèntic iniciador de l'escissió moderna entre la ciència especialitzada i el món de la vida o l'existència. Heidegger hi va oposar un autèntic saber, que era autèntic per a ell, com tothom sap, en la mesura que estava –instrumentalment– orientat a un fi: el fi de descobrir el sentit de l'existència de l'home. Un fi en aparença tan noble com indeterminat.

La novetat del seu discurs com a rector era la concreta determinació que va fer el 1933 d'aquell fi un xic misteriós, al qual l'aspiració al saber havia de servir instrumentalment. Aquesta nova determinació comportava la demolició de la “molt celebrada llibertat acadèmica”, en el fonament filosòfic de la qual Heidegger veia prou bé que hi havia la idea que el coneixement bàsic –no l'aplicat, és clar– es busca per si mateix; és autotèlic, per usar argot aristotèlic. En el seu discurs rectoral, Heidegger hi oposava l'ideal d'una universitat en què la ciència, lluny de tenir el fi en si mateixa, es convertís en una “íntima necessitat de l'existència” i, doncs, “en l'esdevenir bàsic de la nostra existència espiritual com a poble”.

I això, en realitat, què volia dir?

Volia dir que la universitat alemanya, lluny de continuar sent una torre de vori que gaudia d'una autonomia protegida per la "llibertat acadèmica" en la qual, si més no idealment, era possible cercar el coneixement per si mateix amb independència de quins fossin els resultats, havia de tenir tres vincles finalistes o instrumentals:

1. Un vincle amb la "comunitat del poble". Aquest vincle significava per a ell que els estudiants havien de prestar un servei *laboral* que els obligués a treballar amb els no acadèmics.

2. Un segon vincle amb "l'honor i el destí de la Nació". Això significava el servei *militar* com a part de l'existència de l'estudiant, que havia de ser instruït militarment.

3. El tercer vincle era "amb la tasca espiritual del poble alemany". Heidegger afirmava que era urgent formar els estudiants perquè fossin capaços de prestar un tercer servei, el "servei epistèmic" (*Wissensdienst*), per al bé del poble.

Heidegger va resumir les seves propostes dient que la universitat alemanya havia d'orientar-se envers l'objectiu de formar "els futurs cabdills i custodis dels destins del poble alemany" (*zukunfftige Führer und Hüter des Schicksals donis deutschen Volkes*). Les propostes de Heidegger no van tenir gaire èxit, afortunadament, pel que fa a la part constructiva o afirmativa. Però, com tothom sap, sí quant a la part destructiva: el nazisme va destruir completament la vida acadèmica alemanya -potser la més fèrtil del segle XX-, una anihilació de la qual no s'ha recuperat mai més.

En contra del que diu una tradició filosòficament ignara -en bona part inaugurada per Heidegger-, la ciència bàsica

és sempre d'una utilitat pràctica incerta: la teoria científica més famosa del segle XX, la teoria general de la relativitat, no serveix absolutament per a res: cap tecnologia operativa no s'hi fonamenta; no ha tingut cap ús industrial o tecnològic fins no fa gaire, que, inopinadament, ha "servit" per fundar la tecnologia de la localització GPS. Aquest és el motiu principal perquè la investigació científica bàsica -que, amb el gran art plàstic, amb la gran música o amb la gran literatura comparteix almenys el tret de la seva perfecta inutilitat *ex ante*- no s'hagi finançat mai a través del mercat i de la inversió privada que persegueix el benefici: s'ha finançat a través de la universitat pública (com en la millor tradició europea) o a través del mecenatge privat més o menys altruista (com en les grans universitats privades nord-americanes).

La raó filosòfica que explica el fet que la investigació bàsica no pot estar subjecta a un càlcul instrumental cost/benefici és senzilla d'entendre. La investigació bàsica persegueix un bé -la remoció de les restriccions informatives estructurals a què està sotmesa l'acció humana- al qual, precisament, no es pot aplicar cap càlcul cost/benefici. Per definició, no puc estimar el valor -en termes d'utilitat, o de diners, o del que sigui- de la informació X si no la posseeixo; per tant, els costos de l'activitat encaminada a aconseguir la informació X són costos que, tot i que són calculables *a priori*, no es poden contrastar mai *a priori* amb el possible benefici dimanant de posseir aquesta informació. La cultura filosòfica ha reconegut perfectament aquest problema almenys des de la rotunda afirmació d'Aristòtil, segons la qual l'únic motiu de la recerca de coneixement nou és la necessitat, característica

Biblioteca de reserva de la Universitat de Barcelona, a l'edifici històric de la plaça de la Universitat. A la primera pàgina, el Centre de Realitat Virtual de la UPC, instal·lat dins del Parc Tecnològic de Barcelona.

“Es vol reservar a les institucions privades la tasca de formar els ‘cabdills i custodis’ de l’ordre social establert, i deixar a les públiques la mera funció d’instruir uns ‘clients’ destinats a la subalternitat”.

ment humana, de satisfer la curiositat, raó per la qual la investigació bàsica no pot sinó procedir, en el que és fonamental, en l’aspecte motivacional, *gratis et amore*. L’autonomia universitària pressuposa el reconeixement institucional d’aquesta veritat filosòfica elemental.

És veritat que, *ex post* (encara que no sempre, ni tan sols sovint), els resultats de teories científiques bàsiques permeten fundar tecnologies poderoses. Encara més: solament en els resultats d’una bona investigació bàsica perseguida per si mateixa es poden fundar tecnologies d’una gran capacitat instrumental. Ortega, que coneixia molt bé l’ambient irracionalista-instrumentalista alemany del qual van sortir després construccions filosòfiques com la de Heidegger, va deixar magníficament descrita aquesta peculiar relació entre ciència bàsica i ciència aplicada o tècnica:

“La tècnica és consubstancialment ciència, i la ciència no existeix si no s’interessa en la seva puresa i per ella mateixa, i no pot interessar si les persones no continuen entusiasma- des amb els principis generals de la cultura. Si s’atenua aquest fervor –com sembla que passa–, la tècnica només pot perviure una estona, el que durí la inèrcia de l’impuls cultural que la va crear”.²

L’actual mercantilització en curs de la universitat pública europea significa la destrucció de la motivació “pura” de la investigació i de la recerca organitzada de coneixement; no es pot entendre sinó com l’intent de posar-la al servei de fins i valors instrumentals, i per això mateix, com l’atac a l’autonomia universitària –pròpiament entesa– més decidit i conseqüent registrat des dels anys trenta. Com el que es va registrar en els anys trenta, l’actual procés d’instrumentalització finalista de la investigació bàsica i l’educació superior es basa en la il·lusòria creença que aquella “inèrcia” de què va parlar Ortega pot durar per sempre.³

Es pot argumentar que la universitat actual, molt més democratitzada i oberta a les classes populars que les universitats elitistes d’honoratòries –obertament classistes– anteriors a la Segona Guerra Mundial, és molt diferent de la universitat alemanya que Heidegger es proposava reestructurar. I es pot argumentar, no pas amb menys raó, que el d’ara és un intent d’instrumentalitzar la vida acadèmica també molt diferent del dels nazis.

Un trist consol –si se’n pot dir consol–, perquè en l’actual atac a la llibertat i a l’autonomia acadèmiques no solament s’hi pot endevinar un inconfusible programa contrareformador, és a dir, desdemocratitzador de l’ensenyament superior, sinó que també s’hi poden veure inquietants paral·lelismes amb el programa de “serveis” finalistes proposat pel rector Heidegger.

També als estudiants europeus d’ara, com als alemanys de 1933, se’ls exigeix un “servei laboral” en forma de contractes de treball precaris, si no simples meritòriatsges *ad honorem* a les empreses, o la sol·licitud de crèdits bancaris, que després han de tornar amb el sou de feines porqueria.

També als estudiants europeus se’ls exigeix ara, no certament un vincle finalista amb l’honor i el destí o amb la “tasca espiritual” de la nació, però sí un vincle finalista amb la conjuntura d’un mercat de treball desregulat. Grotescament, en l’argot de molts gestors i buròcrates acadèmics, ja es comença a anomenar els estudiants “clients”.

I també ara es vol formar “cabdills i custodis” de l’ordre social establert, encara que aquesta tasca guardiana sembla que es vol reservar a les institucions acadèmiques privatitzades amb ànim de lucre (aquelles en què el Gil Robles de 1932 fiava el seu bastard concepte d’“autonomia universitària”), deixant tendencialment per a les públiques, com a màxim, la mera funció d’instruir uns “clients” destinats per a tota la vida a la subalternitat econòmica i intel·lectual. **M**

Notes

- 1 Gil Robles: “La enseñanza en el Estatuto de Autonomía”, *Diario de Sesiones de las Cortes*, 2 d’agost de 1932. Aquesta tesi del discurs de Gil Robles, tan actual, continuava d’una manera no menys actual: “[...] No és per a ningú cap secret que aquesta Universitat bilingüe que avui es concedirà a Catalunya, o que la Universitat autònoma que, en una altra hipòtesi, es pogués constituir, no seran més que un instrument de catalanització, més aviat en podríem dir de despanyolització, que acabaria amb tot germen de cultura espanyola dins de l’àmbit que abracés l’activitat de la universitat catalana”.
- 2 *La rebelión de las masas*, Planeta, Barcelona, 1981, pág. 102. La insatisfacció d’Ortega amb la visió instrumental de la ciència que s’havia obert pas en la cultura filosòfica de parla alemanya del primer terç del segle XX té un paral·lelisme sorprenent amb la insatisfacció expressada per Bertrand Russell amb la visió instrumental de la ciència que s’havia obert pas en la cultura filosòfica de parla anglesa del primer terç del segle XX: “En el desenvolupament de la ciència, l’impuls-poder ha prevalgut cada vegada més sobre l’impuls- amor. L’impuls-poder està representat per la indústria i per la tècnica governamental. També està representat per les conegudes filosofies del pragmatisme i l’instrumentalisme. Cadascuna d’aquestes filosofies sosté que les nostres creences sobre qualsevol objecte són autèntiques sempre que ens facin capaçes de manipular-lo amb avantatge per a nosaltres”. (*La perspectiva científica* [1949], Barcelona, Ariel, 1969, pág. 214.).
- 3 L’assalt a l’autonomia universitària que avui dia experimentem a Europa té un paral·lelisme amb el sistema universitari nord-americà, que, com s’ha dit abans, fundava tradicionalment aquesta autonomia, no en l’organització públic-estatal de la investigació, sinó en la seva organització a través de la donació altruista. N’hi ha prou amb un exemple per mostrar aquest fet. La Universitat de Harvard, la número u del *rànquing* mundial, ha esdevingut els últims anys una empresa especuladora en els mercats financers. És la segona institució privada més rica dels Estats Units, amb un patrimoni de trenta-set mil milions de dòlars (procedents de donacions que permeten a les grans fortunes bones desgravacions fiscals). L’any passat va gastar menys del 5% del seu patrimoni en tasques pròpiament acadèmiques (que és el que exigeix la llei nord-americana a les organitzacions sense ànim de lucre). I les remuneracions dels executius del seu fons d’administració de donacions (que té una taxa de retorn d’inversions del 23%) el 2005 eren gairebé de vuitanta milions de dòlars. (Cfr. Geraldine Fabrikant, “Fund Chief at Harvard Will Depart”, *The New York Times*, 12 de setembre de 2007.)

A man with long, dark, curly hair and a beard is working in a server room. He is wearing a dark long-sleeved shirt and is looking at a computer monitor. The room is filled with server racks and a dense network of black and white cables. The lighting is bright, coming from a window in the background. The overall scene is a professional, technical environment.

La universitat, davant la seva crisi

El repte científic

El professorat està neguitós perquè percep una simplificació excessiva de la formació en el marc del procés de Bolonya. Al costat d'això, hi ha la impressió que es vol convertir els estudis de grau en una mena de formació professional avançada.

Universitat docent / instituts d'investigació

Text **Elisabeth Bosch** Catedràtica de Química Analítica. Universitat de Barcelona

En els últims deu anys, l'orientació i l'organització de la universitat a Catalunya ha canviat, i canvia encara, substancialment. Les descripcions, les apreciacions i els comentaris que segueixen fan referència a la Universitat de Barcelona (UB), que conec bé i que és una universitat bona tant en aspectes de recerca com de docència, tal com reconeixen reiteradament els diversos estudis internacionals de qualitat universitària. Em referiré específicament a l'àmbit de les ciències experimentals, que formen part de les anomenades ciències dures, perquè crec que poden reflectir millor el diguem-ne conflicte que suggereix el títol d'aquest article. No puc assegurar que les afirmacions d'aquest treball siguin del tot aplicables a totes les altres universitats públiques catalanes, però, en tot cas, es tracta d'un exemple de pes i prou il·lustratiu.

En l'àmbit de les ciències experimentals, és la mateixa organització de la recerca la que ha modificat substancialment la vida dels departaments universitaris. La creació d'un parc científic, el Parc Científic de Barcelona, ha implicat que els grups considerats capdavanters, sigui pel camp de treball que conreen, per les aportacions que fan o per alguna altra raó, hagin deixat físicament la seva antiga ubicació i avui disposin d'instal·lacions noves i facilitats de tota mena, encara que mai del tot suficients, per poder realitzar millor la seva labor. Entre els avantatges que la nova situació implica, cal destacar la facilitat de relació científica entre els grups així aplegats que, potser, vivien abans en la mútua ignorància. La convivència de científics de formació diferent facilita la resolució de problemes complexos, els quals requereixen, cada vegada més, l'aportació de punts de vista distints i eines de treball sofisticades diverses. A més, la presència en el Parc d'algunes empreses específicament interessades en les línies de recerca que s'hi desenvolupen facilita relacions d'interès i ajuda a posar en contacte els investigadors amb els problemes científics i tecnològics més directament vinculats a l'activitat econòmica. Cal aclarir aquí que aquests beneficis per a la recerca són evidents, i que la mateixa exigència de l'entorn creat ajuda els científics,

o els ha d'ajudar, a fer el pas necessari des d'una recerca excessivament bàsica i acadèmica fins a una altra, igualment fonamental, però d'orientació més aplicada. La nova organització ha implicat, fins al moment, una despesa molt important destinada als nous edificis, equipaments, infraestructures i capital humà i, com a conseqüència, una disminució dels recursos destinats a les facultats i departaments universitaris. També ha comportat la conflictivitat natural associada a la selecció dels grups de recerca segregats.

Fora del paraigua del Parc Científic, els professors universitaris han acusat els canvis. Pel que fa a la investigació, la percepció de la necessitat de reorientar-ne l'organització i l'eficiència ha portat a la creació d'instituts de recerca que apleguen, sota algun epígraf prou descriptiu, grups provinents de diversos departaments i facultats. El procés de formació d'aquests instituts ha estat llarg i ha implicat una definició clara d'objectius, una organització interna supradepartamental i una selecció estricta dels grups candidats. La institució, la UB, impulsa els instituts de recerca universitaris i els dóna suport, però, fins al moment, no hi ha hagut aportacions econòmiques o de capital humà significatives. Per ara, doncs, els instituts de recerca universitaris, tots molt joves encara, han iniciat les activitats que els són pròpies sense recursos específics, però en un marc propici i estimulants que, sobretot, facilita les col·laboracions científiques entre grups. Cal, però, una política de suport decidida i efectiva per aconseguir que els instituts universitaris de recerca assoleixin el seu objectiu, la sinergia entre grups de formació diferent que s'enfronten a un tema comú i de reconegut interès. Per ara, només una part del professorat universitari s'acull a algun institut de recerca i, per tant, un nombre significatiu de professors es manté en la situació original, en gran part perquè la seva activitat d'investigació no respon, o ho fa de manera molt secundària, als temes centrals dels instituts d'investigació creats fins ara. L'activitat de recerca de tots els investigadors del nostre entorn, els qui són al Parc Científic i els qui són als departaments universitaris, formin part, o no, d'algun dels instituts

“Els segments socials modestos són els que avui dia aporten estudiants amb la capacitat i la voluntat de dur a terme una carrera científica. Amb els estrangers, formen una part significativa dels doctorands”.

de nova creació, és finançada amb fons públics, als quals s'accedeix de manera competitiva, i també amb fons privats, majoritàriament en forma de contractes amb empreses o, en alguns casos, amb alguna administració. Una de les paraules màgiques associades a les tasques de recerca, la competitivitat, actua avui com a motor indiscutible de l'activitat i l'orientació científica en els grups més actius.

Aquesta és, simplement, una descripció de la realitat de l'organització de la recerca experimental a la UB, però cal afegir aquí algunes apreciacions molt generalitzades entre els professors. La primera és que la distribució dels investigadors entre entitats de recerca específiques i departaments universitaris comporta una jerarquització de camps de treball i de grups que potencia els uns sobre els altres, quant a consideració científica i recursos, i que, sovint, resulta incòmoda. A més, tot i que en molts casos els professors que treballen al Parc Científic mantenen la seva activitat docent a les aules universitàries, aquesta tasca és percebuda com a secundària des dels departaments, que han de fer front als aspectes més feixucs de l'organització docent, de les relacions amb l'Administració i de l'atenció personalitzada als estudiants.

La segona apreciació és l'evidència que qualsevol tipus de recerca en temes capdavanters requereix un entorn adequat on hi hagi especialistes competents en altres camps a qui recórrer per tal de solucionar problemes concrets, i aquest entorn només el pot oferir la mateixa universitat. Aquests especialistes necessiten també ser actius en la recerca en el camp que els és propi, potser no tan capdavanter avui –demà està per veure–, i sovint no senten prou reconeguda la seva tasca. El tema és complicat, ja que l'exigència social d'excel·lència, també una paraula màgica que va perdent significació a força d'un ús abusiu, és incompatible amb la igualtat estricta de consideració i de recursos. Però els recursos són imprescindibles per a tothom i la recerca científica que creix, i solament està viva si creix, requereix un finançament que també ha de créixer i, sovint, de manera exponencial. Només amb una política que atengui aquestes consideracions és possible l'harmonia competitiva necessària.

El segon, però no menys important, aspecte de l'activitat universitària és la docència. La transmissió i sobretot la creació de coneixement han estat els trets característics de la institució des de la seva fundació. Durant molts anys els objectius dels professors s'han centrat en la formació dels estudiants per tal de convertir-los en bons coneixedors del llenguatge i dels fonaments de la seva disciplina, d'alguns dels aspectes pràctics que se'n deriven i, en definitiva, en persones amb capacitat de seguir estudiant i aprenent d'acord amb les exigències de la vida professional. Per tal d'aconse-

guir-ho, era clar que la docència no podia, en cap cas, estar deslligada del procés de generació de coneixement, és a dir, de la recerca. En aquest àmbit de formació d'estudiants, es presenten avui nous reptes que s'acostumen a explicar sota l'embolcall de l'anomenat procés de Bolonya, que, de fet, és una proposta d'harmonització dels ensenyaments universitaris en l'entorn de la Unió Europea. Aquest procés implica el canvi des de les llicenciatures clàssiques, que pretenen directament la formació de professionals amb plena capacitat, fins als títols de grau, més modestos, que requereixen de l'estudiant uns estudis de màster posteriors per entrar còmodament al mercat laboral.

Tot això té repercussions de dues menes en la vida dels departaments universitaris. En primer lloc, cal revisar a la baixa els plans d'estudi i programes vigents per tal d'adaptar-los al grau i bastir els estudis de màster amb orientacions diverses, una de les quals ha de portar a la realització de la tesi de doctorat. Aquestes activitats d'adaptació sovint són complicades, però formen part del treball quotidià dels professors que afronten el repte amb professionalitat i sentit crític. En el cas que ens ocupa, però, la percepció d'una simplificació excessiva dels continguts i de la formació final que assolirà un graduat són motius de neguit generalitzat. S'afegeix, a aquest neguit, l'orientació, diguem-ne pedagògica, que impulsen les autoritats acadèmiques del moment i que consisteix a afavorir, i fins i tot forçar, l'aplicació d'alguns procediments d'ensenyament i d'avaluació dels coneixements adquirits més propis de l'etapa d'educació secundària que del treball a la universitat. A més, aquestes directrius metodològiques, que per ser aplicades correctament requeririen nou finançament i nou professorat, no comporten cap nova dotació.

La percepció conjunta de la simplificació dels continguts i de la secundarització dels procediments d'ensenyament porten molts professors al convenciment que es pretén, al nivell dels estudis de grau, convertir la universitat en una institució docent d'alguna cosa semblant a una formació professional avançada. S'argumenta que l'arribada d'un nombre gran i creixent d'estudiants a la universitat d'alguna manera obliga a reduir continguts i nivells d'exigència en un primer estadi, el grau, que condueix a un títol que atorga algunes competències professionals. A continuació, aquells estudiants amb més interès per la disciplina i amb possibilitats econòmiques –per ara no hi ha beques per a tots els interessats– poden iniciar els estudis de màster. Aquest plantejament, però, comporta un canvi d'orientació molt important en els primers estadis de l'ensenyament universitari i implica una pèrdua en la clàssica i sistemàtica introducció de l'estudiant en el llenguatge, sovint críptic, i en els conceptes fonamen-

Laboratori d'avions no tripulats a l'Escola d'Enginyeria Tècnica Aeronàutica de la UPC, al campus de Castelldefels. A la primera pàgina, un dels servidors del centre tecnològic Port d'Informació Científica, a la UAB.

tals, precisos i difícils d'adquirir, que sustenten una disciplina científica. En la mateixa línia, cal destacar la proliferació d'ensenyaments amb títols atractius que només responen a necessitats socials aparents i que consisteixen en l'estudi d'aspectes d'aplicació de disciplines molt diferents entre si, sense entrar en el fons de cap d'aquestes.

Així les coses, els professors que van orientar la seva carrera universitària amb perspectives de recerca i docència d'alt nivell busquen aixopluc al Parc Científic o als instituts de recerca universitaris i, sobretot, dirigeixen la seva docència a cursos de màster i de doctorat, on poden tenir contacte directe amb els millors estudiants, aquells que poden decidir-se a iniciar tesis doctorals i a alimentar la recerca científica autòctona. Aquesta opció priva els estudiants dels primers cursos del contacte amb els millors professors, aquells que són capaços des de les disciplines més bàsiques de transmetre el veritable sentit del tema en estudi i de les dificultats i els reptes que implica. Contràriament al que s'acostuma a pensar, els primers cursos no són els més senzills d'impartir. Ben al contrari, l'explicació clara i rigorosa dels principis de qualsevol disciplina científica que doni a l'estudiant una base sòlida requereix professors de formació contrastada i d'activitat investigadora reconeguda. Només l'estudi continuat i la recerca científica honesta i constant fan un bon professor, i és el contacte amb algun d'ells a l'inici dels estudis universitaris el catalitzador definitiu per aconseguir noves vocacions científiques.

Una reflexió més àmplia sobre el tema porta a constatar que avui són els segments socials modestos els que aporten estudiants amb la capacitat, la voluntat i l'esforç necessaris

per dur a terme una carrera científica. De fet, aquests estudiants són una part molt significativa dels doctorands dels nostres laboratoris. L'altra part, també significativa, són estudiants estrangers, arribats de l'Amèrica Llatina i de països orientals amb un bagatge d'estudi i d'esforç personal que, molt sovint, resulta d'una gran rendibilitat científica. Aquesta descripció dels laboratoris de recerca no és en absolut local. La majoria de països del nostre entorn experimenten la mateixa situació, que és, potser, una conseqüència perversa de la nostra forma de vida. Cal preguntar-se per què les ciències dures resulten poc atractives per al conjunt dels nostres joves i si la simplificació excessiva dels processos d'ensenyament, la minimització de l'exigència d'esforç personal i la dulcificació de l'avaluació dels resultats són un bon camí per donar resposta als reptes científics i tecnològics de la societat moderna.

Vull acabar dient que el *Llibre Blanc de la Universitat de Catalunya* presentat recentment, un document de reflexió i d'intencions de la mateixa Universitat, intitula el capítol referent a la recerca *Una universitat intensiva en recerca i al centre del sistema científic, tecnològic i cultural*, i el referent a l'ensenyament, *Una universitat amb formació de qualitat, centrada en els estudiants i integrada en l'Espai Europeu d'Educació Superior*. Aquests títols són ben explícits, i la universitat catalana expressa d'aquesta manera que la voluntat d'afirmació en els dos aspectes és clara i la capacitat també. Cal pensar, doncs, si l'orientació actual de divergència entre les primeres etapes de l'ensenyament universitari i la recerca avançada és el camí adequat per a la formació dels nostres joves i per donar un impuls decidit a la societat del coneixement a través de la recerca científica.

Propostes/ respostes

Per a Juan-José López Burniol, la problemàtica a què s'enfronta la universitat obeeix a un dèficit polític que es deixa sentir en tres punts: la inexistència d'un mapa universitari, la mancança d'un sistema de finançament que valori el mèrit i el manteniment d'un sistema de governança ineficaç. Jordi Llovet, tot acceptant que el Pla de Bolonya és una conseqüència lògica de l'evolució europea, es pregunta si una civilització pot prescindir del seu llegat sapiencial per imposar una idea merament mercantilista i utilitària del saber. Finalment, Rosa Virós demana un augment substancial de la inversió de l'Estat en la universitat com a únic mitjà d'assegurar que compleixi en llibertat amb la universalitat dels seus fins.

L'absència de voluntat política

Text **Juan-José López Burniol** Notari

Avui dia, el dèficit fonamental per desenvolupar les polítiques necessàries en els àmbits més diversos no rau en una manca de coneixement suficient, que la majoria de vegades és complet i exhaustiu, sinó en una escandalosa absència de la voluntat política necessària per adoptar les decisions necessàries. Dit d'una altra manera: el problema polític fonamental és, ara com ara, la manca de coratge de què pequen els polítics, incapaços d'adoptar aquelles resolucions que saben imprescindibles, però que resulten incòmodes perquè s'oposen a l'opinió pública dominant o lesionen els interessos particulars d'algun territori o d'algun grup, amb les potencials conseqüències electorals.

Que aquest exordi serveixi per justificar l'afirmació amb què resumeixo la meua experiència, com a membre del Consell Social de la Universitat de Barcelona primer i com a president d'aquest òrgan després, sobre la situació actual de la universitat. El meu punt de vista es concreta així: la greu problemàtica a la qual s'enfronta la universitat es deu, en gran part, a l'escandalós dèficit d'una política universitària adequada, que es deixa sentir en tres punts: 1) la manca d'un mapa universitari, 2) la manca d'un sistema de finançament que faci prevaler el mèrit, i 3) el manteniment d'un sistema de governança ineficaç.

No es nega l'existència d'altres causes determinants de la situació actual, com ara la limitació dels recursos assignats, el corporativisme de l'estament professoral, la trivialització de l'ensenyament com a conseqüència de la massificació, etc. Però, amb independència i més enllà d'aquests factors, el cas és que es fa ostensible, per damunt de tots ells, la deixadesa de les seves funcions per part d'un poder públic que no ha estat capaç de traduir en un mapa realista les necessitats universitàries del país, que no ha assumit la necessitat de practicar la imprescindible discriminació positiva en matèria de finançament i que ha incorregut en una clara elusió de les seves responsabilitats en permetre la perpetuació d'un sistema de govern de les universitats que es caracteritza per la seva impotència i el seu *curt-terminisme*.

Pel que fa al mapa universitari, no resisteixo la temptació d'explicar una anècdota. Poc abans d'unes festes de Nadal, el responsable autonòmic d'universitats es va dirigir –en el transcurs d'una reunió– als rectors i presidents dels consells socials de les universitats catalanes, respecte de la distribució entre elles de les noves titulacions previstes per al pròxim curs, amb aquestes paraules, o de semblants: “Poseu-vos d'acord, que assumiré el que decidiu”. No cal insistir que aquesta forma d'ac-

tuar és als antípodes del que ha de ser. És el poder polític el que, després d'avaluar quins són els interessos generals, ha de decidir on s'impartiran les noves titulacions, d'acord amb un mapa prèviament elaborat en funció de les necessitats de tot el país. Això vol dir, per exemple, deixar d'utilitzar la política universitària com a instrument de política territorial. Amb el benentès que la decisió del poder públic ha de ser sensible a les necessitats del mercat, però sense deixar que aquestes li marquin la pauta amb caràcter exclusiu.

El professor Bricall ha escrit que “avui dia una part important de la nostra organització social i econòmica ha adoptat el mercat com a forma de regulació”, i destaca que el mercat té un caràcter dissolvent de certes estructures –barreres, privilegis i monopolis legals–, les quals els vents de la lliure competència, quan bufen, escombren satisfactòriament. Però també diu que “aquesta acció demolidora, com que és automàtica, actua d’una manera indiscriminada”, per la qual cosa pot arribar a destruir “formes d’integració i de cohesió”; cosa que obliga a instrumentar “un procediment per a la defensa –al marge del mercat– de certs interessos col·lectius”. I, en aquesta línia, conclou que “la universitat ha de disposar d’una certa capacitat autoreguladora –l’autonomia– i l’Administració ha d’establir d’una forma adequada als nostres temps les maneres apropiades de connexió amb la resta de les institucions socials –la política universitària–.”

Pel que fa al finançament, és del tot evident que si la universitat té dues missions igualment transcendents –ensenyament i recerca–, l’assignació de recursos públics a cadascun dels centres no s’ha de fer exclusivament en funció de la primera d’aquestes missions –l’ensenyament–, sinó que ha de tenir molt en compte el nivell d’excel·lència assolit en la segona –la recerca–, de manera que el finançament de les universitats es faci d’acord amb criteris de discriminació positiva que afavoreixin els centres capdavanters de recerca i transferència de tecnologia, semblantment a com ho ha disposat l’última i recent reforma de la universitat alemanya. En aquesta línia, la subvenció s’hauria d’ajustar a un contracte-programa i prendre en consideració les prioritats de la societat amb relació a la universitat, permetent un nivell adequat d’inversió i promovent la investigació bàsica i la que afecti sectors rellevants, encara que no siguin directament productius. I, així mateix, les universitats haurien de ser objecte d’una avaluació independent, que ponderaria la correlació existent entre el finançament de cada uni-

versitat i els resultats obtinguts. D’aquesta manera s’evitaria que es pogués afirmar –com fa amb tota la raó Ramón Pascual– que, “després de quinze anys de funcionament de la llei (LRU) que donava a les universitats una certa autonomia, és bastant trist que els usuaris no sàpiguen les característiques de cada ensenyament en cada universitat”.

Finalment, pel que fa a la governança de les universitats, cal partir de la idea que l’autonomia universitària es manifesta, primàriament, en el seu autogovern, és a dir, en l’autonomia institucional, que determina que els òrgans de govern de la universitat siguin el resultat d’una elecció en la qual els membres de la comunitat universitària juguen un paper decisiu. Ara bé, la universitat és una entitat autònoma, però no independent, i això vol dir que la seva gestió no solament interessa a la comunitat universitària, sinó també a un àmbit social molt més ampli, que també necessita fer sentir la seva veu i exercir una certa influència en el seu destí. Aquesta és la tasca que correspon als consells socials i que aquests exerceixen amb més o menys fortuna segons els casos. Per tant, mai no s’insistirà prou en la necessitat d’un govern universitari fort que superi la síndrome assembleària, que, més d’una vegada, ha convertit la universitat en una realitat magmàtica gairebé ingovernable. En aquest sentit, una antiga enquesta feta pública pel secretari d’Estat d’Universitats i recollida per *El Periódico de Catalunya*, del 8 de setembre de 1999, destacava que la majoria dels rectors, presidents de consells socials i responsables de política universitària de les universitats públiques consideraven que calia rebaixar poder al claustre i als òrgans col·legiats i reforçar el paper dels òrgans unipersonals com el rector o els degans. D’altra banda, l’Administració ha de ser responsable. Com ha escrit Pablo Salvador Coderch, “autònomes, però molt poc responsables, les nostres universitats al final cauen captives dels seus funcionaris.”

L’única conclusió lògica del que acabo d’exposar és que ha d’existir una política universitària. ■

Propostes/respostes

Ciències i humanitats desmembrades

Text **Jordi Llovet** Catedràtic de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada. Universitat de Barcelona

L'actual crisi de les humanitats a les universitats del món occidental, i molt especialment a Europa, no és únicament la conseqüència de l'anomenat Pla de Bolonya, sinó també l'efecte d'una sèrie de causes en l'ordre de l'economia, la sociologia, el coneixement i la política pròpies de la Unió Europea i, potser, de la història del continent. A primer cop d'ull, es diria que el Pla de Bolonya –tan contestat per alumnes i un bon sector de professors de les universitats de la Unió– és l'únic responsable, a causa d'unes determinacions “de gabinet”, de l'actual menyspreu de totes les ciències humanes, en especial aquelles que, per força, han de ser considerades les menys “científiques” per poc exactes. Però les causes d'aquest fenomen són d'un ordre més complex, fins al punt que podria dir-se que els plans de Bolonya són, ells mateixos, la conseqüència d'una situació macrohistòrica amb determinacions d'índole molt diversa.

No s'ha d'oblidar que les universitats són una institució corporativa (això és el que vol dir la paraula llatímedieval *universitas*; res a veure, doncs, amb el valor d'“universalitat” que es dona a aquesta paraula tot sovint) derivada de l'ensenyament de la teologia, la gramàtica i la retòrica en les escoles monàstiques i catedralícies del final de la Baixa Edat Mitjana. Cap al segle XI, i especialment al segle XII, algunes de les més grans i antigues universitats europees –París, Bolonya, Montpeller, Oxford, Salamanca– ja estaven plenament constituïdes, i la seva missió, derivada de l'ensenyament “preuniversitari” medieval –és a dir, del *trivium* i el *quadrivium*–, va anar molt aviat més enllà de l'ensenyament de la teologia i va esdevenir l'ensenyament d'una sèrie molt diversa de matèries, tant de les disciplines heretades de la gran tradició humanística grecollatina i cristiana com de l'avenç progressiu del que llavors només podia ser vagament anomenat “ciències”. Això sí: com que l'estat d'aquestes ciències era aleshores tan rudimentari, no és gens estrany que l'ensenyament de les branques “científiques” universitàries depenguessin llavors, en bona mesura, de la lliçó humanística: la filologia, la teologia i la filosofia van ser, durant molt de temps, el veritable patró subjacent a tot ensenyament universitari.

Aquestes dues branques del saber –les “humanitats” i les “ciències”– van anar, doncs, de bracet durant una colla de centúries; però és un fet que a mesura que la ciència i després la tècnica van assolir un paper autònom i autosuficient en el marc del coneixement a les societats i a les universitats europees, les ciències es van independitzar de les lletres, van desenvolupar-se en una mena de progressió geomètrica i van deixar les humanitats al lloc que, de fet, els pertocava, que era el lloc del

“Cal preguntar-se si l’ensenyament i tota civilització poden viure abocats només al futur, sense cap interès pel llegat sapiencial”.

pur manteniment d’una saviesa, unes llengües clàssiques i uns sabers antics, i d’uns dogmes religiosos cada vegada més contestats per la puixança de les disciplines empíriques i la progressió de l’agnosticisme. És possible que durant els segles XVI i XVII encara es pugui parlar d’una certa acordança entre ciències i lletres en el món universitari; de fet, encara a l’inici del segle XIX es troben manifestacions tan “medievals”, relatives a la universitat, com les de Friedrich Schelling, segons el qual el cor de tota vida i de tot ensenyament universitari ha de trobar-se en la filologia i la filosofia, enteses aquestes com matèries-mare de qualsevol forma de coneixement. Però, com ja s’ha dit, el progrés de les ciències al Segle de les Llums, en especial de l’àlgebra, va fer que aquests dos camps del saber, antigament unificats –des de Plató fins a les escoles neoplatòniques del Renaixement i encara del segle XVII–, divergissin cada cop més, fins a fer-se relativament estranys entre si.

És veritat que Newton coneixia perfectament les llengües clàssiques o que, un segle més tard, Goethe –que fins i tot va intentar refutar la teoria dels colors de Newton– encara es fiqués amb tota naturalitat en el terreny de les ciències exactes i de la naturalesa; però la ruptura entre aquests dos àmbits ja era un fet evident al final del Segle de les Llums. Potser l’últim exemple de sabers no compartimentats, sinó aplevats en una unitat metodològica i de perspectiva (ja no teològica, sinó “humanística”), va ser l’*Encyclopédie*, dirigida per D’Alembert, Diderot i Turgot, entre d’altres; i cal remarcar, en aquest sentit, que Diderot era tan bo en les matemàtiques com en la filosofia o la filologia, que el matemàtic D’Alembert va redactar diversos articles de l’àmbit “humanístic” per a aquella enciclopèdia i que el mateix va succeir amb una colla de redactors.

Si es pot dir així, el cop de gràcia per a la separació dels sabers humanístics i científics no es va produir plenament fins al segle XIX –potser abans, a partir de la invenció de la màquina de vapor i les enormes conseqüències que va tenir per al desenvolupament industrial. A partir d’aquell moment, quan la tècnica –com a derivació dels avenços de la ciència– va fer-se tan potent, i, sobretot, tan útil per al creixement econòmic de les societats urbanes d’Europa, les humanitats van quedar relegades a un paper en part secundari, en part accessori, i, més encara, relegades a un lloc testimonial de l’antiga tradició sàvia, lletrada i precientífica.

Però la inèrcia de l’ensenyament universitari sempre va ser molt gran; de manera que, fins i tot ben entrat el segle XX, quan les ciències i la tècnica ja havien assolit un paper absolutament autònom en el panorama dels sabers i del seu ensenya-

ment, una de les grans qüestions que van ocupar la filosofia –potser en un intent desesperat per mantenir uns privilegis perduts des de feia dos segles– va ser la crítica de la tecnologia i dels perills que significava el seu progrés per al manteniment de les antigues formes de coneixement, basades des de sempre en la teologia i la filologia: això es troba en diversos escrits de Heidegger i de Karl Jaspers, entre altres filòsofs del segle passat a Alemanya, país en el qual les humanitats van presentar, i encara presenten, una enorme resistència contra la separació epistemològica entre les “lletres” i les “ciències”.

Per això hem dit més amunt que el Pla de Bolonya és, en bona mesura, la pura conseqüència de determinacions d’ordre social, econòmic, mercantil, comercial i polític. La Unió Europea va néixer com un mercat internacional de dues matèries primeres tan importats al seu moment com el carbó i l’acer, i es va desenvolupar, al llarg de la segona meitat del segle XX, d’acord amb aquests paràmetres. La teologia, la filologia o la filosofia ja no podien pretendre ser la mare de tot coneixement, d’una banda, i, d’altra banda, el progrés econòmic només depenia i depèn cada cop més de factors del tot aliens a les humanitats. La “crisi de les humanitats”, doncs, no és altra cosa que la repercussió, en el món universitari, de la preeminència i la preponderància de les ciències exactes i d’unes tecnologies molt avançades respecte a unes antigues formes de saber que, com ja hem dit, queden en el món universitari com a mer testimoni de moments i formes de civilització que només poden ser considerats com “del passat”.

La qüestió que ens hauria de preocupar es basa en aquesta pregunta: pot definir-se una civilització al marge d’un substrat filosòfic, religiós o filològic, encara que aquest substrat actui solament a manera de complement propedèutic? Si tenim present que les universitats són el centre en què es formen els professors de tota educació secundària, pot imaginar-se una educació en la qual s’abandonin progressivament les disciplines humanístiques –que són les veritables transmissores de la tradició, proveïdores de bones eines per a tota mena de coneixement i, sobretot, de la capacitat de discriminació dels valors en una societat– en favor d’una idea merament mercantilista i utilitària del saber? Bolonya només mira endavant, en una clara deixia de l’optimisme positivista; però cal preguntar-se si l’ensenyament i tota civilització poden viure abocats només al futur sense cap interès pel llegat sapiencial que es troba justament a la base del desenvolupament d’Europa, incloent-hi la formació d’una ciutadania democràtica i solvent.

Propostes/respostes

Dels objectius de la universitat al segle XXI

Text **Rosa Virós** Catedràtica de Ciència Política i exrectora de la Universitat Pompeu Fabra

Qualsevol anàlisi crítica i constructiva de la universitat –com pretén ser-ho, per exemple, el recent *Llibre Blanc* de les universitats públiques catalanes– ha de partir, si és realista i alhora coherent, dels fins ètics d'una institució clau en la moderna societat del coneixement, amb una visió global o universal del context que l'emmarca, que la condiona i que té com a nucli principal l'assoliment i la difusió d'un saber sense límits temàtics, més enllà de fronteres locals o nacionals i lluny de qualsevol discriminació per raons econòmiques, classistes o xenòfobes. En aquest sentit, tota universitat és, per definició, política des del moment que és pública, ja que pertany i serveix a tota la col·lectivitat ciutadana per molt privada o particular que pugui ser la iniciativa de la seva fundació o la propietat dels seus béns. En una societat democràtica, allò particular ha d'estar supeditat al fet general o universal. És a dir, en el nostre cas, i segons les respectives competències, a l'Estat o a la Generalitat, que representen el poder dels ciutadans.

Una anàlisi realista de la nostra situació universitària de cara al futur, coherent amb l'ètica institucional i teleològica que acabo de definir, obliga a buscar l'arrel dels seus problemes als quals s'enfronta no en ella mateixa, sinó en els projectes polítics que certs sectors de la nostra societat tenen sobre la relació que hauria d'existir entre els centres de coneixement i d'informació i el teixit productiu i laboral.

És ben cert que la producció i el treball pertanyen a l'àmbit global, de forma abstracta, de la comunitat política que anomenem "societat", però no ho és menys que el sistema socioeconòmic capitalista tendeix a considerar d'interès general o de tots el que sovint no passa de ser l'interès d'uns quants, els quals, amb l'excusa de ser primordials en el procés de creació de riquesa, s'adjudiquen el dret de decidir què és bo o dolent, just o injust, útil o inútil des de la seva visió; en alguns casos, tal vegada esbiaixada respecte a la dimensió excessivament crematística i pragmàtica del coneixement. Aquesta confusió entre allò comú general i el que és particular fa que els seus arguments siguin presentats tan indiscutibles com la mateixa economia i les seves lleis, acceptades com a "naturals" i inamovibles.

Fa anys que es considera una ajuda inapreciable per a les universitats el mecenatge d'empreses, fundacions i entitats de crè-

“Si algun dels col·lectius antiBolonya objecta que no tota la societat resultarà beneficiada per igual de l’espai educatiu europeu, se’l titlla d’anar contra la lògica econòmica, que el capitalisme liberal identifica amb el progrés general, i aquí pau i després glòria”.

dit davant de la precarietat de la inversió pública. Antiga és la queixa empresarial que els estudiants no aprenen segons les necessitats tècniques de la producció. Aquestes i altres mancances expliquen la proliferació d’universitats privades que aspiren a formar una elit dirigent del país.

Una anàlisi aprofundida ens indica, però, que la cultura del mecenatge encara no està prou estesa i, per tant, la majoria d’universitats privades, en general, tampoc no tenen fàcil el seu desenvolupament segons criteris de qualitat i, pel que fa a les públiques, moltes desapareixerien si les institucions privades que les subvencionen deixessin de fer-ho. Justament ara que per fi molts ciutadans hem copsat la importància del coneixement, la recerca i la innovació com a fonts de riquesa, arran de l’adaptació al sistema d’educació i recerca europeu.

A una part de la comunitat universitària –no només els estudiants– els fa basarda que la discriminació econòmica de base social es traslladi als màsters i que els plans d’estudi i els treballs d’investigació se sotmetin a l’interès econòmic o comercial de certes empreses en detriment d’altres sabers. També creen inseguretat alguns informes sobre un cert mimetisme entre l’organització del govern de la universitat i el de l’empresa. El consell social seria un consell d’administració que nomenaria un gerent-rector, màxim dirigent d’una estructura jeràrquica moguda prioritàriament pel principi d’eficàcia. Un punt clau és aclarir la possibilitat que l’actual tendència a inserir la universitat en el marc de l’estat del benestar no entri en contradicció amb el discurs actual d’integrar-la d’una manera molt més decidida en el teixit econòmic i productiu i, en segon lloc, controlar que els ciutadans amb rendes baixes no suportin d’una manera desproporcionada (recordem el sistema fiscal regressiu) la progressió dels capitals particulars.

Si algun dels col·lectius antiBolonya es permet objectar que no tota la societat resultarà beneficiada per igual de l’espai comú d’educació europeu, se’l titlla d’anar contra la lògica econòmica –que el capitalisme liberal identifica amb el progrés general– i aquí pau i després glòria.

Què fer, doncs? A parer meu, l’única forma d’assegurar que la universitat compleixi amb la universalitat dels seus fins i

que ho faci en llibertat (davant d’una privatització de fet) és que augmenti substancialment la inversió de que hi fa l’Estat i també el control d’aquesta inversió. Això exigeix una reforma fiscal en profunditat que, cal dir-ho, no compta amb el suport suficient justament d’aquells que necessiten per a les seves empreses universitaris millor formats i més competents.

Tal vegada, una inversió per a beques, beques salari, millorar la ràtio professor-alumnes, renovar els mètodes docents, etc., obriria esclletxes en els murs defensius de professors no motivats, dels alumnes estressats, que sovint han de compatibilitzar feina i estudis, i dels grups propis irreductibles, en el compromís de vetllar per una universitat pública i autònoma, realment universal, capaç de plantejar-se els problemes reals dels homes i dones del segle XXI.

El *Llibre Blanc de la Universitat de Catalunya* intenta un equilibri raonable entre el manteniment de cotes d’igualtat i justícia social, d’una banda, i, de l’altra, l’estricta competitivitat mercantil i l’eficientisme pur i dur.

Caldria debatre les seves propostes a les mateixes universitats, als partits, als sindicats, als col·legis professionals. Si no hi ha debat i aproximació real de posicions veig que Bolonya pot ser un maquillatge superficial, reflex d’una Constitució Europea avortada, fruit d’universos ideològics blindats. Confesso que, a hores d’ara, estic entre el pessimisme i la petita esperança. **M**

Cançó del port

Vaixell que dorms en el port
embolicat de tenebra!
Has desat els gallardets
i són plegades les veles.

Només crema un llantió
dalt de tot l'arbre mestre.
Si el mariner et guarda el son
la lluna també te'l vetlla.

Silenci de l'alta nit!
L'aigua del port és queixa
i tèbia com un coixí.
El cel és pàl·lid i tendre
com si fos humitejat
de rosada marinera.
La nau s'adorm poc a poc
sota els ulls del sentinella.

Si fa una mica de vent
ja vacil·len les estrelles,
el tràngol gronxa les naus,
i a punta d'alba llangueixen
la lluïssor dels estels
i el remor de la taverna.
El vaixell s'ha deixondit
i obre totes les lluernes.

Trèmula dolçor del maig
joia de la brisca fresca!
El mar sembla fet pel goig
dels gallardets i les veles.
Mariners: cal feinejar
que es fa de jorn i clareja.
La mar, més enllà del port,
s'ha desfet la cabellera.

Tomàs Garcés

© TOMÀS GARCÉS (1901-1993)
DEL LLIBRE "VINT CANÇONS"
PRIMER POEMA DE "CINC CANÇONS DEL PORT"
EDITORIAL COLUMNA

OSSERVATORI

SONORAN DESERT ARCHITECTURE
THE DESERT AS A CLIMATE
WILL BRUI
DEER VALLEY ROCK ART CENTER
PHOENIX, ARIZONA

Paraula prèvia

Sols a la clariana del bosc

Text **Joan Barril** Periodista

Els que ens dediquem a aquest estrany ofici d'explicar les coses que passen als qui no són a prop de les coses vivim amb neguit un fenomen que va a l'alça. Cada dia rebem a la nostra taula de treball o a la pantalla de l'ordinador cartes convencionals o *e-mails* anunciant-nos un acte que, segons el criteri dels organitzadors, pot arribar a ser del nostre interès i del públic al qual ens dirigim. Em penso que no exagero pas si situo la xifra de comunicacions en unes cinquanta al dia aproximadament. És un fet que es pot contrastar a les seccions d'agenda dels diaris. A la premsa escrita s'acostuma a informar d'actes o esdeveniments que només tenen lloc a Barcelona, però la vitalitat associativa de les comarques catalanes és igualment intensa. El resultat sobre el paper proporciona la imatge d'una societat que, a partir de les sis de la tarda, es disposa a acudir a un lloc en el qual una o diverses persones parlaran sobre alguna cosa i la gent les escoltarà.

No es tracta d'un fenomen nou. Des de temps immemorials els membres de les diferents tribus acostumaven a trobar-se al capvespre en una clariana del bosc. Allí, a la vora del foc recentment socialitzat, els grans transmetien la seva cultura oral als més joves. Allí, els exploradors explicaven als sedentaris les meravelles que havien vist més enllà de l'últim horitzó. Allí, es conjuraven els mals esperits i la tribu podia dormir en pau.

Avui dia, aquestes cinquanta comunicacions que m'arriben cada dia em mouen a un càlcul estadístic. Tant si és la presentació d'un llibre com l'obertura d'una exposició, la taula rodona sobre un prohoms finat o el debat entorn d'una iniciativa municipal, al darrere de cada iniciativa sempre hi ha un grup d'entusiastes que perden son i temps en l'organització d'aquesta mena d'actes. Si donem per bona la xifra de cinquanta invitacions al dia, podem inferir que almenys hi ha una desena de persones que gestionen aquest acte, que l'han concebut, s'han preocupat de contactar amb els participants, han imprès un paper anunciador i l'han enviat als que ells creuen possibles assistents. Deu activistes per cinquanta actes fan cinc-centes persones mobilitzades al dia, que multiplicades per cinc dies a la setmana fan un total de 2.500. I tenint en compte que aquesta mena d'activitats provoquen en els organitzadors una lògica fatiga, podem inferir que aquests 2.500 no es tomaren a posar en marxa en el millor dels casos fins al mes següent. Total, sobre la base de cinquanta convocatòries diàries podem imaginar un exèrcit de

Per a l'autor, les ciutats estan deixant de ser laboratoris d'autèntica creació per convertir-se en temples expiatoris d'una cultura que és incapaç de crear-se i de debatre's. A la portada de l'article, exposició a la seu del Col·legi d'Arquitectes.

10.000 voluntaris al mes dedicats a l'organització d'actes que, en part o en la seva totalitat, tenen a veure amb el que s'ha anomenat "la cultura".

Continuem amb les xifres i ens arriben senyals d'alarma de la SGAE que adverteixen de la disminució en les vendes de discos. D'altra banda, les editorials han de recórrer a grans campanyes de promoció perquè un sol dels seus llibres els cobreixi el dèficit dels altres. Neixen premis que intenten cridar l'atenció mediàtica del que haurien de ser obres de llarg recorregut. Per contra, la mateixa SGAE reconeix que és en els recitals multitudinaris on es percep un increment notable de públic presencial. Síntoma ben curiós: tant en els actes petits dels esforçats militants culturals com en els grans esdeveniments dels escenaris –allà on no és tan important el fet d'anar com el fet d'haver-hi estat– la gent es busca i es fa companyia amb el pretext de la cultura. La cultura ja ha deixat de ser una aventura de l'heroi cultural. La cultura és senzillament un culte en el qual uns quants diuen, uns altres escolten i es deixen veure en una latria convencional de la qual mai no emergeix la crítica i sempre l'aplaudiment.

Potser estem assistint a la fi de la idea de les ciutats com a àmbits creadors de cultura. Les ciutats ja no són laboratoris, sinó temples expiatoris de la cultura que és incapaç de crear-se i de debatre's. D'aquesta manera, es confon "cultura" com a simple manera de viure passiva. La música ja no es llegeix, sinó que és un so que ajuda a dissimular el silenci. La literatura deixa de ser una festa del coneixement per esdevenir una exaltació del màrqueting. El pensament ja no contribueix a crear nous mons, sinó que es resigna a ser un producte específic de temporada, una mena d'autoajuda mental en temps de confusió. De les arts gràfiques, val més no parlar-ne, perquè la perplexitat que sorgeix entre la badoqueria de les suposades acadèmies i l'interiorisme a tant el metre quadrat ens omple de boira. Per sort, ens queda la xarxa; gràcies a ella, no s'havia escrit mai tant com ara. I probablement mai no s'havia llegit tant. Però la xarxa no deixa de ser un pati de jocs. Aquest lloc on molts arquers disparen les seves fletxes cap al cel sense voler admetre que, en caure la fletxa que ells mateixos han llançat, es convertiran en les seves pròpies víctimes.

La clariana del bosc esdevé un ritual avorrit. S'hi repeteixen una vegada i una altra els tòpics d'una cultura que prefereix rescatar del passat l'entusiasme que el present no li dóna. Els exploradors han desaparegut i l'últim horitzó sempre és el penúltim. Avui dia, per ser algú, és més important mostrar sis mesos de contracte de lloguer a Greenwich Village que la petita obra creada en la solitud intel·lectual de la pròpia llar. Per què l'excel·lència sempre és d'importació? Potser perquè som massa o és més fàcil la sospita que la generositat. Una simple qüestió d'equilibri ecològic de les

espècies en perill d'extinció. Els àmbits culturals, empetitits per llengües maternes, per comissariats burocràtics o per subvencionadors miops, han deixat la praderia il·limitada i prefereixen la seguretat enfangada del corral. L'estirp intel·lectual de certes ciutats avui dia es nodreix de grans oficis: el de l'ambaixador exclusiu de les glòries estrangeres o el del traductor dels èxits transfronterers. A la clariana del bosc l'èxit local sempre és sospitós. I la individualitat es penalitza amb l'ostracisme.

S'ha acabat el temps de l'heroi solitari. Als poetes maleïts, se'ls nega fins i tot el dret a la maledicció, que és, al cap i a la fi, el que els permetria sobresortir –tot i que fos *post mortem*– de l'aiguamoll. L'actor cultural avui ha de ser abans de tot un perfecte tafur de les relacions públiques. Ens hem quedat sense instruments d'intermediació. La universitat s'ha quedat aïllada en el marasme dels escalafons. Les revistes especialitzades llanguixen. Els suplementes dels diaris, tenallats per una crítica captiva de la imprescindible sinergia que dóna raó de ser als grups empresarials de comunicació, es converteixen en simples catàlegs automàtics dels autors amics.

I, tanmateix, heus aquí aquests coratjosos voluntaris del culte a la cultura: es busquen perquè es necessiten; seuen junts perquè així es fan companyia. Però l'heroi solitari no té gaire futur en una ciutat que ignora el sòl per volar cap al consol. Els cafès culturals han desaparegut per la pressió de les ordenances municipals. Els ateneus es configuren com a petits conservatoris d'una cultura geriàtrica. El cap de setmana en una llunyana segona residència és el nou Parnàs on la creació es forja sense cap mena d'esperança.

Si les idees sorgeixen del dubte: contra qui dubtarem? Probablement, caldrà morir perquè algun dia deu persones voluntaristes portin allí, com deia Gil de Biedma, els nostres versos, per explicar-los. I nosaltres, els mercenaris dels mitjans de comunicació, hi serem per fer la feina bruta de decidir qui ens és més simpàtic i per renunciar a la comprensió de la cultura difícil. L'obra? Això no importa. Més important que no pas pensar, escriure, compondre, és vendre, donar justificació a l'edició i elevar a la categoria de joies el que no sol ser més que una barata quincalla que dignifica els xerraires sense perdre cap neurona en l'esforç.

La soledat fèrtil ja només fructifica en els divans del psiquiatre o a les sentides notes necrològiques redactades pels botxins del menyspreu i de la indiferència.

I, mentrestant, a poc a poc, a la clariana del bosc ja només hi queda la incontestable saviesa dels arbres. **M**

OBS ZONA D'OBRES

Carrers de frontera

Passatges de la cultura alemanya a la cultura catalana

Arnau Pons i Simona Škrabec

Generalitat de Catalunya
 Barcelona, 2007
 479 pàgines

L'origen de *Carrers de frontera. Passatges de la cultura alemanya a la cultura catalana* és molt circumstancial: la celebració de la Fira del Llibre de Frankfurt 2007, en què la cultura catalana va ser la convidada d'honor. Tal com exposen en la breu presentació Arnau Pons i Simona Škrabec, laboriosíssims curadors del volum, l'objectiu principal era resseguir el recorregut de les influències que, sobretot de mitjan segle XIX ençà, la cultura alemanya (literatura, arts plàstiques, pensament, lingüística, arquitectura, música, història i sociopolítica) ha tingut, de manera ininterrompuda i extraordinàriament heterogènia, en el món socio-cultural català. I, ahora, constatar (i reflexionar-hi) els efectes concrets –la fertilitat– d'aquestes influències. Així mateix, aquests dos objectius havien de servir també com a pretext per presentar davant el públic alemany els autors, les obres i els moviments ideològics i artístics més rellevants que han sorgit de la pròpia tradició politicocultural catalana. Tot plegat, doncs, extremadament ambiciós. I reeixit. No hi ha dubte que, a pesar del seu origen circumstancial i del seu propòsit pragmàtic, *Carrers de frontera* té el valor –la informació útil, les idees inèdites, el rigor

impecable– de l'assagisme més lúcid i perdurable.

El volum està estructurat en quatre capítols, encapçalats per un pòrtic, el qual està dedicat a les figures literàries cabdals –Llull, March, Martorell– i als fets històrics més crucials –la guerra de Successió– que van marcar la política i la cultura catalanes anteriors al segle XIX. Cada un d'aquests quatre capítols que conformen el llibre es correspon a un període històric concret: l'últim terç del segle XIX i els primers vint anys del XX; la Segona República i la Guerra Civil; els anys de la dictadura franquista; el passat recent i l'actualitat. La panoràmica que ofereix el volum no pot ser, doncs, més completa. És tan completa, que el lector desconfiat que no hagi ni tan sols fullejat el llibre potser tindrà motius i tot per témer si un afany tan extensiu no pot haver comportat inevitablement una certa deixadesa en els detalls. N'hi ha prou, per convèncer-se que la vastitud panoràmica no ha anat gens ni mica en detriment de la minuciositat específica dels continguts, de donar una ullada a la nòmina de col·laboradors: és insòlita i excepcional. Una garantia. Per dir-ho fàcil, és si fa no fa una mena de *Dream Team* germanòfil o germanòleg català. El nombre de col·laboradors supera la centena. S'hi poden trobar des de poetes fins a traductors, des d'historiadors fins a lingüistes, des de filòsofs fins a professors, els quals no compareixen altra cosa que la relació que, com a creadors o pensadors catalans, cada un d'ells ha mantingut amb un aspecte o altre de la cultura alemanya. Per donar compte del valor de *Carrers de frontera*, n'hi hauria prou d'esmentar algunes de les parelles de noms (autor sobre autor, o en alguns casos autor sobre tema) que s'hi poden trobar: Antoni Marí i “el primer romanticisme a Catalunya”; Joan Solà i Pompeu Fabra; Enric Sòria i Salvador Espriu; Ferran Aisa i “l'anarquisme a Catalunya”; Jordi Llovet i Goethe, Hölderlin i Kafka; Carles Miralles i les *Elegies de Bierville* en el context europeu; Oriol Bohigas i “l'empremta centreeuropea a l'arquitectura catalana”; Josep Fontana i Marx; Benet Casablancas i Schönberg;

Joaquim Sala-Sanahuja i Wagner; Feliu Formosa i el teatre de Brecht; Jordi Castellanos i “la novel·la catalana i la novel·la alemanya d'entreguerres”; Manuel Carbonell i Heidegger. I la llista es podria allargar, sense perdre envergadura ni una engruna de talent, almenys durant tot un altre paràgraf. O durant dos paràgrafs més.

El principal interès de *Carrers de frontera* radica en la demostració de com l'influx germànic sobre la cultura catalana ha funcionat, invariablement, com un factor de posada al dia, de modernització higiènica i radical. Alemanya i la cultura germànica han estat un dels tres grans fars de la cultura occidental dels últims dos segles (els altres dos han estat la cultura francesa i l'anglosaxona), i és per això que qualsevol cultura que s'hi hagi abeurat hi ha sortit guanyant. És la fertilitat de les fronteres: quan són traspassades. Una fertilitat que, en el cas d'una cultura com la catalana, sistemàticament perseguida i permanentment problematitzada des de l'exterior amb perverses intencions, resulta encara més evident. Per a qualsevol cultura d'un país normal, interessar-se per la cultura germànica ha estat històricament una prova de bon gust i una assegurança per fortificar el propi prestigi i per millorar la pròpia qualitat. Per a Catalunya i la cultura catalana ha estat alguna cosa més decisiva i transcendental: un requisit indispensable per evitar d'esllanguir-se, una estratègia ineludible per anar més enllà d'una supervivència purament provinciana, residual i subalterna. N'hi ha prou, per adonar-se'n, de fer-se unes quantes preguntes del tot elementals i senzilles. Per exemple: què hauria estat Joan Maragall sense Goethe i sense Nietzsche? I el teatre català sense Brecht ni Bernhard? I Carles Riba sense Hölderlin? Què hauria estat Joan Vinyoli sense Rilke? I el Modernisme sense Wagner? La màxima virtut de la majoria de textos que apareixen al volum és que són capaços de combinar l'exposició didàctica i senzilla (imprescindible, tenint en compte la seva naturalesa primerament instrumental) amb la densitat i el rigor de l'assaig més expert. No és

“La màxima virtut dels textos és que són capaços de combinar l'exposició didàctica i senzilla amb la densitat i el rigor de l'assaig més expert”.

només per la qualitat dels textos, però, que *Carrers de frontera* és un llibre digne de figurar a la biblioteca de qualsevol lector culte, exigent i refinat. L'edició del volum és impecable: una obra d'art en ella mateixa. Quasi tots els textos van complementats per tot tipus de documents i d'il·lustracions, curiosos o fascinants: còpies de manuscrits o de mecanoscrits, fotografies inèdites o molt poc vistes d'escriptors, reproduccions de pintures (Casas, Fortuny), cartells polítics, escultures (Barceló, Plensa), fotomuntatges, portades de llibres, retalls de premsa, informes de lectura, dibuixos (Tàpies) i poemes visuals (Brossa).

En última instància, per tant, es pot dir que *Carrers de frontera* se'ns mostra com la prova tangible de la vitalitat i la qualitat, tant històriques com actuals, de la cultura catalana. És el document -intel·ligent, exquisit- d'una prosa. El qual es completarà, pròximament, amb l'aparició d'un segon volum, dedicat als *Passatges de la cultura catalana a la cultura alemanya*. **Pere Antoni Pons**

La vocació de modernitat de Barcelona

Joan Ramon Resina

**Galaxia Gutenberg / Cercle de Lectors
Barcelona, 2008
316 pàgines**

Potser ha passat una mica desapercebuda la publicació del llibre

de Joan Ramon Resina titulat *La vocació de modernitat de Barcelona. Auge i declivi d'una imatge urbana*. És un assaig important, honest, crític, apassionat i forçosament polèmic, que hauria d'haver suscitat un debat intel·lectual i polític d'altura entre tots aquells que s'interessen per les ciutats i la cultura urbana, per la literatura sobre ciutats i les formes de creació d'identitats, per la política cultural o, simplement, per la política. El llibre de Resina sobre Barcelona i la seva representació, sobre la ciutat i el seu relat, esdevindrà una peça imprescindible, potser incòmoda, per explicar el procés de modernització (fallit, segons l'autor) de la capital de Catalunya. Després de tants anys de parlar de Barcelona, de la seva remodelació i de la seva imatge, fins i tot de la seva autopromoció, és una mica paradoxal el punt mort en què semblen trobar-se polítics, arquitectes, urbanistes, sociòlegs, historiadors, escriptors, periodistes o crítics literaris.

Val la pena, per començar, recordar alguns elements significatius sobre aquesta obra. En primer lloc, aquest llibre apareix en una nova col·lecció d'assaig en llengua catalana que significa una gran aposta de l'editorial per traduir obres del pensament contemporani. De moment, destaca el llibre *La literatura en perill*, de Tzvetan Todorov, que s'ha traduït abans al català que al castellà. També hi ha, és clar, la voluntat d'impulsar l'assagística catalana actual, de vegades privada de sortides editorials dignes. La col·lecció ja compta amb alguns títols importants, com el de Perejaume, *L'obra i la por*, i el de Maria Josep Balsach, *Joan Miró. Cosmogonies d'un món originari*, obra que ha estat guardonada amb el Premi Ciutat de Barcelona 2007 d'assaig. En segon lloc, el prestigi del seu autor és evident. Joan Ramon Resina (Barcelona, 1956) és catedràtic, cap del Departament d'Espanyol i Portuguès, i director del programa d'Estudis Ibèrics de la Universitat de Stanford, a Califòrnia. És un acadèmic de prestigi en el món de la literatura comparada, de la teoria de la cultura i de l'hispanisme nord-americà, col·laborador del *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.

Resina compta amb una àmplia bibliografia en català, castellà i anglès sobre cultura política, literatura i cinema, en què es fa difícil destacar algun llibre, però de la qual els més coneguts serien, potser, *El cadáver en la cocina: la novela policíaca en la cultura del desencanto* (Anthropos, 1997), *After-Images of the City* (Cornell University Press, 2003), *El post-nacionalisme en el mapa global* (Afers, 2005) o *Casa encantada: lugares de memoria en la España constitucional (1978-2004)* (Iberoamericana, 2005).

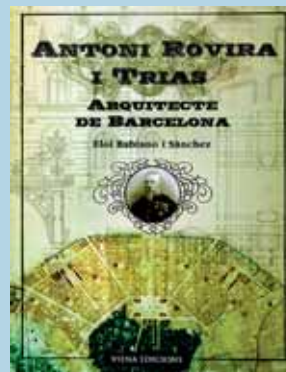
En tercer lloc, el llibre de Resina és un "veritable" assaig. És clar que segurament no arribarem mai a saber definir amb exactitud què és un assaig. Alguns dels grans noms de la crítica del segle passat ho van intentar. Georg Lukács, Walter Benjamin, Theodor Adorno i, més tard, Jean Starobinski, o, entre nosaltres, un Eugeni d'Ors, un Josep Ferrater Mora o un Joan Fuster, van voler delimitar amb el màxim rigor un gènere que destaca precisament per la seva llibertat creativa, per la seva falta de límits, pel seu caràcter inaprensible. El precedent de Montaigne és ben clar. És el seu llibre, els *Essais*, el que dóna nom al gènere. En el seu origen etimològic, *exagium* significava en llatí "balança". L'assaig, doncs, té molt a veure amb l'experiència individual, amb la indagació subjectiva, amb el "sospesar" idees sense cap pretensió, en principi, d'arribar a una conclusió. Potser, però, qui més coses va dir sobre l'assaig contemporani va ser el novel·lista Robert Musil a través de les reflexions d'Ulrich, el protagonista de *L'home sense qualitats*. Deia Musil que un home que busca la veritat es converteix en un savi. I que un home que pretén expressar la seva subjectivitat potser esdevindrà un escriptor. Però, què ha de fer un home que busqui alguna cosa situada entre l'un i l'altre? Entre ser un savi o un escriptor? Molts estarien temptats d'aconsellar-li de dedicar-se a la filosofia, però ja se sap que a Musil els filòsofs no el convenien. El novel·lista austríac va trobar en les virtuts de l'assaig no només un gènere literari a mig camí entre les exactituds discursives i la frescor de l'impressionisme, una forma lite-

rària que permet fusionar la vida interior amb la reflexió i el pensament, sinó també una veritable actitud davant de la vida i l'art. Tot això (experiència individual, documentació i rigor crític, desplegar teories i sospesar idees) es troba, en bona mesura, en el llibre de Joan Ramon Resina. I està perfectament expressat en els dos primers substantius que apareixen en el títol i el subtítol del seu llibre: “vocació”, “modernitat”, “auge” i “declivi”, atribuïts a la ciutat de Barcelona, a la seva representació literària o, més extensament, a la discussió sobre el seu model de ciutat.

El llibre de Resina està escrit originalment en anglès, i aquesta primera orientació cap al lector anglosaxó pot haver produït algunes distorsions (per exemple, en l'ús de l'adjectiu *modernista*, que potser s'hauria d'haver assenyalat amb cometes per diferenciar-lo del sentit que té en la tradició catalana). Però també dóna una independència crítica al seu autor i un eclecticisme teòric i metodològic (que va des de la filologia estricta fins a l'hermenèutica passant per la psicoanàlisi) que fan el llibre molt atractiu, precisament perquè s'allunya de l'assaig acadèmic o universitari convencional, i li permet associar objectivitat i subjectivitat, literatura i política amb plena llibertat d'esperit. El llibre analitza cent anys d'història de la ciutat, entre la primera Exposició Universal (1880) i els Jocs Olímpics del 1992, a partir d'una recerca de Barcelona en la literatura catalana i en la presència de la ciutat en la literatura escrita en altres llengües. En aquest sentit, és un llibre que cal posar al costat d'altres assaigs previs, com els de Rafael Tasis, Jordi Castellanos o Julià Guillamon, per posar només tres exemples. En la seva brillant introducció, titulada “La ciutat com a forma social”, Resina parteix de la idea de “llegibilitat” de la ciutat moderna. Entesa aquesta com una “experiència”, com una suma de relacions que inclou tradició i memòria, passat documentat i “records anònims i desarrelats”, però, sobretot, voluntat de preservar la seva continuïtat. La ciutat és “llegible”, per això és susceptible de ser analitzada com si fos un text, perquè

funciona com un “espai semàntic”, com un “escenari semiològic”, amb una “llengua” i una “gramàtica” pròpies. El llibre es divideix en set capítols, començant per la “ciutat burgesa” representada per Narcís Oller, amb un magnífic (i poc conegut) contrapunt d'Edmondo de Amicis, avançant per la “ciutat imaginada”, centrada en les propostes noucentistes d'Eugeni d'Ors de la ciutat total (i en majúscula), continuant en la constitució del Barri Xino en la novel·lística francesa, sobretot de Jean Genet, i aprofundint en el capítol central del llibre, “Un lloc entre els morts”, dedicat a una innovadora interpretació de *La plaça del Diamant*, de Mercè Rodoreda.

Fins aquí l’“auge” del títol. A partir d'aquí, el “declivi”. L'anàlisi d'*El amante bilingüe*, de Juan Marsé, i, sobretot, d'algunes lamentables declaracions del novel·lista sobre la qüestió de la llengua marquen una inflexió en el to de l'assaig, que esdevé més subjectiu i més crític. La literatura és substituïda per la política en un sentit ampli. Als capítols finals, Resina constata la falta d'autocrítica de les classes dirigents i entra de ple en el camp de batalla del debat polític. Examina els discursos de Pasqual Maragall i d'Oriol Bohigas sobre la promoció d'una Barcelona convertida en la “millor botiga del món” i en què la cultura s'instrumentalitza com a propaganda. Convençut que s'està convertint en una ciutat “desterritorialitzada”, una metròpoli més en el món de la globalització, Resina emet una crítica severa de la Barcelona d'avui i constata la devastació produïda per l'absència de reflexió després de la Barcelona olímpica i el Fòrum de les Cultures. Simplificada, “descatalanitzada”, publicitada, Barcelona es torna transparent com un logotip. La conclusió de Resina és negativa, és el fracàs polític del “risc de morir d'èxit”. Per més que puguin semblar parcials o subjectives, qualsevol lector, ni que sigui d'una manera íntima, sap que hi ha alguna cosa de veritat en les reflexions de Resina. El procés de desentencís, de “desidentificació” de molta gent en relació amb la ciutat, és real i és nou. **Xavier Pla**

Antoni Rovira i Trias. Arquitecte de Barcelona

Eloi Babiano i Sánchez

Ajuntament de Barcelona i Viena Edicions
Barcelona, 2007
279 pàgines

El protagonista d'aquest llibre ja pot reposar tranquil. 125 anys després de la seva mort, Barcelona disposa, per fi, del primer llibre que li fa justícia. *Antoni Rovira i Trias. Arquitecte de Barcelona* és, sorprenentment, la primera monografia dedicada a la seva obra. Com pot ser que fins ara no s'hagi fet un treball així sobre l'arquitecte dels mercats, sobre l'enderrocador de la Ciutadella, sobre l'urbanista de referència? Sobre el pare de l'actual cos de bombers, i del campanar de Gràcia, i de la seu de l'Ajuntament de Sant Martí de Provençals? Diguem-ho clarament: Antoni Rovira i Trias ha passat a la història de Barcelona com un senyor de mala sort. Com tothom sap, va ser ell qui va guanyar el concurs per a la urbanització del nou Eixample. Però, com tothom sap prou bé, el projecte que li havia de portar la glòria no ha acabat sent res més que una interessant obra d'urbanisme-ficció ambientada a Barcelona. Cerdà va ser el designat, i seves són la Gran Via, la plaça de les Glòries Catalanes i també la Diagonal. Des del precís instant en què el Govern central va imposar l'execució de l'Eixample de Cerdà, Antoni Rovira i Trias es convertia en un perdedor per decret. Segons Eloi Babiano, aquesta és

“Rovira i Trias ha passat a la història com un senyor de mala sort. El projecte que li havia de portar la glòria no va acabar sent res més que una obra d'urbanisme-ficció ambientada a Barcelona”.

la causa principal de l'oblit a què Barcelona l'ha sotmès durant els 125 anys següents a la seva mort.

Rovira i Trias també ha tingut mala sort a l'hora de passar a la història: les persones que han escrit sobre ell han incorregut en alguns errors que han anat passant de boca en boca durant un parell de generacions. Ell no és l'autor del mercat de Sants, i no va néixer el 1845 sinó el 1816: la primera data és la del naixement del seu fill Antoni Rovira i Rabassa, arquitecte que, per cert, sí que té una tesi dedicada a la seva obra. Tampoc no és l'autor de la remarcable tanca del Cementiri del Poblenou: això va ser cosa del seu pare, Antoni Rovira i Riera.

El primer valor que hem de reconèixer al llibre d'Eloi Babiano és el del necessari contrast de tota la informació que fins ara s'havia escrit sobre l'arquitecte. Desemparat d'una bibliografia de referència, i envoltat en un mar d'errors potencials, Eloi Babiano ha hagut de construir de nou tota la biografia de l'arquitecte. Ho ha fet com aconsellava Josep Maria Huertas, una de les persones a qui dedica el llibre: trepitjant els llocs de què es parla, no donant res per sobrentès abans d'hora. Si, per exemple, algú havia escrit que Rovira i Trias era autor dels projectes d'unes escoles municipals a Súrria, ell va anar a aquest municipi del Bages per comprovar si era cert. I pel que sembla, no ho era.

Eloi Babiano (1956) és un historiador gracienc que durant molts anys es va dedicar a la banca i que ha fet de la recerca la seva afició permanent. És membre del Taller d'Història de Gràcia i aquesta entitat va ser la primera a la qual va recórrer per donar a la seva feina un destí imprès. L'entitat, que disposa d'una col·lecció de llibres pròpia ("La Font de l'Atzavara", amb deu títols publicats), va considerar, però, que aquesta obra tenia una repercussió que anava més enllà dels interessos graciencs. Finalment, l'obra sortia a la venda el mes de desembre de 2007, coeditada per l'Ajuntament de Barcelona i Viena Edicions.

El llibre té una segona part que recull fil per randa els detalls referents als treballs emblemàtics de l'arquitecte, on, a més dels ja esmentats, hi ha el desapare-

gut Escorxador Municipal, els mercats del Born (sovint s'obvia que Rovira i Trias va ser el pare del projecte) i de Sant Antoni, o diverses intervencions al Rec Comtal. Fins i tot hi ha un annex que recull els centenars de projectes on Babiano ha trobat la signatura de l'arquitecte. Més enllà de l'ampli recull, que faria les delícies dels incondicionals de Rovira –si és que n'hi ha gaires a Barcelona–, cal destacar les cent primeres pàgines de l'obra, on se situa l'arquitecte en el context que li pertoca i s'aborda, de manera inevitable, la controvertida qüestió de l'Eixample. Sobre l'obra de Cerdà, Babiano llança un repte:

"Comença a ser hora potser de plantejar des d'un punt de vista històric, i no pas d'urbanista ni d'arquitecte, algunes preguntes" sobre el projecte guanyador.

És realment una utopia igualitària projectar un eixample sense indústries, que acaba convertint-se en espai de burgesia? Babiano ens recorda de nou la ciutat radial projectada per Rovira, jerarquitzada pel que fa als espais, atenta a les trames urbanes preexistents al pla de Barcelona. Un treball propi d'un arquitecte respectuós amb el creixement natural de la ciutat, que situava la plaça central allí on els ciutadans l'haurien volguda, al final de la Rambla (i no pas en una plaça de les Glòries que ha necessitat 150 anys per convertir-se en allò que Cerdà imaginava). No té sentit tenir nostàlgia del que no va ser, i el mateix autor reconeix que, de ben segur, els problemes del projecte de Rovira haurien estat uns altres i que també hi hauria un munt de coses a criticar.

És llàstima que es conservi tan poca documentació sobre Antoni Rovira i Trias: la seva família gairebé no té res i, per sumar-hi mala sort, les memòries que un dia l'arquitecte va escriure s'han perdut... Encara que la majoria dels records que ens en queden són les pedres i la forja dels seus edificis, Babiano ens mostra el retrat d'un arquitecte municipal obediència, potser gris en alguns aspectes, que va saber mantenir-se a les ordres del seu ajuntament malgrat els constants canvis de color polític (i malgrat paradoxes: Rovira i Trias va ser designat durant uns anys arquitecte

municipal de l'Eixample de Cerdà). També ens mostra detalls propis d'un prohoms del seu temps, com la seva presència en la fundació d'una Societat Filomàtica de Barcelona, que hom pot considerar com l'àvia de l'actual Ateneu Barcelonès. En les conclusions de la seva obra, Eloi Babiano encara insisteix en el fet que el seu biografiat mereixeria alguna mena de reconeixement per part de la seva ciutat. Cal? Sigui com sigui, i mentre no arribi el moment, Rovira i Trias s'està tranquil i metàl·lic a la placeta que du el seu nom, a diferència d'en Cerdà i els seus col·lapses. **Gerard Maristany**

La fábrica de porcelana. Una nueva gramática de la política Antonio Negri

Paidós Ibérica
Barcelona, 2008
216 pàgines

Les primeres conferències i seminaris de Negri –un cop aconseguida la llibertat de la qual ha estat privat un bon grapat d'anys– van esdevenir espectacles catàrtics. De sobte, la figura més icònica del moviment postoperaista italià es trobava enmig d'una nova militància contra la guerra, un moviment multitudinari al qual calia donar un nou lèxic per entendre's com a potència política, i no tan sols com a multitud espontània. Negri ha reconegut que les manifestacions de Seattle de 1999 i la publicació

d'*Imperio* (escrit amb Michael Hardt i publicat l'any 2000) van tornar-li el contacte amb el món. Però l'intent de proporcionar una representació adequada a la nova escala adquirida per la ciutadania global que s'oposava a la guerra d'Iraq no sempre ha estat rebut amb entusiasme. Aquestes lliçons dictades al Collège International de Philosophie, a París, al final del 2004 i principi del 2005, i aplegades a *La fábrica de porcelana. Una nueva gramática de la política* (Paidós, 2008) en són una mostra. Només arrencar, Negri va ser escridassat. Les seves declaracions a favor del sí durant la campanya pel referèndum sobre el Tractat de la Constitució Europea van provocar reaccions violentes entre alguns assistents d'esquerra.

La fábrica de porcelana presenta una transcripció dels deu tallers que hi van tenir lloc, malgrat el clima hostil del principi. Tot i que aquesta agitació de fons no és nova, recordem que el pensament de Negri sovint s'ha desenvolupat en un rerefons de violència, ja sigui de caire policial o estatal. No obstant això, l'afany didàctic de Negri s'imposa i recorre aquest text que manté un to més dialògic que no pas analític. El conceptes de multitud, biopolítica, biopoder, poder constituent, ciutadania, govern, decisió, organització i d'altres són introduïts amb un caràcter pragmàtic i no pas utòpic. Negri prescindeix dels mètodes filològics que sempre l'han marcat per lliurar-se a una proposta que estimula el que ell anomena "nova gramàtica de la política", una tasca urgent per corregir l'esfondrament dels criteris de mesura moderns associats a la forma de l'estat-nació. D'aquí es deriva la preocupació per ajustar les formes de valorització del treball immaterial en què cada cop és més la forma de producció hegemònica i menys l'excepció; així com el dret públic subjectiu, un desig creixent de participació en els processos de govern per anar més enllà dels motlles constitucionals que no fan més que reproduir drets, sense reconèixer, per exemple, les noves condicions de l'emigració i els reptes que planteja als vincles territorials i jurídics.

Si a Negri se li pot permetre aquest to a vegades excessivament sintètic, és per-

què es tracta d'un filòsof que ha tingut una relació inusual amb la història del segle xx. No sols l'ha interpretada críticament, sinó que l'ha viscuda des del compromís militant i ha experimentat la indeterminació pròpia de qualsevol procés de canvi social, fet que li dona ales per perioditzar i estructurar el temps del desenvolupament capitalista i revolucionari amb uns criteris alternatius. L'exemple més clar es troba en el primer taller, on planteja la ruptura que representà la postmodernitat, sobretot en termes biopolítics. Aquí Negri diu les coses com li semblen. Es carrega sense miraments les posicions de Gianni Vattimo i de Richard Rorty, insinuant que el seu pensament representa una mena de penediment revolucionari. Els únics que Negri salva són Gilles Deleuze, Félix Guattari i Michel Foucault, aquells que van entendre a temps l'eixamplament dels límits del poder. Entén que les intuïcions d'un poder aplicat a la vida com a àmbit de producció s'han fet més evidents, reals i perdurables que el plany per la pèrdua de les grans narracions.

El mateix Negri va patir un tancament d'època al final dels setanta a Itàlia i va acabar a la presó després d'un judici on se l'acusava d'inducció a la violència. El tall històric que s'obre entre la modernitat i la postmodernitat no podia tenir una expressió més carnal i biopolítica que la que va viure Negri en persona.

De tota manera, la qüestió en què es troba a faltar un raonament més estès en aquestes lliçons és allà on apunta una homologia entre la resistència exercida pels moviments i les formes de poder dominant. L'oposició frontal i tradicional a les organitzacions polítiques hegemòniques no sembla sostenible si fem cas de l'apropament monstruosos que s'ha produït entre formes emergents i d'altres institucionals. Les tendències del capitalisme globalitzat demostren que on hi havia oposicions històriques ara hi pot haver hibridacions noves. La multitud segueix essent aquest mena de sublim on la filosofia política contemporània diposita l'esperança que un nou subjecte polític emergeixi. De tota manera, queda encara molt de camí per fer en aquest sentit. I Negri no ho ignora. La

multitud és una monstruositat en la mesura que desafia les formes de representació democràtica, cosa que Negri ve dient almenys des de la publicació d'*Imperio*. Ara, però, afegeix un problema tècnic i s'interroga per un procés democràtic de presa de decisions dins de la multitud. Això el fa semblar pragmàtic i afegeix a la dimensió incommensurable de la multitud, a la seva potència, la necessitat d'articular-se en una decisió fruit d'aquesta organització que, per primera vegada, depèn de la subjectivitat.

Sovint Negri predica una filosofia de caràcter revolucionari, i fins i tot romàntic, però mai vol deixar de ser pràctic. Aspira a definir una organització multitudinària que faci possible "expressar un punt de vista general que estigui integrat a les decisions locals i que [...] es converteixi en un nom i una decisió comuns". No obstant això, la multitud es proposa com una alternativa a la reducció i simplificació de la participació que, per ser operativa, sovint es veu traïda, convertida en poble. Res d'això diu Negri. Cal transportar les dinàmiques d'invençió que el capitalisme ha reconegut en la fàbrica social a les institucions polítiques. Si som bons per treballar dins d'aquest nou esquema definit pel capitalisme cognitiu, també tenim dret a prendre decisions que, un cop inscrites institucionalment, no esborrin la diferència de base. Tanmateix, aquest és un problema polític que paralitza la reflexió en aquell punt en què un ha de triar si es queda de la banda de l'experiència o bé s'ho mira des d'una temporalitat històrica. Negri no dissimula la impaciència que marca aquest debat, però encara es mostra convençut que "fer multitud és fer democràcia".

Per això, *La fábrica de porcelana*, un títol que evoca la dificultat de pensar una realitat fràgil i precària, no és un llibre concloent. Més aviat es llegeix com un intent de participar en les transformacions actuals animant una pedagogia col·lectiva, aportant idees per mantenir viva la possibilitat de la revolució i del canvi. Per Negri, la paraula revolució no representa més que un gran moment d'invençió i participació abocat a produir una realitat nova. **Carles Guerra**

“El llibre de Negri és un intent de participar en els canvis actuals animant una pedagogia col·lectiva, i aportant idees per mantenir viva la possibilitat de la revolució”.

El retorn del teatre polític

Torna el teatre polític? Bé, tot el teatre és polític perquè tota obra conté una manera d'entendre el món. Ens podríem allargar i comentar que tota obra pot ser analitzada políticament, fins i tot pot ser discutida políticament la seva programació en qualsevol teatre. I tot això és cert, però aquí estem obligats a ser modestos, i quan fem la pregunta inicial *només* ens referim a aquell teatre que té

dència mediàtica i social. Cal valorar l'intent de Plana.

El teatre polític també està molt present en el Lliure 2008/2009, des de la mateixa inauguració de la temporada. Àlex Rigola va escollir *Rock'n'roll*, de Tom Stoppard (Sala Fabià Puigserver, setembre), per participar d'aquesta onada. Es tracta d'un text molt ben trenat dramàticament: Jan deixa els

mirada crítica. Aquesta és, segurament, la part més interessant de la peça. Atacar els règims anomenats comunistes avui sembla una empresa caducada. En canvi, sí que té sentit preguntar-se per la derrota cultural de l'esquerra, per la crisi del sentit col·lectiu del pensament i l'acció humanes. Malgrat això, sempre que parlem de Stoppard parlem de gran espectacle teatral, i al *Rock'n'roll* del Lliure hem vist trajectòries vitals intenses servides per interpretacions d'alçada.

Més política i més teatre. El dramaturg Juan Mayorga ha presentat *La paz perpetua* (TNC, octubre), una producció del CDN, dirigida per José Luis Gómez. L'obra planteja un concurs entre tres gossos per assolir una plaça en una unitat d'elit antiterrorista: un rottweiler (encarnació d'un noi de carrer), un gos de laboratori (un noi educat a col·legis d'elit) i un pastor alemany (l'intel·lectual fet a si mateix). D'aquesta situació dramàtica en deriva una falla moral sobre la guerra contra el terrorisme. Un dilema actual, tot val per combatre el terrorisme? També conculcar el dret des de l'estat de dret?

I per acabar, una altra vegada política nacional, després d'aquest passeig global: *El bordell*, de Lluïsa Cunillé, dirigida per Xavier Albertí (Sala Fabià Puigserver, novembre). Veterans protagonistes de la Transició regenten un bordell: un transvestit, antic militant de l'esquerra; un militar ja retirat; i un banquer. Segurament, el més patètic de tots ells és el transvestit, que passa més de mitja peça al vàter ("El món finalment em va posar al meu lloc; des d'aleshores tracto de ser agraït i de servir-lo de la millor de les maneres", diu). Tanmateix, el més colpidor és l'entrada d'un adolescent en escena, un personatge buit com una carabassa que, per no tenir, no té ni possibilitat de memòria. A *El bordell*, quan la joventut entra per la porta, la història surt per la finestra.

Sí, doncs, torna el teatre polític. Aquests temps de crisi material reviscolen el debat, i ara l'escena sembla que hi vol fer la seva contribució.

© Ros Ribas

voluntat d'intervenció sobre algun tema (més o menys d'actualitat) obert al debat polític.

Aquest era el cas, per exemple, del Barça a la comèdia de David Plana *Dia de partit*, dirigida per Rafael Duran (Teatre Lliure, maig i juny de 2008). S'hi explica la història d'un defenestrat de la política, obsessionat per tornar a primera línia a través d'una invitació a la llotja presidencial del Camp Nou. Potser l'obra es queda a mitges tintes, aixeca moltes expectatives per després frustrar-les gairebé totes en un desenllaç molt mal resolt. Però el Barça ocupa pàgines de diaris, molts minuts a la televisió i la ràdio i ningú no es qüestiona el perquè d'aquesta enorme inci-

estudis a Cambridge i torna a Praga per donar suport a les reformes de Dubcek del 1968, però patirà l'opressió d'un règim que fins i tot prohibirà la seva estimada música rock. A l'altra banda, el seu tutor, el veterà professor marxista Max, acabarà deixant el partit comunista uns anys després, en comprovar, en la pròpia pell, les contradiccions entre teoria i praxi. Stoppard critica l'opressió totalitària a l'Est i la ceguesa de bona part de l'esquerra intel·lectual a l'Occident. A la segona part l'obra parla, gairebé d'esbiaixada, de l'empobriment del debat al Regne Unit, per culpa d'una premsa lliurada al sensacionalisme, allunyada de la reflexió i de la

Pau Riba, rauxa d'alta precisió

Si *Dioptria* està considerat el millor disc de rock català del segle XX, ja en el nou mil·lenni Pau Riba ha tornat a signar una obra rodona, en el fons i la forma, d'una alta densitat creativa. Ni més ni menys que un fenomenal planisferi sònic de la Catalunya del bon humor, el joc i la rauxa, intitulat *Virus laics*, i que, segons el seu autor, “és un disc que s’ha fet a ell mateix, on podríem dir que he fet treballar la providència”. Per a Pau Riba, que defineix els virus laics com les cares que hom pot trobar a la pedra de Montserrat amb efecte mirall, tot ha anat agafant sentit: “De tal manera, que mentre em trobava buscant això davant del monestir, de sobte, vaig descobrir un monument a Ramon Llull i una escala de la vida”. A banda del Doctor Il·luminat i de la Moreneta (“una verge negra trobada, que l’església ha volgut blanquejar”), al disc també apareixen altres figures senyeres de la cosmologia catalana com Francesc Pujols (*Rap hiparxiològic*), Salvador Dalí (*La daliniana flor*), Jacint Verdaguer (amb una trencadora versió del *Virolai*), o bé tot un *loser* de la cançó com Jaume Quadreny. “És a dir –precisa Riba–, la Catalunya de la rauxa. En aquest cony de país que des del noucentisme s’està purificant i ha volgut escopir el que és arrauxat, tots els personatges que surten aquí s’han hagut de defensar a ells mateixos, fins al punt que Verdaguer va haver d’escriure *En defensa pròpia*”.

A les seves proverbials excel·lències literàries, Pau Riba suma a *Virus laics* un tractament molt fresc i original de les veus. “El que realment unifica aquest material –pensa l’autor– és el tractament de veus (cors cridats, cors parlats, cantar i recitar al mateix temps...) i els arranjaments, treballant a més amb diferents grups de músics (De Mortimers, Mu i 1000Simonis)”. Coproduït al 50% amb el bateria dels Mu, Antonio Puertas, el resultat de tot plegat és un so potent, expansiu i molt contemporani. No és casualitat que, per primer cop, Pau Riba hagi tingut el control total sobre la gravació: “És el primer disc que faig amb les meves pròpies mans. He necessitat un reciclatge de deu anys, però per primera vegada no depenc d’arreglistes ni d’històries. No es tracta només de transmetre unes notes, sinó un *feeling*. I amb aquesta possibilitat actual d’autogravació ho pots plasmar immediatament, com si tinguessis un pinzell i una tela. Amb mil euros, un PC i un micro estàs en condicions de compondre, gravar, distribuir, vendre i demostrar que pots fabricar un producte amb el mateix o un millor acabat que el de la indústria”. De fet, el primer contacte de Riba amb l’autogravació i l’autoedició va ser fa poc més de vint anys al Bananmoon Observatory de Deià amb motiu de la gravació de *Licors*: “És el primer estudi electrodomèstic que recordo. Hi havia un pot de cafè ple de cintes magnetofòniques. Eren *loops*, cintes tancades, que el David Allen utilitzava amb el Revox”.

L’aparició de *Virus laics*, que també inclou brillants originals com

© Dani Codina

Dansardana o *Històries d’Atlantis*, reeixides adaptacions de Charles Cross i de Serrat, una àcida crítica a la política espanyola i un excel·lent treball gràfic d’Adela de Bara, ha coincidit amb el seixantè aniversari de l’artista. Explicava el genial compositor minimalista, Erik Satie, que quan era jove sempre li deien: “Ja veuràs quan tinguis seixanta anys”, i afegia: “Ara que els tinc, no he vist res”. I Pau Riba, ha vist alguna cosa?: “Home, el que he vist és que el temps s’accelera, que a mesura que vaig creixent em vaig tranquil·litzant i que, com més distància agafo, més clar ho veig. Vaja, una presa de pèl tot plegat!”.

Investigacions de Laboratorium

Quan es parla del mercat de l'art, s'acostuma a fer referència a les grans subhastes internacionals, com la celebrada el setembre de 2008 amb l'obra del britànic Damien Hirst, artista que es va fer famós per la venda milionària d'un tauró submergit en formol. Aquest mercat, però, no té gaire a veure amb el que hauria de dinamitzar el dia a dia dels artistes que no aspiren a fer-se multimilionaris, sinó a viure de la seva feina.

La manca a Catalunya d'una tradició col·leccionista en les economies mitjanes fa difícil que un artista de casa pugui viure només de la seva obra. Per això, quan Pere Ginard (Mallorca, 1974) va acabar la carrera de Belles Arts i es va matricular a l'Escola Massana va pensar que la il·lustració seria una manera no gaire difícil de guanyar-se la vida. Fins aleshores havia estat de sort i de ben jove havia pogut vendre alguns quadres que van ajudar-lo a pagar la carrera.

A la Massana, Ginard va comprovar que molts dels prejudicis que havia percebut a Belles Arts en relació amb els límits de l'art els tenia interioritzats, però gràcies a professors com Arnald Ballester es va adonar que la il·lustració era molt més que un treball d'encàrrec o una feina de subsistència. També es va adonar que a la il·lustració hi podia encabir tot allò que li agradava del món de l'art. Ens troben a principis del segle XXI, i a més dels descobriments acadèmics en fa un altre: a l'escola coneix Laura Ginès (Girona, 1975), que, com ell, prové d'un altre univers aparentment deslligat de la il·lustració: l'arquitectura. La química que hi ha entre ells, que uns anys més tard donaria com a resultat el naixement d'en Lluc, s'activa i tots dos creen la microfactoria de creació Laboratorium.

És l'època que l'animació pren embranzida a Barcelona. Al Macba es presenta l'obra del compromès artista sud-africà William Kentridge, que va fer descobrir a molts joves artistes que no tots els dibuixos animats són *Bola de Drac*. Els nous creadors incorporen la tecnologia digital al seu treball gràcies a l'abaratiment de l'electrònica de consum, però es troben que el mercat de l'art els té barrat el pas, circumstància que els dona a canvi una llibertat completa d'actuació. Un dels primers treballs de Laboratorium és l'animació de *Música per a perplexes* (2002), un curt que barreja diferents tècniques d'animació i que té com a fil conductor petits fragments de música clàssica i orquestral dels segles XIX i XX. El so es transforma en imatge en forma de situacions surrealistes d'ambientació metafísica.

Més estrictament metafísica és *Il Gioco* (2001), una animació de poc més d'un minut i mig basada en el quadre de Giorgio de Chirico *Misteri i malenconia d'un carrer*, pintat el 1914. Amb aquest treball, Ginard i Ginès entren en contacte amb el festival barceloní d'animació creativa Xínacità. Aquest projecte, de caràcter innovador i de difusió de la poc coneguda creació artística animada, va començar el 2001 i va durar fins a 2007, amb una interrupció l'any 2006. Amb Xínacità, el que havia estat

© Dani Codina

un treball intuïtiu de Laboratorium va agafar forma conceptual gràcies al descobriment del context històric i contemporani de l'animació.

Com és natural en una microsocietat creativa, a Laboratorium hi ha l'energia individual que s'aprofita de la dinàmica col·lectiva. “De fet –diu Laura Ginès–, *Música per a perplexes* és el meu treball de carrera, però signem junts perquè forma part de l'àmbit de la nostra creació comuna”. Al seu torn, Pere Ginard ha publicat diversos llibres il·lustrats que dilueixen les fronteres del que és el treball d'encàrrec i el de creació: “Nosaltres no posem una barrera entre el que pot ser el treball alimentari i el que no”. Obres signades per Ginard són *Libro de lágrimas* (Anaya, 2002); *Prometeu*, amb text d'Albert Jané (Combel, 2007); *La Laia i el vent*, de Natahalie Pons (Bambú, 2007), i *Niños pequeños* (Thule, 2008), a més de llibres autoeditats.

Laboratorium treballa professionalment per a la televisió i per al cinema. Són seus els espots de les darreres quatre edicions del festival de cinema independent L'Alternativa, que se celebra a Barcelona. També en l'àmbit professional han treballat per a la productora Mediapro realitzant el grafisme per a televisió, que inclou les animacions, la careta, les cortinetes i els elements gràfics que intervenen en un programa.

Seguint el sender: senyalística per al cementiri de Montjuïc

Sortida, lavabos, informació, etc., si anem caminant. Centre ciutat, totes direccions, estació de servei, etc., si anem conduint. La senyalització, o senyalística, s'integra tant en l'entorn que, habitualment, passa desapercibuda. És a dir, passa desapercibuda fins que no hi és, o està mal resolta. I no és que en notem l'absència, sinó que, simplement, ens perdem. O no trobem el que estem buscant, que és, si fa no fa, el mateix.

Si encara queda algú que associa el disseny a la creació de formes o objectes rars, poc útils i cars, englobats sota l'apel·latiu de "productes de disseny", la senyalística és un exemple que desmenteix aquesta opció. Els usuaris no la compren i, per tant, no la jutgen ni l'escullen. Simplement, la utilitzen, la perceben globalment, com a missatge que arriba directament a la seva ment per informar-los sobre on són i cap a on van. Per ajudar-los i orientar-los, en definitiva.

Tanmateix, en la senyalística res no és casual. Hi apareixen temes gràfics, a més del contingut escrit: mides, colors, formes, tipografies. Temes industrials, de construcció de l'objecte i materials. I hi apareixen temes espacials, d'integració en el lloc, de situació i informació correcta en cada moment. Però no és solament això, ja que, també, hi ha la identitat. A més de la relació amb el lloc, que ha de ser de respecte, la informació constitueix un sistema que, alhora, ha de dispo-

sar de la seva pròpia identitat, dialogant en equilibri tant amb la identitat del lloc com amb el tema sobre el qual informa, ja que forma part de tots dos.

Un exemple que ho il·lustra és la nova senyalització que la dissenyadora Roseta Mus, aquesta vegada juntament amb Oyhana Herrera, ha realitzat per al cementiri de Montjuïc. Comptant amb l'antecedent de molts cementiris de ciutats europees, l'encàrrec consistia a establir uns recorreguts per aquest important patrimoni de la ciutat, per donar a conèixer tant les seves nombroses i importants obres d'art com la història que conté. A partir d'això, les autores van optar per una imatge que evités tant les connotacions fúnebres com les que apropessin el lloc a un part temàtic.

Per aconseguir-ho, van evitar utilitzar codis gràfics o pictogràfics i van recórrer al color. Tres itineraris per a tres colors: l'artístic en blau, l'històric en groc, i el combinat entre ambdós en verd, color barreja dels anteriors. A partir d'aquí, cada visitant disposa d'un plànol que es complementa amb les mínimes indicacions possibles, estratègicament situades en el lloc i que estructurin el recorregut en funció de les preferències dels usuaris. Seguint el sender de la història i posant en evidència com la mort, a més del seu aspecte social, té un component cultural de primera magnitud.

"Post-it City": estructura, imatge i informació

Un altre disseny de Roseta Mus Pons, realitzat amb Anna Subirós, totes dues de l'equip Polar, va ser la imatge gràfica i l'organització general de l'exposició "Post-it City. Ciutats ocasionals" (CCCB, del 13 de març al 25 de maig de 2008), dedicada a les ocupacions temporals de l'espai urbà. En aquest cas, la diversitat tant del material com de la informació i documentació va obligar les dissenyadores no solament a donar forma i imatge a l'esdeveniment, incloent-hi tant la gràfica com la implantació espacial, sinó també a estructurar-la. Per a això, van recórrer a una retícula, un sistema de fitxes i una imatge neutres, però alhora capaç de dotar el conjunt d'identitat. El resultat, una exposició de contingut complex però clarament comprensible, que il·lustra perfectament la màxima de les autores: visca la funcionalitat!, aplicada en aquest cas a un producte gràfic, cosa que constitueix una veritable declaració de principis.

Miñarro, o l'aventura personal d'un productor

© Dani Codina

Des de fa un parell d'anys, hi ha un productor independent que està destacant a Catalunya i a Espanya. El 2008 Luis Miñarro, d'Eddie Saeta, ha presentat films catalans a Cannes (*El cant dels ocells*, d'Albert Serra, i la coproducció *Liverpool*, de Lisandro Alonso) i Locarno (*El brau blau*, de Daniel Villamediana, i *El somni*, de Christophe Farnarier). A més a més, també és el productor del darrer film espanyol dirigit per un cineasta autòcton que ha estat present a una secció oficial d'un gran festival estranger (*En la ciudad de Sylvia*, de José Luis Guerín, que va competir pel Lleó d'Or a la Mostra de

Venècia del 2007). A Serra o Guerín, s'hi han d'afegir altres noms com Marc Recha, de qui va coproduir *Les mans buides*, o Julio Wollovits, amb el seu debut en solitari a *La silla*, o fins i tot Isabel Coixet, amb *Cosas que nunca te dije*, del 1996, la primera experiència cinematogràfica d'Eddie Saeta, que va néixer el 1989 com a productora de publicitat.

Des de llavors, i amb una particular força els darrers anys, Miñarro s'ha consolidat com a garant d'un cinema arriscat, experimental, d'autor i gens convencional. "Com a espectador, el cinema comercial, que és també el més

previsible, m'ha deixat d'interessar...; n'he vist tantes, d'aquestes pel·lícules! Per això, tinc la idea, sempre que pugui, d'apostar per aquest cinema més minoritari, si vols, però que ha d'existir perquè és una finestra de pensament i de contrast que serveix per crear nous llenguatges. Va ser una decisió que va sorgir de manera natural, gens premeditada, a causa del fet que he vist moltes pel·lícules. Jo diria que sóc més cinèfil que productor", diu Miñarro.

A diferència d'altres, que cerquen una fidelitat amb els directors amb qui treballen, Miñarro veu en la seva tasca una faceta d'aventura personal més enllà d'aquella purament professional: "No és la meua intenció fer totes les pel·lícules, per exemple, de l'Albert Serra o en José Luis Guerín. M'agraden els projectes en concret i la possibilitat de descobrir el món personal de cada director. No tenen res a veure els uns amb els altres. Aquesta vessant del cinema és el que m'interessa, viure una experiència amb cadascun d'ells; experiències intenses que duren dos o tres anys".

En aquest trajecte personal, que va encetar com a cinèfil des de la infantesa i va continuar com a crític a revistes com *Dirigido por*, hi ha un graó superior, somni de tot afeccionat, que està a punt de traspasar: el seu debut com a director, amb un documental, corealitzat amb Christophe Farnarier, sobre el retorn de tres amics budistes després d'uns anys d'aïllament. A més a més, també prepara la nova pel·lícula de José María del Orbe, *Aita*, sobre la diferència generacional al País Basc, i *Los-moquitera*, film de ficció d'Agustí Vila.

Doble participació a Locarno

Una prova de la bona acollida que té la política de produccions de Luis Miñarro és el fet que, l'estiu passat, el productor va presentar les seves dues darreres pel·lícules en diferents seccions del Festival de Locarno, a Suïssa: *El brau blau*, el debut a la direcció

del crític Daniel Vázquez Villamediana, i *El somni*, de Christophe Farnarier, director de fotografia d'*Honor de cavalleria*, d'Albert Serra, i codirector de la primera pel·lícula com a realitzador de Miñarro.

"Luis és un cas únic dins del cinema espanyol" diu Villamediana, periodista molt crític amb aquest cinema, que a *El*

brau blau fa un exercici d'estil, rigorós i críptic, sobre els toros, a partir de l'obsessió d'un jove que reproduceix en una masia isolada la tècnica de les curses de braus. Aquesta sublimació de la sempre polèmica tauromàquia és considerada pel seu director com "una manera original i provocadora de rehabilitar el món dels braus".

Molt diferent, més accessible i més humana, és *El somni*, on el francès Christophe Farnarier, establert a Girona des de fa vint anys, acompanya els últims viatges de Joan Pipa, pastor transhumant que deixa una activitat que desapareix. Les reflexions i els somnis d'aquest entranyable personatge centren la mirada d'aquest bell documental.

OBS ARTS AL CARRER

Martí Benach

Rogelio Rivel, deu anys d'escola de circ

La van batejar amb el nom de Rogelio Rivel, en homenatge al germà petit del famós clown Charlie Rivel. Rogelio, acròbata i també pallasso, s'havia dedicat en cos i ànima, un cop jubilat dels grans circs, a formar als anys vuitanta del segle passat les noves generacions d'acròbates, i així li ho van agrair. Ben aviat, a l'abril, l'Escola de Circ Rogelio Rivel (ECRR) complirà el desè aniversari, una dècada d'esforç i alegria, de màgia i il·lusió, però també de precarietat i lluita per la supervivència. Potser per això ho celebrarà amb més activitats i espectacles que mai.

En realitat, l'escola té molt per celebrar. Nascuda el 1999 a Nou Barris, sota l'empara de l'Ateneu Popular, s'ha convertit en el bressol del circ de Barcelona. I també de tot Catalunya, ja que és l'únic centre de formació professional existent al país. "Vam obrir per donar una oportunitat a la gent jove que volia estudiar les arts del circ i aprendre l'ofici, cosa que aleshores no es podia fer enlloc", rememora Teresa Celis, professora d'acrobàcia i presidenta de la junta de l'ECRR. La resposta al programa pilot va resultar entusiasta, i l'any següent ja van organitzar un pla acadèmic de dos anys i un tercer d'especialització. "Des de llavors hem superat totes les expectatives: un 80% dels nostres exalumnes han aconseguit establir-se com a professionals", assegura Celis.

Membre de la Federació Europea d'Escoles de Circ, l'ECRR dirigeix la seva oferta formativa a joves de setze a vint-i-cinc anys i els prepara per accedir a escoles superiors, sobretot de França, Anglaterra, Bèlgica, Suècia o el Canadà, països amb més tradició i estudis reglats. Amb l'objectiu d'introduir-los en les diferents disciplines, el programa inclou tècniques de base (acrobàcia, trampolí, verticals, preparació física...), de suport (dansa, teatre, anatomia aplicada, seguretat, nutrició) i pròpies de circ, com acrobàcia, bàscula, aeris, trapezis o malabars, entre d'altres. En total, 2.300 hores distribuïdes en dos cursos acadèmics. Opcionalment, per a qui no pot accedir a una formació superior, s'ofereix un tercer curs d'especialitat, amb assessorament tècnic i artístic per crear un espectacle.

Després d'un procés de selecció, l'ECRR acull cada any vint-i-dos alumnes per promoció. Les activitats del centre, però, no s'acaben aquí. També organitza tallers regulars, intensius i exteriors, per encàrrec d'escoles, empreses o administracions. Així doncs, l'any passat va rebre 400 alumnes als tallers regulars, 300 als intensius i 25 famílies als tallers familiars de circ. Simultàniament, va continuar el projecte de tallers a les presons, amb classes setmanals en centres penitenciaris i de menors. En total, segons Teresa Celis, va mobilitzar 1.500 alumnes i 90 treballadors, entre professorat i personal administratiu.

Al llarg d'aquests anys, l'escola ha guanyat prestigi i suport social. El 32% dels alumnes han seguit estudis superiors a l'estranger i el 77% s'han fet un lloc en el mercat professional. De l'Escola Rogelio Rivel

© Dani Codina

han sortit artistes i companyies que passen els seus espectacles per tot arreu, tant en circs estables com en festivals al carrer, tan revitalitzats avui dia. Només cal recordar les últimes edicions d'Escena Poblenou, el Festival Ulls o Circots, celebrats l'octubre passat a Barcelona. A la seva manera, l'escola ha contribuït a l'actual efervescència d'un nou tipus de circ. "És clar que s'està imposant el circ contemporani, que atreu un altre públic, més adult i interessat per les arts visuals, en contacte amb la dansa i el teatre", comenta Celis. "En certa manera", continua, "també està relacionat amb el 'circ de maleta' que hem intentat potenciar".

A l'hora de fer balanç, però, Teresa Celis lamenta la falta de suport institucional. "Seguim instal·lats en la precarietat com a norma habitual. Fins al 2006 no vam rebre una subvenció important de la Generalitat, però només cobreix el 20% del pressupost. Si ara tenim una carpa més gran és perquè hi hem posat diners nostres". L'Ajuntament tampoc no s'escapa de la crítica: "Ens dona 6.000 euros l'any, just el que ens costa un alumne".

L'ECRR -recorda Celis- ha presentat un projecte per construir un nou edifici, i no ha rebut cap resposta oficial. Al mateix temps, ha vist inaugurar la Central del Circ al Fòrum, on el 2010 funcionarà l'espai municipal definitiu per als creadors professionals. A l'abril, doncs, l'Escola de Circ Rogelio Rivel celebrarà feliç el desè aniversari i es mantindrà a l'expectativa. D'ara endavant, potser s'haurà de replantejar el futur...

La nova música domèstica del col·lectiu IBA

Text **Olga Àbalos** Fotos **Pere Virgili**

IBA Col·lectiu d'Improvisació fa anys que recupera la idea de muntar concerts a cases particulars. Les músiques lliures esdevenen una experiència més propera i un acte de resistència cultural i ideològica més enllà dels circuits habituals.

El mes de juny passat Pilar Subirà observava com una desena de desconeguts li havien ocupat la casa, situada en un idíl·lic passatge apartat del trànsit ben a prop de la Sagrada Família. Uns quants eren a la cuina acabant de fer el sopar, uns altres paraven taula. “Puc agafar aquests gots per a l'aigua?”, va preguntar un. Alguns que ja havien obert ampolles de vi conversaven a la terrassa i d'altres recorrien el menjador, el pati i el garatge picant de mans per comprovar-ne l'acústica. Clac-clac!, clac-clac! “Sí, farem el concert a la sala de baix. No té tanta reverberació però és la que ens va millor”. Qui parlava era Alfredo Costa Monteiro, acordionista nascut a Porto però resident des de fa més d'una dècada a Barcelona. Aquell vespre faria un concert a duo amb el francès Michel Doneda, saxo soprano i “tocador”, com el primer, d'objectes de tot tipus amb els quals extreu sons inesperats i compon textures sonores. Al pis inferior, sobre unes tauletes preparaven el seu arsenal –motlles per fer flams, encenalls d'alumini, varetes de metall, pals de fusta, arcs de violí, papers, trossos de cartó– per al que seria el concert número 178 d'IBA Col·lectiu d'Improvisació.

Aquest any 2008 fa una dècada que IBA, col·lectiu barceloní autogestionat especialitzat en músiques improvisades i experimentals, programa de forma intermitent però constant aquestes formes musicals minoritàries per diferents indrets de la ciutat. Tot i els canvis esdevinguts en el si del col·lectiu, les etapes per les quals ha passat i les direccions

artístiques que ha pres, IBA sembla haver adquirit vida més enllà de les persones que n'han format part. Tant és així que, actualment, es continua dient “col·lectiu”, quan només està integrat per la trompetista Ruth Barberán, membre del col·lectiu des del 1999 que, amb tenacitat i amb una actitud que denota per sobre de tot idees clares i amor a la música, sembla multiplicar-se per continuar una feina que ara fa deu anys van iniciar els membres fundadors, músics de renom en aquest camp musical: el pianista Agustí Fernández, el saxofonista Javier “Liba” Villavecchia i el teclista Joan Saura. Ho van fer seguint l'estela d'altres iniciatives associades d'àmbit europeu en les quals són els mateixos músics els que s'organitzen gairebé com un sindicat per procrear aquestes músiques rares i minoritàries, tenir-ne cura i ajudar a la seva supervivència.

Sota l'estela d'IBA, a Barcelona han aparegut altres col·lectius, com ara l'Associació Musical l'Embut o L'Ull Cec, que també contribueixen a la seva supervivència. “Araestic jo sola, però tinc l'ajuda de molts amics, i la veritat és que no és gaire difícil d'organitzar...”, diu Barberán. I afegeix: “La veritat és que en el moment que vegi que no puc, ho deixo i ja està. Però sí, sí que sento que hi ha futur... Potser proposo a algú més que formi part d'IBA”. I, després d'una pausa, diu: “Passi el que passi, IBA ha valgut la pena per tot. Està bé que hi hagi iniciatives com aquesta, perquè vol dir que encara hi ha gent que està disposada a fer coses per amor a l'art”. Després de la “decebedora” experiència de programar en sales convencionals com el JazzSí o el Sidecar, ara fa cinc anys que IBA ha reduït el seu camp d'acció als concerts organitzats a cases de particulars voluntaris, al Centre d'Estudis

Musicals Passatge, a prop de la plaça de Tetuan, i al Centre Cívic Can Felipa, al cor del Poblenou, que acull el Festival Mínim, de caràcter anual. Barcelona esdevé un enorme escenari obert a ser explorat constantment.

Pilar Subirà és nova en aquest paper d'amfitriona. És la primera vegada que deixa la casa per a un acte com aquest. Sembla, però, entusiasmada observant al seu voltant: "Que què sento amb aquesta experiència? Doncs que estic convidant els companys a casa. Jo també sóc músic, sóc percus-

sionista. Faig una mica de tot: col·laboro amb el Liceu i l'orquestra de l'OBC, toco contemporània i música antiga... I aquí, al pis de baix, hi tinc l'espai de treball; és gran perquè hi han de caber tots els instruments: hi ha un vibràfon, una marimba, etc. Per què no aprofitar-ho amb iniciatives com aquesta?" Confessa que, d'alguna manera, tot això li recorda les trobades contraculturals de Dau al Set durant el franquisme. Barberán, amb davantal aquest vespre, ajuda a servir el sopar previ a l'actuació per als músics, amics i col·laboradors que faran possible una vetllada com aquesta en la qual ningú no guanyarà diners: crema de verdures, amanida freda de lleties i pa de pessic de xocolata i poma. El públic pagarà sis euros per un concert de música improvisada lliure de primer nivell acompanyat de llimonada casolana feta amb menta i farigola, entre altres beuratges, i un pica-pica.

A les 20,30 h arriben puntuals els primers espectadors. Uns quants minuts més tard l'assistència arriba fins a les 25 persones. La Ruth està contenta perquè "avui ha vingut gent nova que no coneixia. Normalment ens coneixem tots, aquí". És difícil guanyar adeptes?: "El públic es guanya amb comptagotes, d'un en un, igual que els músics, que es guanyen d'un en un. Però, en general, la gent de Barcelona és molt mandrosa i molt poc curiosa". Costa Monteiro i Doneda es preparen i ràpidament es crea un silenci magnífic a la sala, que ells mateixos s'encarreguen de trencar delicadament amb els primers sons. El primer frega objectes amb el seu acordió i el segon fa cacofonies amb el saxo soprano. Entre els assistents, hi ha altres improvisadors, com l'anglès Tom Chant, que mira al terra com per escoltar millor. Altres espectadors tanquen els ulls per gaudir de les diferents tex-

tures que adquireix i adquirirà el so en els propers quaranta minuts. El portuguès i el francès dialoguen, es troben i s'allunyen, s'entenen i no s'entenen per moments en un espectacle únic i imprevisible de fluxos sonors. Sigui com sigui, l'espectacle de l'escolta està garantit, cosa impensable en un bar o una sala de concerts convencional. "Fer concerts a cases no és amagar la música [de la gent], simplement respon a la necessitat de trobar un espai adequat", assegura Barberán. "És una cosa que vam veure que es feia a Europa i ens va agradar perquè l'escolta és molt millor que en un bar, on hi ha el soroll de la barra. [Per Europa] jo he tocat en llibreries, sales d'exposicions, botigues de discos, cases ocupades... No és una música per passar l'estona; necessita una escolta molt activa".

Musicalment, però, el llenguatge que exploten i recreen aquests músics, tot i que continua sent transgressor, ja té un segle d'antiguitat. La improvisació com a forma musical en ella mateixa, tal com la coneixem actualment, té el seu origen en l'àmbit de les avantguardes de principis del segle XX. A mesura que va anar alimentant-se posteriorment de la música contemporània i el jazz d'avantguarda, va anar creixent fins a convertir-se en els anys seixanta en l'anomenada *free music*. Compositors com Derek Bailey, que va arribar a tocar a cases de la mà d'IBA, van establir les seves bases teòriques i la van alçar com la música més pura i primitiva existent... Obrim els ulls. Els improvisadors acaben el seu duo i passen a les paraules. Aquest tipus de formats domèstics permet que les barreres entre el públic, els músics i la música desapareguin. En uns formats tan inestables i abstractes, els comentaris posteriors sobre el que m'ha semblat a mi i el que t'ha semblat a tu fan que la música rara, minoritària, única, es converteixi en una experiència sensorial irrepètible. A Barcelona, però, aquest concert número 178 d'IBA no deixa de ser una anècdota. Encara falta molt camí perquè la ciutat es posi al nivell de Berlín, París o Londres, on les músiques lliures sí que ocupen un lloc visible dins l'agenda cultural. **m**

Llocs d'acció IBA: cases particulars d'arreu de la ciutat, Centre d'Estudis Musicals Passatge i Centre Cívic Can Felipa.

IBA convoca els concerts a través del correu electrònic. Per formar part de la xarxa d'amics cal escriure a improiba@hotmail.com. Tenen un web no actualitzat però prou complet: <http://collectiuiba.tripod.com>. Preu per concert: 6 euros. Inclou música lliure, begudes, pica-pica i acolliment.

Centre Cívic Can Felipa: carrer Pallars, 277; <http://www.bcn.es/canfelipa>.

Centre d'Estudis Musicals Passatge: passatge Bocabella, 8 baixos.

En trànsit

George J. Borjas

“La metàfora del ‘melting pot’ no es compleix en la immigració actual”

Entrevista **Sergi Doria**
Fotos **Pere Virgili**

Amb vuit milions d'immigrants sense papers a la Unió Europea i la crisi econòmica destruint llocs de treball, el debat sobre la immigració fa pensar en un tancament de portes als nouvinguts. Un debat que les elits econòmiques i polítiques intenten esquivar amb eufemismes i un llenguatge políticament correcte, però que fa una dècada ja va abordar l'economista George J. Borjas, catedràtic de la Universitat de Harvard i autor de l'obra *A les portes del cel* (Proa), un dels estudis més polèmics sobre el procés migratori als Estats Units. Nascut a Cuba fa 58 anys, i amb el patrimoni familiar expropiat pel castrisme, Borjas va saber què és ser immigrant i pobre: tenia vuit anys quan va sortir de Cuba, el seu pare acabava de morir i, com que la seva mare no va aconseguir guanyar-se la vida a Miami, la família es va haver de traslladar a Nova York. Una experiència que li atorga certa autoritat moral per jutjar sense hipòtesis "bonistes" la complexitat d'aquest fenomen.

L'aparició del seu assaig va aixecar una gran polseguera. El van acusar de "neoliberal" quan va posar sobre la taula, amb una anàlisi molt documentada i exempta de convencions ideològiques, el càlcul de beneficis i costos que comportava cada immigrant i advertia que els primers es poden anar reduint a mitjà i llarg termini, quan les prestacions socials esdevenen oneroses pel fet d'orientar-se a una immigració que no progressa socialment. Les seves declaracions van causar malestar i irritació en les tribunes d'una correcció política que Borjas considera com un simple intercanvi de tòpics i que anomena irònicament "la boira mitològica" que enfos-

queix tot debat seriós sobre un tema que continua sent tabú social i matèria de programa electoral.

Segons aquest estudi, la immigració no milloraria l'economia productiva, ja que la mà d'obra barata desincentiva la inversió en recerca i desenvolupament: "La immigració dissuadeix la innovació", assegura. Si els progressistes titllaven el seu assaig de neoliberal, l'opinió dels conservadors no era pas millor. Mitjans com el *Wall Street Journal* o el liberal *Reason* van negar que la immigració contribuís a abaixar els salaris i beneficiés més l'empresari que el treballador.

Aquella polèmica americana avui dia és europea i oposa dues posicions extremes: "La negativa, que els immigrants causen problemes i acaben resultant molt cars, i la positiva, idíl·lica, que només podem esperar beneficis de la immigració". L'autor de *A les portes del cel* abonaria la segona opció, amb un cert to pessimista: "El típic himne a la immigració se centra en anècdotes estereotipades de les poquíssimes persones (d'entre la gran quantitat de gent que travessa la frontera) que arriben als Estats Units sense un cèntim i acaben sent premi Nobel i dirigint multinacionals..."

Vostè no creu en el mite del *self made man*...

Al meu llibre presento un ampli ventall de proves que la gran majoria d'immigrants acostumen a tenir un impacte menys que favorable per als treballadors i contribuents nord-americans.

Una afirmació polèmica...

Que es fonamenta en la teoria econòmica. A partir de les dades, es tracta de posar en una balança els beneficis i els problemes que comporta la immigració. Segons el meu parer, aquestes conclusions no suggereixen necessàriament que els Estats Units prosperen més sense immigració; suggereixen, en canvi, que la immigració seria molt més beneficiosa si el país aplicés una política diferent. La immigració de persones amb una educació i una capacitat productiva millors resulta més beneficiosa per al país.

Quines diferències troba entre els Estats Units i Europa pel que fa a les polítiques d'immigració?

Són dos models molt diferents. Una proporció considerable dels immigrants que han arribat a Europa en els últims anys ho ha fet en condició de refugiats de l'Àfrica subsahariana, el Magrib i els països de l'Est. Als Estats Units, només el deu per cent de la immigració té aquesta condició de refugiat. L'altra gran diferència és el fet que els Estats Units ha practicat una política immigratòria sense comparació en el món. Per aconseguir el visat n'hi ha prou de tenir un membre de la família ja instal·lat al país. Quan ja es té aquesta connexió familiar, s'obté el permís de residència sense importar el nivell educatiu, ni les competències professionals.

En aquest aspecte, les xifres són eloqüents.

En les últimes dècades del segle passat, Amèrica del Nord va acollir una mitjana anual de 730.000 immigrants legals, uns 200.000 il·legals i quasi 100.000 refugiats, i ara com ara la tercera part de les persones no nascudes en el país són il·legals, amb un creixement de quasi un milió anual.

“El multiculturalisme és una política que reforça i cohesiona les minories. La discriminació positiva els ensenya que no els cal deslligar-se del seu passat cultural i això perjudica la seva ascensió econòmica i la seva socialització”.

Com veu el cas europeu?

Difícil i interessant. Com he dit abans, presenta un model tan diferent, que és un error reflectir-se en el cas nord-americà: són realitats socials i culturals que tenen poca cosa a veure. Fins ara, els estudis europeus s'han centrat en la realitat americana, pel caràcter fundacional de la immigració al nostre país i l'abundància de dades, de fàcil accés i gratuïtes. A Europa no existeix una història tan llarga de migracions, i això dificulta un estudi rigorós de l'impacte econòmic a llarg termini. El mercat nord-americà funciona d'una manera diferent del de la Unió Europea. També varien les problemàtiques de col·lectius concrets. A Europa, el principal problema són els musulmans, i als Estats Units, la frontera mexicana. La religió islàmica és un problema europeu, i l'accés a l'educació, un problema americà. També haig de dir que, tant a Europa com a l'Amèrica del Nord, el fenomen de la immigració no s'ha d'abordar solament des de l'economia. En parlar dels immigrants espanyols i turcs a Alemanya i Suïssa, l'escriptor Max Frisch va dir: “Volíem treballadors i van venir persones”... Per això és un error quedar-se en el fenomen econòmic.

Els polítics no fan front al problema... els crema a les mans.

No hi ha interès a parlar clarament dels problemes derivats de la immigració. Qualsevol discussió sobre aquesta qüestió es veu condicionada pel “bonisme” i la correcció política. Si dius que un grup ètnic determinat causa problemes, especialment si no és de raça blanca, reps l'anatema de l'anomenada “discriminació positiva”.

Bush s'ha mostrat partidari de legalitzar els “sense papers”...

El republicà McCain també estava a favor d'aquesta legalització, però ho va dir abans de ser escollit candidat a la presidència. Obama no ha dit res del que hi farà... En principi, republicans i demòcrates sembla que coincideixen a “amnistiar” els il·legals. També hi estan d'acord les elits acadèmiques, econòmiques i els mitjans de comunicació, però no pas la ciutadania.

La immigració i la política alimenten un discurs perillós...

Perquè el debat sobre la immigració és, abans de tot, una lluita política entre els que guanyen i els que perden. Dit d'una manera més senzilla: la immigració modifica la manera de tallar el pastís, i aquest fet innegable explica en gran part per què determinats segments de la societat estan a favor de l'entrada d'un nombre considerable d'immigrants, mentre que els altres volen posar fre al flux d'entrada de forasters o aturar-lo directament.

I en quin estadi es troba la discussió?

Es continua discutint perquè als Estats Units encara no s'ha produït un conflicte social greu creat pels immigrants. El que sí que és clar és que els autòctons no volen que la immigració continuï guanyant drets de ciutadania. Amb l'afluència actual d'immigrants, estem parlant d'un increment de població d'entre deu i vint milions.

Qui guanya i qui perd?

Els treballadors són els grans perdedors, perquè es veuen forçats a

competir amb uns nouvinguts que venen la seva força de treball a un preu més baix. N'hi posaré un exemple: si Espanya admetés un milió de periodistes l'any, seria molt dur per als professionals del país. En el cas nord-americà, no s'ha d'oblidar que hi ha amplis sectors, com els de raça negra, que no tenen educació secundària. Els guanyadors són els empresaris, que es beneficien dels sous a la baixa. Traduït en números, són 160.000 milions de dòlars, xifra que suposa quasi el dos per cent del PIB. També se'n beneficien els consumidors, que gaudeixen d'uns productes a un preu més baix i d'una oferta de serveis més àmplia.

No és possible assolir un punt d'equilibri?

Si ens centrem en l'impacte econòmic, queda clar que el país es beneficia més si es regula el nombre i la qualitat dels immigrants: seleccionar els més ben preparats. Admetre tots els qui truquen a la porta resulta contraproductiu; cal limitar les quotes migratòries. Als Estats Units, uns 50.000 visats legals es concedeixen per loteria. La demanda anual s'estima entre vuit i deu milions de peticions. Com que les solucions del lliure mercat són difícils de rebatre, sembla bastant assenyat que es comencin a imposar algunes restriccions a la immigració, en la mesura del que sigui possible.

Al seu llibre trenca amb un mite lligat al fenomen migratori: la teoria del *melting pot* o fusió de cultures, que posa en marxa l'ascensor social de les successives generacions.

L'evolució del *melting pot* a l'Amèrica del segle XX no és el millor exemple a seguir a Europa, perquè es va esdevenir en un context històric molt específic. Quan els immigrants europeus van arribar als Estats Units es van dirigir als mateixos sectors econòmics: la indústria i les manufactures. El 1918 el vuitanta per cent dels treballadors de Ford eren immigrants: estaven ben pagats i afiliats als sindicats, cosa que demostra una assimilació òptima. La situació ha canviat: avui els treballadors immigrants tenen poca formació i van preferentment al sector serveis: hotels i restaurants. Això demostra que el comportament laboral actual té poca cosa a veure amb el que es produïa a la primera meitat del segle XX. L'estructura econòmica ha canviat radicalment.

Però l'acollida era més dura en aquella època...

És veritat. El sector públic no existia, ni els subsidis, ni el que en diem *Welfare State* o *Estat del benestar*. Quan la situació es complicava, el trenta per cent dels immigrants tornaven als seus països d'origen. Avui dia la gent confia en la protecció de l'Estat i es queda en el país d'acollida perquè rep ajudes públiques. Per exemple, als anys noranta, els immigrants es van beneficiar amb més freqüència de les polítiques socials que la població nativa.

Tornem al *melting pot*. No és aplicable des del punt de vista cultural?

Tornem al context històric. El 1915 es van publicar als Estats Units més de cinc-cents diaris en alemany. Cinc anys després havien desaparegut. La causa? La Primera Guerra Mundial: expressar-se en alemany era pràcticament un crim i aquells immigrants van haver d'a-

prendre anglès per poder integrar-se en els àmbits econòmic, polític i social. Tanmateix, l'ètnicitat perdura durant molt de temps. La metàfora del *melting pot* –en què totes les diferències dels grups ètnics es fonen en un període de temps relativament curt– no és ben bé certa. Seria més adient la metàfora de l'olla que bull “a foc lent”, perquè les diferències ètniques es dissolen lentament.

Com es comporten les noves generacions de la immigració?

Abans d'explicar-ho, aclarim que la primera generació són els pares, la segona, els fills, i la tercera, els néts. Els néts no pateixen les desigualtats dels seus avis. En aquest cas, el *melting pot* influeix: en el segle que separa la primera i la tercera generació s'han eliminat diferències culturals i socials. Però també s'ha de dir que una gran proporció dels immigrants que van arribar després de 1965 són treballadors relativament poc qualificats, no obtenen bons resultats en el mercat laboral nord-americà i no hi ha gaires esperances que assolixin una paritat econòmica amb els treballadors autòctons al llarg de la seva vida laboral. I una de les causes d'aquest empitjorament del rendiment és la disminució de la qualificació professional relativa a les successives onades migratòries: si estan menys preparades des del punt de vista formatiu, no sorprèn que tinguin més probabilitats de dependre dels serveis socials.

El multiculturalisme és un producte *made in USA*...

I una política que reforça i cohesiona les minories. La discriminació positiva, com deia abans, els ensenya que no els cal deslligar-se del seu passat cultural i això perjudica la seva ascensió econòmica i la seva socialització. La segregació de les persones de raça negra a barris pobres ajuda a alimentar el cercle viciós i dificulta que puguin escapar del gueto. Les d'ascendència mexicana s'ajunten amb les de la seva mateixa cultura, etcètera. Com que aquests guetos són tan amplis, no es veuen obligats a fer intercanvis i això alenteix l'assimilació i el *melting pot*. N'hi ha que ni tan sols es molesten a aprendre anglès, o que no són capaços de fer-ho. El 1990 el 37% dels immigrants que feia almenys deu anys que eren als Estats Units deien que no parlaven l'anglès “molt bé”. Si tenim en compte que les persones de grups desfavorits que poden escapar d'aquests enclavaments són poques, el capital ètnic influeix en la mobilitat social dels qui resideixen en aquests guetos i perpetua les desigualtats socioeconòmiques de generació en generació.

En conclusió, el multiculturalisme és un mal negoci per als països d'acollida...

L'assimilació, tant econòmica com cultural, sempre ha tingut un pes important en el debat migratori. Abans dels anys seixanta hi havia un clar consens entorn del lema *E pluribus unum* (“A partir de molts, en fem un”), el lema del segell dels Estats Units, i es creia que havia de ser el rector de la política pública d'assimilació. Avui, desgraciadament, aquest consens ja no existeix. A més, la retòrica política multicultural dels anys vuitanta i noranta sovint denigrava la noció d'assimilació cultural amb perles com ara “mort als anglesos” o “assimilació cultural, aculturació cultural... o assassinat cultural!”. Sens dubte, la noció d'assimilació econòmica difereix lleugerament –només lleugerament– de la pèrdua de la llengua i la cultura pròpies dels immigrants, que els multiculturalistes consideren deplorable. Alguns observadors probablement desitgen que els Estats Units ofereixin un entorn social i econòmic en el qual els immigrants puguin mantenir la seva identitat social i cultural, i al mateix temps aconseguir ràpids avenços econòmics. Però per experimentar una assimi-

ció econòmica, un immigrant en principi ha d'adquirir habilitats valorades pels empresaris americans, com ara la llengua o l'adopció de les normes del mercat laboral.

Els col·lectius d'immigrants constitueixen, amb el pas del temps, poders fàctics: conformen bosses de vots que acaben condicionant els resultats electorals i, per tant, la política del país...

El 1998 un onze per cent dels nord-americans era de “segona generació”. Cap a l'any 2050, aquesta mateixa proporció augmentarà fins al catorze per cent i un nou per cent correspondrà als néts dels immigrants actuals. El 1996 Bill Clinton va signar una llei que suprimia l'assistència pública a la immigració il·legal, però la mateixa llei incloïa una disposició que atorgava a cada Estat la potestat de destinar fons públics per reemplaçar aquesta partida. Un terç de la població de Califòrnia són immigrants, molt actius políticament, que paguen impostos. Doncs bé: Califòrnia va reemplaçar de seguida les ajudes socials que Washington havia suprimit.

A Espanya, França, Itàlia, Bèlgica i Holanda s'estan estudiant diverses modalitats de “compromís d'adaptació” o “contracte d'integració” perquè l'immigrant conegui la llengua, els costums, els drets i els deures envers el país que el rep. Vostè proposa un carnet o sistema per punts, basat en la capacitat cultural i professional, i posa com a exemple el Canadà.

L'experiència canadenca em sembla útil si es tracta de seleccionar els nouvinguts d'acord amb la seva capacitat. Hi influeixen l'edat del sol·licitant, la formació acadèmica, el domini de l'anglès i el francès, la professió, etc. En aquest sentit, els immigrants que arriben al Canadà estan més ben preparats i guanyen més que els que arriben als Estats Units. La formació i la joventut són prioritàries en la política d'immigració canadenca, mentre que a l'Amèrica del Nord els llaços familiars passen per damunt de qualsevol criteri qualitatiu. Crec que a Espanya aquest sistema per punts podria ser més beneficiós, sempre –que quedi clar– en el pla econòmic.

Hi ha gaires tòpics sobre l'origen nacional dels immigrants?

Més que tòpics, les diferències les marquen la remuneració salarial i l'accés a l'educació de cada grup nacional. Si vols conèixer la qualitat de vida i el nivell acadèmic d'un immigrant, gairebé sempre n'hi ha prou de preguntar-li on va néixer. Els salvadorencs i mexicans guanyen un quaranta per cent menys que els treballadors autòctons, mentre que els nascuts a Austràlia o Sud-àfrica guanyen un trenta o quaranta per cent més. Els anys seixanta, la majoria d'immigrants legals procedia d'Europa o el Canadà. El 1970 la població hispana no superava el cinc per cent, l'asiàtica era de l'u per cent i la negra del dotze per cent. Segons les previsions, el 2050 la composició de la població nord-americana serà hispana en el vint-i-sis per cent, asiàtica en el vuit per cent i negra en el catorze per cent.

Vostè és cubà, un col·lectiu políticament significat. Si les coses canvien en l'illa quan Castro es mori, hi tornaran gaires exiliats?

Ho dubto molt. Me'n vaig anar de Cuba quan era un nen i els que van desembarcar a Miami d'adults ara són octogenaris: veig difícil que tornin. Pel que fa als seus fills, mantenen poca connexió amb la realitat cubana. El que em sembla més possible és que la comunitat de Miami, que és molt poderosa econòmicament, inverteixi en el turisme i la indústria d'una Cuba capitalista. **M**

Atrapar la força del Sol des del Fòrum

La pèrgola fotovoltaica del Fòrum ha estat un dels símbols més populars de la nova arquitectura urbana de Barcelona, però sobretot un emblema de l'aposta per les energies renovables i la sostenibilitat. Això no obstant, el projecte energètic no es redueix a aquesta ostentosa estructura, sinó que, en una segona fase, s'ha estès a tota la gran esplanada. La Central Fotovoltaica en el seu conjunt ja és plenament operativa des del passat mes de setembre, i la capacitat energètica de la segona fase de la instal·lació s'afegeix a la de la pèrgola, operativa des de la celebració del Fòrum de les Cultures.

Quatre anys després de la celebració del Fòrum de les Cultures, la gran esplanada que domina aquest nou espai públic de la ciutat s'ha convertit també en la central d'energia solar urbana més potent de l'Estat. Després d'un llarg procés de negociació i obres, el passat 5 de setembre l'Instituto para la Diversificación y Ahorro de la Energía (IDAE, dependent del Ministeri d'Indústria i Energia) va connectar a la xarxa elèctrica els plafons solars que cobreixen aquesta gran plaça, la instal·lació denominada oficialment II Fase de la Central Fotovoltaica del Fòrum. Culminava així una iniciativa d'aprofitament de l'energia solar que es va iniciar el juliol del 2004 amb l'entrada en funcionament de la gran estructura inclinada coneguda popularment com *la pèrgola*, al costat de l'actual Escola de Vela. Tot i tractar-se oficialment de dues fases d'un mateix projecte, les centrals de la pèrgola i de la plaça del Fòrum han seguit processos de construcció i gestió completament diferents i funcionen de forma independent.

La Central Fotovoltaica del Fòrum va ser ideada com un aprofitament singular de les energies renovables i, al mateix temps, un símbol d'arquitectura urbana en conjunt de la nova àrea de desenvolupament. El disseny original de l'ostentosa pèrgola inclinada correspon als arquitectes Martínez Lapeña i Elias Torres. Aquesta primera fase del projecte va ser executada per encàrrec de l'Ajuntament per un consorci d'empreses especialitzades (Endesa, Seridom, Inabensa i Isofoton). Després d'un detallat procés de desenvolupament, la central es va posar en marxa en plena celebració del Fòrum de les Cultures i continua funcionant des d'aquella data sense problemes tècnics significatius. La pèrgola solar està orientada cap al sud amb una inclinació de 35 graus i la seva alçada màxima és de 50 metres sobre el nivell del mar. Disposa de 2.686 mòduls d'aprofitament de l'energia solar, amb una superfície total de 3.494 metres quadrats i una potència nominal de 443 kilowatts. L'any 2007, la pèrgola solar del Fòrum va produir gairebé 500.000 kilowatts hora. En el moment de la seva construcció, la pèrgola del Fòrum era la central fotovoltaica urbana més gran de l'Estat i una de les cinc més importants del continent. Tot i amb això, cal recordar que la producció d'aquest

© Dani Codina

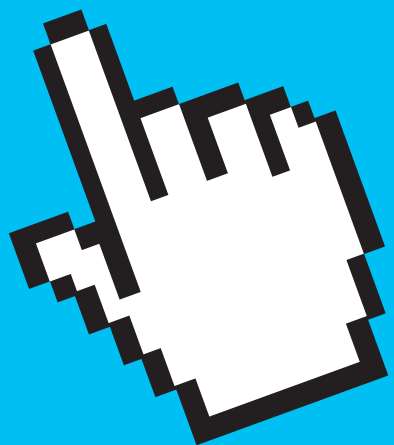
tipus de centrals és relativament modesta si es compara amb els consums urbans totals. La pèrgola del Fòrum, per exemple, produeix l'equivalent al consum elèctric d'unes 140 famílies barcelonines (amb un consum mitjà de 3.600 kWh/any per família).

La central de la plaça del Fòrum s'ha fet realitat per l'acord firmat el febrer del 2006 per l'alcalde de Barcelona, en aquell moment, Joan Clos, i el ministre d'Indústria i Energia, en aquella data, José Montilla. El conveni establia que el promotor de la iniciativa, és a dir, l'Ajuntament, cedeix les estructures porticades sobre les quals s'instal·len els plafons solars i els edificis d'operació tècnica, mentre que l'IDAE duu a terme la inversió de 3,7 milions d'euros i la gestió de la central durant 25 anys. La nova central fotovoltaica està formada per 5.200 metres quadrats de plaques solars i la seva potència nominal total és de 600 kilowatts.

www.barcelonametropolis.cat

Barcelona
**ME
TRO
PO
LIS**

Revista d'informació
i pensament urbans.

La informació i el pensament urbà ja tenen el seu lloc a la xarxa. Et presentem el nou web i el nou blog de la revista Metròpolis. Benvingut al debat obert i plural.

“Bon govern d’una ciutat seria aquell que aconseguís que els diferents sectors que comparteixen el mateix espai en poguessin gaudir de manera anàloga. Perquè, per a uns funcionalitat significa disposar d’aparcament en un radi raonable, o la possibilitat de trobar a la vora de l’habitatge propi establiments de tota mena (farmàcies, forns, supermercats...), mentre que per a, posem per cas, una persona gran aquesta mateixa paraula té a veure amb la proximitat d’un ambulatori o amb el temps que el semàfor li ofereix en verd per travessar una gran avinguda. Per a un infant, en canvi, la funcionalitat es tradueix en l’existència de parcs on jugar o de guarderies a mà on poder assistir...”
(De l’editorial)

Núm. 73

Tardor 2008

www.bcn.cat/publicacions

www.barcelonametropolis.cat

